

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE İSLAMCI DERGİLERİN DÖNEMİN DİN
ANLAYIŞINA ETKİLERİ:
HİLAL DERGİSİ ÖRNEĞİ (1958-1993)**

Yüksek Lisans Tezi

Mahmut ÇÖPOĞLU

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Hakkı İNAL

SAMSUN
2023

TEZ KABUL VE ONAYI

Mahmut ÇÖPOĞLU tarafından, Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Hakkı İNAL danışmanlığında hazırlanan “TÜRKİYE’DE İSLAMCI DERGİLERİN DÖNEMİN DİN ANLAYIŞINA ETKİLERİ: HİLAL DERGİSİ ÖRNEĞİ (1958-1993)” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 17.8.2023 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. Harun YILDIZ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. Mehmet SEVER Bayburt Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Hakkı İNAL Ondokuz Mayıs Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Ahmet TABAK
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi?

Evet ☐ (Gerekli ise ekler kısmına ekleyiniz)

Hayır ☒

07 /07/ 2023
Mahmut ÇÖPOĞLU

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: TÜRKİYE'DE İSLAMCI DERGİLERİN DÖNEMİN DİN ANLAYIŞINA ETKİLERİ: HİLAL DERGİSİ ÖRNEĞİ (1958-1993)

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 06.07.2023 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 20

Tek kaynak oranı : % 2 çıkmıştır.

07 /07/ 2023
Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Hakkı İNAL

ÖZET

TÜRKİYE’DE İSLAMCI DERGİLERİN DÖNEMİN DİN ANLAYIŞINA ETKİLERİ: HİLAL DERGİSİ ÖRNEĞİ (1958-1993)

Mahmut ÇÖPOĞLU
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans, Temmuz/2023
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Hakkı İNAL

Türkiye’de 1900’lü yıllarda Sırât-ı Müstakîm dergisiyle İslâmcı yayıncılık başlamıştır. Ancak Cumhuriyetle birlikte İslâmcı dergicilik faaliyetleri sınırlandırılarak bir müddet devlet kontrolünde tek elden yürütülen bir yayıncılık süreci olmuştur. 1945 yılından itibaren Türkiye’de çok partili hayata geçişle birlikte İslâmcı dergiler, yeniden aktif yayın hayatına başlamıştır. Toplumun her kesimine kolay ve hızlı ulaşılabilirlik konusunda dergiler ciddi öneme sahip bir araç olmuştur. Bu noktada 1958-1993 yılları arasında 367 sayısıyla Hilâl Dergisi, İslâmcı kamuoyunu oluşturma ve İslâmcılık hareketinin de ortaya çıkış amacı olan İslâm dininin ilkeleriyle müslüman toplumu ayağa kaldırma ve çağdaş medeniyetlerin seviyesine çıkarma fikrinin yayılmasını sağlama konumuyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Özellikle de dinin öz değerlerini Mevdûdî, Seyyid Kutub, Hasan el-Bennâ, Muhammed İkbal gibi öncü şahsiyetler diliyle topluma aktarmak amacıyla ciddi çeviri faaliyeti yapılarak bu eserler dergide yayımlanmıştır. Bunun yanında Batılı bazı aydın kesimlerinde eserlerinin çevirilerine dergide yer verilmiştir. Devlet yönetimi ile barışçıl bir yayın süreci takip eden Hilâl dergisi, temelde toplumsal sorunlara, İslâm dini açısından ibadetler ile ilgili hükümlere değinmiştir. İslâm dinine yönelik yapılan eleştirilere dergi bünyesinde cevaplar verilerek, İslâm’ın yeniliğe ve modernleşmeye imkân sunduğu her fırsatta dile getirilmiştir. Özellikle dergide sürekli olarak komünizm ile mücadele de vurgulanmıştır.

Hilâl dergisinin bu işlevlerinin yanında bir diğer önemli hususta derginin sahibi Salih Özcan olmuştur. Özcan, Bediuzzaman Said Nursi’nin “Hariciye Vekilim” diye nitelendirdiği, bunun yanında yurtdışına yaptığı gezilerle çeviri faaliyetlerine ciddi düzeyde katkı sağlayan bir kişiliğe sahiptir. Ayrıca siyasi kimliği de ön plana çıkmaktadır. Netice itibarıyla Hilâl dergisi siyasi otoriteyle de uzlaşmacı bir yöntemle toplumun nabzını tutan, gündemi yorumlayan bir yayıncılık hayatı sürdürmüştür. İslâm toplumlarının kalkınmasının, İslâm’ın temel ilkelerinin hayata yansıtılmasıyla mümkün olacağı savunulmuştur. Bu kapsamda birçok yazar, Hilâl dergisinde yazılar kaleme almıştır. Bu yazılardan iktibaslar yapılarak İslâmcı bir derginin içeriği ve derginin bulunduğu dönemde toplumun din anlayışına olan etkisi dergide yer verilen konuların sıklığına göre analiz yapılarak tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: İslâmcılık, Salih Özcan, Hilâl Dergisi, Çeviri.

ABSTRACT

THE EFFECTS OF ISLAMİST MAGAZİNES ON THE UNDERSTANDING OF RELİGİON OF THE PERİOD İN TURKEY: THE CASE OF HİLAL MAGAZİNE (1958-1993)

Mahmut ÇÖPOĞLU

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Basic Islamic Science

Master, July/2023

Supervisor: Assist. Prof. Dr. İbrahim Hakkı İNAL

In the 1900s, Islamist publishing began in Turkey with the journal Sırât-ı Müstakîm. However, with the Republic, Islamist journalism activities were limited and a one-stop publishing process dominated by the state for a while. With the transition to multi-party life in Turkey since 1945, Islamist journals had active publication life again. Magazines have become an important tool for easy and fast access to all segments of society. At this point, Hilâl Magazine, with its 367 issues between 1958-1993, draws attention with its position to create the Islamist public opinion and to spread the idea of raising the Muslim society to the level of contemporary civilizations with the principles of the Islamic religion, which is also the purpose of the emergence of the Islamism movement. In particular, a serious translation activity was carried out in order to convey the core values of religion to the society through pioneering personalities such as Mevdudi, Seyyid Kutub, Hasan al-Banna, Muhammed İkbâl and these works were published in the journal. In addition, translations of the works of some Western intellectuals were included in the magazine. Hilâl magazine, which followed a peaceful publication process with the state administration, touched on social problems and the provisions related to worship in terms of the religion of Islam. Criticisms of the religion of Islam were answered within the scope of the magazine, and it was expressed on all occasions that Islam provided opportunities for innovation and modernization. The struggle against communism was also emphasized continuously in the magazine.

In addition to these functions of Hilâl magazine, another important issue was Salih Özcan, the owner of the magazine. Özcan has a personality with a good level of knowledge, which Bediuzzaman Said Nursi describes as "My External Deputy", and also contributes significantly to translation activities with his trips abroad. In addition, his political identity comes into prominence. As a result, Hilâl magazine has maintained a publishing life that keeps the pulse of the society and interprets the agenda with a conciliatory method with the political authority. It has been argued that the development of Islamic societies will be possible by reflecting the basic principles of Islam to life. In this context, many authors have written articles in Hilâl magazine. By quoting from these articles, the content of an Islamist journal and its effect on the understanding of religion of the society in the period of the journal were analyzed by analyzing according to the frequency of the topics included in the journal.

Keywords: Islamism, Salih Özcan, Hilâl Magazine, Translation.

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Kitle iletişim araçları, bugün olduğu gibi geçmiş dönemlerde de toplum üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Bugün sosyal medya üzerinden çok kısa bir zaman diliminde bir konu üzerinde toplumun birleşmesi ya da ayrışması sağlanabildiği gibi geçmiş dönemde de bu durum gazete ve dergiler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Müslüman toplumları ayağa kaldırmak ve İslâm dininin esasları çerçevesinde modernleştirmek misyonuyla ortaya çıkan İslâmcılık hareketi de 1900'lu yıllar itibariyle dergilerde yerini almıştır. Türkiye'de ilk olarak Sırât-ı Müstakîm dergisiyle başlayan İslâmcı dergicilik faaliyetleri, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte tek partili dönemde rejim tarafından alınan bazı kararlar doğrultusunda kısıtlanmıştır. Bir müddet neşriyat sektörü, devlet kontrolü altında yine devlet eliyle yürütülmüştür. Ancak 1945 yılında çok partili dönemin başlamasıyla birlikte, dergicilik faaliyetleri yeniden hayat bularak birçok derginin yayımlanması sağlanmıştır. Araştırmamızın konusu olan Hilâl dergisi de bu dönemde ortaya çıkmış olan dergilerden biridir.

Dergiler, yayın hayatında etkili olmalarıyla birlikte birçok ideolojinin de temsilcisi konumunda olmuştur. Genel itibariyle toplumun gündemine dair yazıları yayımlamış olmalarına rağmen özünde de bir ideolojinin izlerini taşımışlardır. Hilâl dergisi, bu açıdan ezberleri bozan bir dergi olma hüviyetini kazanmıştır. Dergi bünyesinde farklı coğrafyalardan ve farklı görüşlere sahip kişilerden pasajlara yer verilmiştir. Derginin sahibi olan ve çıkışını sağlayan Salih Özcan da farklı bir karakter yapısına sahiptir. Bediuzzaman Said Nursi ile olan samimiyeti, kendisini başka bir boyuta taşıyarak Nur hareketinin öncü isimlerinden birisi konumuna getirmiştir. Bu dini kimliğinin yanında politik kimliği de bulunmaktadır. İslâm ülkelerine yapmış olduğu ziyaretlerle birçok devlet adamıyla ilişki kurmuş ve Türk hükümetinin de zaman zaman bu kişilerle görüşmesini sağlamıştır.

Özcan'ın yurt dışı seyahatleri, politik katkılarının yanında dergicilik neşriyatında da özellikle çeviri makalelere yer vermesiyle Türkiye'de yeni bir üslup geliştirmiştir. Farklı coğrafyalardaki öncü isimlerin eserlerini, Türkçe'ye çevirerek dergide yayımlanmasını sağlamıştır. Bunun yanında modernist düşünceye sahip İslâmcılar ile Radikal İslâmcıların çeviri faaliyetleriyle aynı dergide buluşmasına vesile olmuştur. Özcan'ın siyasi yönü de bulunmaktadır. Şanlıurfa milletvekili olarak bir dönem mecliste görev yapmıştır.

Özcan'ın, zengin karakter yapısı derginin muhtevasına da yansımıştır. İslâm toplumlarının geri kalmışlık girdabında olmalarının sebepleri ve bu durumdan

kurtuluşun reçetesi dergide yer almıştır. Batı'nın İslâm'a yönelik eleştirilerine karşı İslâm dini savunulmuştur. Derginin, 35 yıllık yayın hayatında komünizm, sosyalizm ve benzeri akımlarla sürekli mücadelecî bir tavır sergilenmiştir. Tüm bu etkenler Hilâl dergisini ve Salih Özcan'ı özel kılmaktadır.

Hilâl dergisi, daha öncesinde belirli konularda araştırmalarda yer aldıysa da yayın hayatında olduğu dönemdeki toplumun din anlayışının ortaya koyulması bakımından incelemeye konu olmamış olması, Salih Özcan'ın zengin karakter yapısı ve Hilâl dergisinin çok yönlü içeriği bizleri bu alanda bir çalışma yapmaya sevk etmiştir.

Çalışmamız, giriş, iki ana bölüm, sonuç ve ekler bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmamızın problemi, amacı ve kapsamı gibi konulara yer verildikten sonra, birinci bölümde İslâmcılık hareketiyle ilgili ve İslâmcı dergilerle ilgili yüzeysel bilgilere değinilmiştir. İkinci bölüm, bütünüyle Hilâl dergisine ayrılmış olup, ilk olarak derginin sahibi Salih Özcan'ın hayatından bahsedilmiştir. Sonrasında Hilâl dergisinin yayın süreci ve yazarları ile dergide eserlerinin çevirilerine yer verilen İslâm toplumundaki öncü isimlerin hayatlarından bahsedilmiştir. Son olarak, Hilâl dergisinde ele alınan konular, dergideki yazılardan pasajlar alınarak değerlendirilmiş ve konuların dergide yer verilmiş sıklığına göre toplumun din algısına yönelik etkisi izah edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamız, genel bir değerlendirme olan sonuç bölümüyle de tamamlanmıştır. Ekler kısmında da derginin dikkat çeken kapak resimlerine yer verilmiştir.

Çalışmamıza Hilâl dergisinin konu olmasında yol gösterici olan ve çalışmamızın hazırlanması sürecinde sürekli olarak akademik dilin nasıl olması gerektiğini vurgulayan, uyarılarıyla tez çalışmamızın oluşmasına katkı sağlayan danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Hakkı İNAL'a, ders dönemimizde ilmi birikiminden istifade ettiğimiz Prof. Dr. Harun YILDIZ'a, başta Hilâl Dergisi'nin sayıları olmak birçok İslâmcı dergiye ulaşmamı sağlayan İslâmcı Dergiler Projesi (İDP) platformuna katkıda bulunan kişilere, hazırlık aşamasında yardımcı olan dostlarıma, eğitim-öğretim hayatım boyunca her türlü desteklerini hiç esirgemeyen anne ve babama, kardeşime, bu süreçte yanımda olan sevgili eşime şükranlarımı arz ederim.

Mahmut ÇÖPOĞLU

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1. Tez Konusunun Kapsamı	1
2. Tez Çalışmasının Amacı	2
3. Tez Konusunun Özgün Değeri	2
4. Tez Çalışmasının Yöntemi	3
BİRİNCİ BÖLÜM	5
İSLÂMÇILIK VE İSLAMCI DERGİLER	5
1.1. İslâmçılık	5
1.2. İslamcı Dergiler	14
1.2.1. 1908-1925 Arası İslamcı Dergiler: Ortaya Çıkış Dönemi	16
1.2.2. 1925-1943 Arası İslamcı Dergiler: Kısıtlanma Dönemi	17
1.2.3. 1943-1960 Arası İslamcı Dergiler: Yeniden Doğuş Dönemi	19
1.2.4. 1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Çeşitlilik ve Farklılık Dönemi	21
1.2.5. 1980-2002 Arası İslamcı Dergiler: Yaygınlaşma Dönemi	21
1.3. Bazı İslamcı Dergiler	22
1.3.1. Sırât-ı Müstakîm/Sebilürreşâd	22
1.3.2. Hareket Dergisi	25
1.3.3. Büyük Doğu Dergisi	27
1.3.4. Diriliş Dergisi	28
1.3.5. Müslüman Sesi Dergisi	29
İKİNCİ BÖLÜM	31
SALİH ÖZCAN VE HİLAL DERGİSİ'NİN DÖNEMİN DİN ANLAYIŞINA	
ETKİLERİ	31
2.1. Salih Özcan'ın Hayatı	31
2.1.1. Eserleri	33
2.2. Hilâl Dergisi	33
2.3. Hilâl Dergisinin Bazı Yazarları	42
2.3.1. Mehmet Âkif İnan	42
2.3.1.1. Hayatı	42
2.3.1.2. Eserleri	43
2.3.2. Nihat Armağan	43
2.3.2.1. Hayatı	43
2.3.2.2. Eserleri	44
2.3.3. İsmail KAZDAL	44

2.3.3.1. Hayatı.....	44
2.3.3.2. Eserleri	45
2.3.4. Muhammed Hamîdullah	45
2.3.4.1. Hayatı.....	45
2.3.4.2. Eserleri	47
2.3.5. Mehmet Zekâî Konpara	48
2.3.5.1. Hayatı.....	48
2.3.5.2. Eserleri	48
2.3.6. Muhammed b. Tâvî et-Tancî.....	48
2.3.6.1. Hayatı.....	48
2.3.6.2. Eserleri	50
2.3.7. Hasan Basri Çantay.....	51
2.3.7.1. Hayatı.....	51
2.3.7.2. Eserleri	52
2.3.8. Ali Ulvi Kurucu	52
2.3.8.1. Hayatı.....	52
2.3.8.2. Eserleri	53
2.3.9. Mehmet Lütî İîiz	53
2.3.9.1. Hayatı.....	53
2.3.9.2. Eserleri	54
2.3.10. Osman Yüksel Serdengeçti	54
2.3.10.1. Hayatı.....	54
2.3.10.2. Eserleri	55
2.4. Hilâl Dergisinde Eserlerinin Çevirisi Yapılan Öncü İsimler	55
2.4.1. Ebû'l-Â'lâ el-Mevdûdî.....	55
2.4.1.1. Hayatı.....	55
2.4.1.2. Eserleri	57
2.4.2. Hasan el-Bennâ	58
2.4.2.1. Hayatı.....	58
2.4.2.2. Eserleri	60
2.4.3. Seyyid Kutub	60
2.4.3.1. Hayatı.....	60
2.4.3.2. Eserleri	62
2.4.4. Muhammed İîbal	63
2.4.4.1. Hayatı.....	63
2.4.4.2. Eserleri	66
2.5. Hilâl Dergisinde Ele Alınan Konular.....	66
2.5.1. İslâmi Açıdan Toplumsal Hayata Dair Değerlendirme.....	66
2.5.1.1. Dini Eğitîm ve Hurafe.....	66

2.5.1.2. Dini Yaşantı	70
2.5.1.3. Milliyetçilik ve Sağ-Sol Ayrışması.....	71
2.5.1.4. Finansal Hayat: Faiz	74
2.5.1.5. İslam Dinine Batı Tarafından Yapılan Eleştirilere Karşı Sergilenen Tavrı .	75
2.5.1.6. Kadın ve Aile	77
2.5.1.7. Devlet Yönetimi.....	78
2.5.1.8. Toplumsal Hayata Dair Diğer Konular	80
2.5.2. İslâm Topluluklarında İnkılap ve Modernleşme	81
2.5.3. Komünizme Karşı Mücadele	83
2.5.4. Çeviri Faaliyetleri	86
2.5.5. İbadetlerin Önemi	89
SONUÇ	92
KAYNAKLAR	96
EKLER	105
Ek 1. Hilâl Dergisi 1958 Kasım Sayısı	105
Ek 2. Hilâl dergisi 1959 Mart Sayısı.....	106
Ek 3. Hilâl Dergisi 1960 Nisan-Mayıs Sayısı.....	107
Ek 4. Hilâl Dergisi 1962 Temmuz Sayısı	108
Ek 5. Hilâl Dergisi 1962 Ağustos Sayısı.....	109
Ek 6. Hilâl Dergisi 1963 Mart Sayısı.....	110
Ek 7. Hilâl Dergisi 1965 Ağustos Sayısı.....	111
Ek 8. Hilâl Dergisi 1968 Mart Sayısı.....	112
Ek 9. Hilâl Dergisi 1975 Temmuz Sayısı	113
Ek 10. Hilâl Dergisi 1976 Temmuz Sayısı	114
Ek 11. Hilâl Dergisi 1979 Mart Sayısı.....	115
Ek 12. Hilâl Dergisi 1981 Aralık Sayısı	116
Ek 13. Hilâl Dergisi 1989 Mart Sayısı.....	117
Ek 14. Hilâl Dergisi 1990 Ocak Sayısı	118
ÖZ GEÇMİŞ.....	119

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Baberti	: Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
FEY	: Faisal Eğitim ve Yardımlaşma
GUSBEED	: Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi
İDP	: İslâmcı Dergiler Projesi
MSP	: Milli Selamet Partisi
MTTB	: Milli Türk Talebe Birliği
s.	: sayfa
S.	: Sayı
ss.	: sayfadan sayfaya
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
vd.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

1. Tez Konusunun Kapsamı

İslâm toplumları modern meydan okuma karşısında farklı refleksler geliştirmişlerdir. Bu refleksleri, modern dünyaya tamamen kapılarını kapatan selefi oluşumlar, modernist diye tavsif edilen gruplar ya da bazı araştırmacıların ifadesiyle modern karşısında eleştirel tavrı benimseyen dini akımlar olarak özetlemek mümkündür. İslâm dünyasında dini görüş, klasik dönemde medreselerde tedris ve cami odaklı vaaz ve irşad faaliyetiyle nesillere aktarılırken modern dönemde medreselerin yerini yeni ortaya çıkan eğitim kurumları almış, halk kitlelerine dini bilgi ve kültürün aktarılması ise büyük ölçüde medya araçları vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bu araçlardan biri ve son derece etkili olanı ise dergilerdir. 1900’lü yıllardan sonra yayın hayatının gelişmesiyle basılı yayın organları olan gazete ve dergiler vasıtasıyla da topluma dini anlayışlar, değerlendirmeler ve yaklaşım tarzları belirtmeye çalışılmıştır. 1958 yılında yayın faaliyetlerine başlayan Hilâl dergisi, “Dini, İlmi, Siyasi Aylık Mecmua” alt başlığıyla yayın hayatına girmiştir. Dönemsel olarak alt başlığını değiştirmiş olsa da toplumsal ve siyasal olaylara kayıtsız kalamayan ve bütün olayları İslâm dininin gücüyle açıklamaya çalışan dergi, yayın faaliyetlerini bu kapsamda gerçekleştirdiği görülmektedir. Derginin sahibi Salih Özcan’ın şahsi kimliğine baktığımızda dönemin öncü alimlerinden ve Nur hareketinin öncüsü kabul edilen Bediuzzaman Said Nursi’nin talebesi olduğunu ve Nursi’nin kendisini tarif ederken “Hariciye Vekilim” olarak isimlendirdiği görülmektedir. Aynı zamanda Özcan’ın, İslâmi kimliği yanında Milli Selamet Partisi bünyesinde bir dönem aktif siyasi hayatıyla da karşılaşmaktayız. Salih Özcan’ın yayın hayatına soktuğu Hilâl dergisinde dini yaklaşımını İslamcılık kapsamında bir ideolojiye dönüştürdüğü görülmektedir. Kesintilerle beraber 1958-1993 yılları arasında toplamda 367 sayıyla yayın hayatında olan dergi, dönemin en uzun soluklu yayın yapmış olan dergileri arasındadır. Dergide yazılar kaleme alan kişilere göre, 1960’lı yıllar itibarıyla Türkiye’nin gelmiş olduğu noktada, yüzyılların mirası halini almış olan statik düşünce yapısı, tarihi birikimin sorgusuz kabulü, vahyin belirlediği doğrular yerine şahsi fikirlerin ve görüşlerin ön plana getirilmesi, mukaddesatçı, mistik ve gelenekçi kimliğin baskınlığı söz konusudur. Hilâl dergisi, İslâm coğrafyası ve dış dünya ile irtibat konusunda da adımlar atmış, bilhassa Muhammed İkbal, Seyyid Kutub, Mevdûdî, Hasan el-Benna gibi bulundukları toplumlardaki din anlayışını etkileyen

önder isimleri “İslâm Büyükleri” ve “Portre” köşelerinde tanıtarak eserlerini de Hilâl dergisi bünyesinde çeviri olarak yayımlamıştır. Hilâl dergisinin 35 yıllık uzun soluklu yayın hayatı ve dini açıdan muhtevasında birçok çalışmaya yer vermesi sebebiyle, söz konusu dergi özelinde dönemin din anlayışı ve dine dair ideolojik yaklaşımı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda Hilâl dergisinin yanında, bu dönemde yayın hayatında olan diğer bazı İslamcı dergilere de birinci bölümde çok kısa değinmiş olacağız.

2. Tez Çalışmasının Amacı

Osmanlının son dönemlerinden itibaren günümüze kadar gelen süreç içerisinde birçok İslamcı dergi yayın hayatına girmiştir. Her dergi kendi döneminin problemleriyle ilgili çeşitli yazarlar vasıtasıyla yazılar kaleme alarak dönemin İslâmi problemlerine değindikleri görülmektedir. Dolayısıyla tezimizin temel amacını, 1958-1993 yılları arasında Türkiye’deki din anlayışını Hilâl dergisi özelinde ortaya koymak oluşturmuştur. Aynı zamanda İslamcı dergilerin toplumsal hayattaki mezhebi zümreleşmelere etkisine de konumuz kapsamında çok kısa değinilmiştir. Adı geçen dergi özelinde sosyal olayların İslamcı dergilerin yazımı üzerindeki etkileri, dini hayata dair sunulan argümanlar, Müslümanların İslâmi bağlamdaki düşünceleri çerçevesinde oluşan yeni zümreleşmeler ve yayınlandığı süreç boyunca, dergide hangi konulara sıklıkla yer verildiği ya da verilmediği doğrultusunda dönemin din anlayışını tespit etmeyi amaçlamaktayız. Bu noktada derginin sahibi Özcan’ın, Said Nursi’nin en yakın öğrencilerinden olması, Nur hareketi kimliğinin yanında siyasi kimliğinin olması, ayrıca yurt dışına yaptığı gezilerle çeviri eserleri dergicilik faaliyetlerine kazandırması tezimizin amacının gerçekleşmesi doğrultusunda büyük katkı sağlamıştır.

3. Tez Konusunun Özgün Değeri

Cumhuriyet döneminden günümüze gelen süreç içerisinde birçok İslamcı dergi kaleme alınmıştır. Hilâl dergisi bu dönemdeki en uzun soluklu dergiler arasında yer almaktadır. İçerdiği konular açısından ve bulundukları dönemde toplumu etkileyebilen öncü ilim adamlarının dergideki yazıları, toplumun din algısına yönelik fikir ve söylem analizi yapmamıza imkân tanımaktadır. Özellikle belli başlı yazarlardan bahsedecek olursak; İsmail Kazdal, Muhammed Hamîdullah, Zekâi Konrpa, Muhammed b. Tâvit et-Tancî, Hasan Basri Çantay, Ali Ulvi Kurucu ve Mehmet Âkif İnan gibi isimlerin

öne çıktığını görmekteyiz. Bunun yanında tez çalışmamız için bilhassa önemli olan isim, Bediuzzaman Said Nursi'nin varisi olan, birçok Avrupa ülkesine ve İslâm ülkelerine yapmış olduğu gezilerle Mevdûdî gibi Kral Faysal gibi önemli isimlerle de tanışma fırsatı bulan, birçok İslam düşünürünün ve Batılı araştırmacının eserlerinin çevirisine dergide yer veren, bunun yanında siyasi kimliğide bulunan derginin sahibi Salih Özcan'dır. Özcan ve Hilâl dergisi için şu hususu da belirtmenin yerinde olacağını düşünmekteyiz: İslâmcılık düşüncesinin en sağlam temellerinin, İslâmcı dergilerle atıldığı bir ortamda Mevdûdî, Seyyid Kutub gibi İslâmcı yazarların ilk tercümelerinin Nur talebesi Salih Özcan tarafından yapılmış olması neticesinde İslâmcılık ve Nurculuğunun bir dönem aynı dergide okurla buluşması, Hilâl dergisi özelinde ezber bozan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Netice itibarıyla Salih Özcan önderliğinde yayın hayatına girmiş olan Hilâl dergisi, uzun yayın hayatının oluşuyla, muhtevası yönünden ve dergi yazarları açısından ciddi bir öneme sahiptir. Bu sebeple de günümüze kadar gelen süreç içerisinde gerek Hilâl dergisi gerekse de Salih Özcan özelinde müstakil ve kapsamlı bir çalışma yapılmamış olması, söz konusu tez çalışmamızı daha önemli hale getirdiğini düşünmekteyiz. Böylelikle Hilâl dergisi üzerinde yapacak olduğumuz fikir, söylem ve içerik analizi sayesinde tez çalışmamızda derginin bulunduğu dönemin din anlayışını ortaya koymuş olacağız.

4. Tez Çalışmasının Yöntemi

Tezimiz, İslamcı dergiler kategorisinde olan Hilâl dergisinin, İslâmi hareketler çerçevesinde incelenerek yayımlandığı 1958-1993 yılları arasındaki dönemin din anlayışını ortaya koymaya yöneliktir. Bu çalışmamızda yararlandığımız temel kaynak; Hilâl dergisinin otuz beş yıllık süre içerisinde yayımlanan 367 sayısıdır. Bunun yanında konumuza girizgâh açısından; İslamcılıktan, İslamcı dergilerin yayın serüveninden ve İslâmi hareketlerin oluşumuna olan etkilerinden bahsedilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla 1900'lü yıllar içerisinde kaleme alınan ve İslâmî nitelik taşıyan dergilere genel bir başlık altında çok kısa değinilerek bu dergilerin ortak paydası izah edilmiştir. Ayrıca Hilâl dergisinin sahibi Salih Özcan'ın da hem İslâmî hem de siyasi kimliğinden bahsedilmiştir. Nur hareketinde aldığı rol ve topluma olan etkilerine tez çalışmamızda yer verilmiştir. Dergide yazıları bulunan ve bulundukları toplum açısından önemli olan ilim adamlarına da değinilmiştir. Bu itibarla, tezimizin konusuyla ilgili yapılan çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İslâmcılık hareketi ve İslamcı dergilerin genel olarak değerlendirmesi yapılmış olup

İslâmi hareketlerin oluşum süreçlerinde dergilerin rolü aktarılmıştır. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise asıl konumuz olan Hilâl dergisinin sayılarında yayın hayatında olduğu dönemin din anlayışını yansıtacak konular üzerinde fikir, söylem ve içerik analizi yöntemiyle inceleme yapılarak kendi özelinde 1958-1993 yılları arasında Türkiye’deki din anlayışı ve bu doğrultudaki argümanları ortaya koymaya çalışılmıştır. Daha sonrasında tezimizin iki bölümüyle ilgili değerlendirme yaptığımız sonuç bölümüyle çalışmamız tamamlanmıştır. Muhtevası açısından çalışmamızda ele alınan konularla ilgili derginin bazı kapak resimlerine de çalışmamızın “Ekler” kısmında yer verilmiştir. Genel anlamda çalışmamızda kaynak tarama yöntemi de kullanılarak Hilâl dergisinin yanı sıra konumuzla ilgili yazılan eserlerden, makalelerden, internet adreslerinden yararlanılmıştır. Bu çalışma aynı zamanda literatüre dayalı bir araştırma niteliği taşımaktadır. Konumuzla ilgili gereksinim duyulan veriler Hilâl dergisinin ilgili bölümlerinden toplanarak söylem analizi ile değerlendirilmiştir. Bu kapsamda araştırmanın konusu ve amacına uygun olarak yazılı eserler üzerinden yapılmış olan fikir analizi önem arz etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde konu analizi yapabilmemizi sağlayan metot; kaynak tarama metodu, söylem ve içerik analizi olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂMCILIK VE İSLAMCI DERGİLER

1.1. İslâmcılık

19. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğunun iç yönetimde siyasi çalkantılarla, dış ilişkilerde ise uluslararası mücadelelerle karşı karşıya kaldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Batı karşısındaki otoriter yapısını koruyamayıp kaybeden, gerileme döneminin ardından çöküş sürecine doğru yol alan Osmanlı Devleti’ni, bu durumdan kurtarmayı ve yeniden eski gücüne kavuşturmayı amaçlayan aydınların geliştirdiği siyasi projelerden biri de İslâmcılık hareketi olmuştur. Bu fikri akım, Osmanlıcılık¹ akımının başarılı olamayışı ve Müslüman toplumunun modernleşmeye olan tepkisel tavrından etkilenmiştir. İslâmcılık, II. Abdülhamid döneminde devletin izlediği politika haline getirilmiştir.²

İslâmcılık hareketi, modern Avrupa medeniyetinin İslâm toplumlarına olan tehditlerine karşı etkisi yüksek olan bir karşı koyuşun, inşa edilecek fikir dünyasının modernleşmenin gereklerine göre olmasıyla ve modernleşmenin İslâm dininin rehberliğinde gerçekleşmesiyle mümkün olabileceği tezini savunmaktadır. Söz konusu hareket, topluma öze dönüş ve modernleşme atılımı olarak sunulmuştur. Bu modernizm anlayışı, İslâmcılığı diğer benzer akımlardan ayıran önemli bir özellik olmuştur. İslâm toplumunun dünya üzerindeki son büyük kuvveti olan Osmanlı’nın yaşadığı iç sıkıntılarından kurtulması ve bekasının sağlanması için kaynağı İslâm olan bir Rönesans’ın gerçekleşmesi fikri, aynı yaklaşımın farklı bir bakış açısidir.³ Modernleşmenin bir ürünü ve sonucu olan İslâmcı söylem, zaman ve içerik olarak ideolojik, modernleştirici, yenilikçi ve seküler bir söylemle karşımıza çıkmaktadır.⁴

İslâmcılığın net bir tanımı olmasa da dergi, gazete ve bazı risâlelerde görülen fikriyat, genel olarak İslâm dinini sosyal hayatın nizamında tekrar hakim kılarak

¹ Farklı yapıların Osmanlı kimliğinin çatısı altında toplanmasını amaç edinen siyasî düşünce. Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Azmi Özcan, “Osmanlıcılık”, *Türkiye Diyanet Vakfı. İslâm Ansiklopedisi*, C. XXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 485-487.

² Hatice Budak, “İslâmcı Dergicilik: Vahdetin İçinde Bir Ses; İslâm’ın İlk Emri Oku Dergisi”, *GUSBEED*, C. XI, S. 1, 2020, s. 118.

³ İlhan Kutluer, “İslâmcılık”, *Türkiye Diyanet Vakfı. İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 65.

⁴ İsmail Kara, “İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri Üzerine Birkaç Not”, *İslâmiyât Dergisi*, C. IV, S. 4, 2001, s. 49.

müslümanları çağa ayak uydurma, İslâm toplumunu geri kalmaktan, Batının hegemonyasından, zalim, baskıcı ve keyfiyetin hâkim olduğu yönetimlerden kurtarma, dinî düşüncüyü taklit, hurafe ve bid’atlardan arındırma gibi ıslah, tecdit, ihya gibi kavramlarla ifade edilen dinî, siyasî, ilmî çözüm arayışları veya bu arayışları ele alan bir fikir hareketi olarak İslâmcılığı ifade etmek mümkündür.⁵

İslâmcılık, gelenek birikimine sahiptir ve bu sebeple modern dönemde geleneğin kesintiye uğramış bir devamı olarak kabul görmüştür. Osmanlı da Tanzimat kapsamında özellikle idare, eğitim ve ordu alanlarında Batı örnek alınarak modernizasyon çalışmalarına devam edilmiş ve Yeni Osmanlılar tarafından Batı’nın örnek alınması sert bir şekilde eleştirilmiştir. Dolayısıyla aynı fikri hüviyete sahip olan ve gelenek olarak tanımlanan İslâmcılığın öncü isimleri arasında Osmanlı’da Yeni Osmanlılar⁶, Mısır’da Cemâleddîn-i Efgânî⁷, Muhammed Abduh⁸ ve Hindistan da Seyyid Ahmed Han⁹ gibi isimler yer almaktadır.¹⁰

İslâmcılık, geleneğin olumsuz yanlarından arındırılmış ana kaynaklara dönme işlevi kapsamında İslâm dininin ve devletin yıkıcı bir zilletten kurtuluşun çaresi olarak kabul edilmiştir. İslâm’ın bilim, teknik ve kurumsal açıdan ilerlemeye mâni olmadığına ispatı üzerine bu fikri hareket formüle edilmiştir. Bu nokta da Ziya Paşa’nın şu beytine de değinmek yerinde olacaktır: “İslam imiş devlete pâ-bend-i terakki, Evvel yoğ idi işbu rivâyet yeni çıktı.” İslâmcılık, İslâm dininin asli kaynakları olan Kur’an ve sünnetin ışığına geri dönerek devletin yaşamış olduğu problemlere

⁵ Azmi Özcan, “İslâmcılık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 62.

⁶ 1865-1876 yılları arasında Osmanlı’da bulunan aydın kesimin idareye karşı oluşturduğu muhalif grup. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kemal Beydilli, “Yeni Osmanlılar Cemiyeti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XLIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 430-433.

⁷ İslâmî uyanışı etkileyen XIX. yüzyıl fikir ve siyaset adamlarından. Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Hayreddin Karaman, “Cemâleddin Efgânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. X, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, ss. 456-466.

⁸ Mısırlı İslâm düşünürü, yenilik hareketinin öncülerinden. Ayrıntılı bilgi için bkz.: M. Sait Özervarlı, “Muhammed Abduh”, *Türkiye Diyanet Vakfı. İslâm Ansiklopedisi*, C. XXX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, ss. 480-485.

⁹ Hindistanlı tanınmış fikir adamı ve yazar. Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Mustafa Öz, “Seyyid Ahmed Han”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, ss. 73-75.

¹⁰ Özcan, “İslâmcılık”, s. 62.

çözüm oluşturulacağı inancıyla fikri hareket alanını oluşturmuş ve Müslüman toplumu bu hareket alanı içinde birleştirebilmeyi (İttihâd-ı İslâm¹¹) amaçlamıştır.¹²

İslâm dininin, bazı kesimler tarafından Müslüman toplumların Batı karşısında geride kalmasının nedeni olarak görülmesi, İslâmcılık hareketini savunmacı bir karaktere dönüştürmüştür. Batı toplumunun teknik alanlarda gelişmişliğine rağmen ahlaki yönden çöküşe doğru sürüklendiği İslâmcılığın kullandığı dil olmuştur. Bunun yanında Batı toplumunun ahlaki nizamını sağlayacak ilahi bir kaynağının olmadığını, müslüman toplumların ise teknik ve ahlaki alanda yükselişine imkân tanıyan İslâm gibi bir ilahi kaynağa sahip olduğunu belirten savunmacı bir tavır sergilenmiştir. Bu savunmacı tavır, Batı'yı orta çağın karanlık ortamından kurtaranın İslâm'ın kendisi olduğu sonucuna kadar varmıştır.¹³

İslâmcılığın, toplum nezdinde direniş ve kurtuluş hareketi olarak ifade ediliyor oluşu, ilahi kelimetullah'a, küfre karşı cihada, nefse karşı direnişe, zalimlere karşı mücadeleye, bütün Müslümanlara yönelik infak ve yardımlaşmaya, cennetin anahtarı şehadete davet çıkarmasına dayanmaktadır. Bu unsurlar, bütün İslâm tarihi boyunca Müslüman toplumu ayağa kaldırma gücüne sahip unsurlar olmuştur. İslâmî söylemin bir yönü Batılı iddiaları ve İslâm'a yönelik tenkitleri cevaplandırmaya, reddetmeye, tadil ve tashih etmeye yönelirken; diğer bir yön ise doğrudan Müslümanlara, İslâm'ın mevcut algılanış biçimine yöneliktir. Batı'ya yönelik olanlar şöyle özetlenebilir: "İslâm iyi, güzel, doğru olan her şeyi içerir; kendi dışında iyi, güzel ve doğru olan bir şey varsa, o İslâm'ın reddedeceği bir şey olamaz."¹⁴ teziyle İslâm'ın evrenselliği vurgulanmaktadır.

İslâmcılar, düşünce yaklaşımındaki geride kalmışlık sorununun çözümü için ilk adımı Selefî akideye yönelmekte yani Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'e başvurmakta görmüşlerdir. Bu durumun önemli bir göstergesi ise bulundukları çağın gerektirdiği şartlara göre şekillendirdikleri; dine, tabiata, sosyal hayata ve siyasete dair görüşlerine Kur'an ve hadis çerçevesinde destek aramak olmuştur. Bunun yanında tasavvuf ehline ve toplumda varolan tarikatlara da genel olarak İslâm'ı yanlış yorumlamanın sonucu

¹¹19. yüzyılın ikinci yarısında bilhassa II. Abdülhamid döneminde müslümanlar arasında birliktelik sağlayarak sömürgecilikle mücadele etmeyi amaçlayan politik fikir hareketi için kullanılan tabirdir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Azmi Özcan, "İttihâd-ı İslâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 470-475.

¹² Budak, "İslâmcı Dergicilik: Vahdetin İçinde Bir Ses; İslâm'ın İlk Emri Oku Dergisi", s. 119.

¹³ Budak, "İslâmcı Dergicilik: Vahdetin İçinde Bir Ses; İslâm'ın İlk Emri Oku Dergisi", s. 119.

¹⁴ Kara, "İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri Üzerine Birkaç Not", s. 50.

oluşmuş gruplar olarak bakmışlardır.¹⁵ İslâmcılık söyleminin din anlayışı, modernist düşüncenin özdeki temayülleri çerçevesinde tek tipçi ve merkeziyetçiliği ön planda tutan bir özellik taşımaktadır.¹⁶

II. Meşrutiyetin ilanından sonra İslâmcılar, İttihat ve Terakkî'yi “Mübarek cemiyet, mukaddes cemiyet, fırka-i muhtereme” gibi isimlerle ifade etmekle yetinmeyip, İttihatçıları İslâm dünyasını kurtaracak “erbâb-ı fetih, ashâb-ı celâdet” ve uygulamalarını da “cihâd-ı mukaddes” gibi sıfatlarla nitelendirmişlerdir. İttihat ve Terakkî'nin zaman içinde sertleşen tavrı, özgürlüklerin kısıtlanması, toplumdaki problemlerin varlığı İslâmcıları, dinî meşruiyet açısından İttihatçılardan uzaklaştırmaya başlamıştır. Ancak istibdadın¹⁷ geri gelebileceği ve savundukları düşüncelerin yok olacağı endişesiyle siyaseten İttihatçılarla birlikte oldukları izlenimi vermeyi tercih etmişlerdir. İslâmcıların birçoğu da 31 Mart Vakası'nda da böyle bir tavır sergilemiştir. II. Abdülhamid'e yönelik tavırlarında da hilâfet makamının bir gereği olarak geleneği korumak düşüncesiyle kendisini eleştirmekten kaçınmışlardır ve II. Abdülhamid'in Kanûn-ı Esâsî'yi ilan etmesi sebebiyle kendisinin iyi niyetli olduğunu neşriyatlarda belirtmişlerdir.¹⁸

II. Meşrutiyet ile birlikte fikri ve siyasi içerikli kaleme alınan yazılarla ön plana çıkan İslâmcılık, bu zaman diliminde edebiyat alanında Mehmed Âkif Ersoy ile temsil edilmiştir. Mehmed Âkif Ersoy'un “Safahat” isimli eserinde topluca yer alan şiirleri, İslâmcılık düşüncesinin izlerini ve bu noktadaki eğiliminin hangi yönde olduğunu görebileceğimiz edebî bir metin olmuştur. Bunun yanında “Süleymaniye Kürsüsünde” adlı eserinde fikirlerini sistemli hale getiren Âkif, daha sonra İslâmcılığın, toplumun yaşama tarzı, ahlâk, ilim ve teknik karşısındaki tavrı, insanın kendi çevresiyle ve başka insanlarla olan ilişkileri gibi detaya inen meselelere çeşitli sebeplerle çözüm getirmeye çalışmıştır. Kur'an ve hadis gibi temellere dayanıp daha çok kendi döneminin problemlerine dair meselelere değinmiştir. Âkif'in İslâmcılığının

¹⁵ Özcan, “İslâmcılık”, s. 63.

¹⁶ Kara, “İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri Üzerine Birkaç Not”, s. 51.

¹⁷ Tabanına hiçbir hak ve özgürlük hüviyeti tanımayan ve sınırı olmayan monarşi, despotluk, despotizm. Bkz. <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim: 06.05.2023).

¹⁸ Özcan, “İslâmcılık”, s. 63-64.

esasını; inançta, emir ve nehiylerde kaynağını İslâm'dan alan bir hayat tarzı ile çağdaş medeniyetin İslâm'a aykırı olmayan güzelliklerinin telifi teşkil etmiştir.¹⁹

Daha sonraki dönemde XX. yüzyıl başlarında İslâmcıların batılılaşma meselesi ön plana çıkmaktadır. İslâmcıların genel kabulüne göre İslâm, gerçek medeniyete ilişkin değerleri içermektedir. İslâmcılık fikrinin güçlü bir sesi olan Mehmed Âkif de İslâmcıların, bilime ve teknolojik gelişmelere açık olduklarını ancak değer yargıları bağlamında Batı'nın örnek alınmasına kapalı modernleşme anlayışını savunmuştur. Bunun yanında eğitimde de Cemâleddîn-i Efgânî'nin inkılâpçı yöneliminden ziyade Muhammed Abdüh'un reformcu düşüncelerinin daha uygun olacağını ifade etmiştir.²⁰

İslâm dünyası ve Mısır da başlamış olan modernizm hareketlerinde Muhammed Abdüh ve Muhammed Reşîd Rıza'nın katkısı göz ardı edilmemelidir. II. Meşrutiyet zamanındaki İslâmcıların aktif olarak katıldığı en mühim tartışma, hazırlık aşamasında olan aile kanununa yönelik kadın ve aile ekseninde olmuştur. İslâmcılar, toplumda kadın ve aile konusunda bazı problemlerin varlığını kabul etmekle birlikte yaşanan bu problemlerin İslâm'dan olmadığını, İslâm'ın müslüman toplumlardaki uygulandığının, kültürün ve çevrenin etkisinin sebep olduğunu düşünmektedirler. İslâmcılık fikri, Cumhuriyet'in ilanının ardından hukuk alanında varlığını belirli bir oranda hissettirmiştir.²¹ 1924 yılında çıkarılan kanunlar²² İslâmcılık hareketinin büyük oranda toplumdaki hareket sahasını kısıtlamış ve ortadan kalkmasına sebep olmuştur.²³

İslâmcılar, Osmanlı da saltanat, hilâfet, meşrutiyet, din-devlet ilişkileri ve benzeri konular üzerine, Türkiye de ise siyaset ve idare alanına yönelmişlerdir. İslâmcı fikre göre Kur'ân ve sünnet belirli bir devlet yönetimi ve hükümet sistemi belirtmemiş, devlet yönetimiyle ilgili konularda genel esasları ortaya koymakla yetinmiştir.²⁴

Sebîlürreşâd, Sırât-ı Müstakîm, Beyânülhak dergilerinde yer alan konularda gelenekçilerinden modernistlere kadar geniş bir alanda bulunan İslâmcılar, bazı

¹⁹ M. Orhan Okay, M. Ertuğrul Düzağ, "Mehmet Âkif Ersoy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 435. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Emin Erişirgil, *İslamcı Bir Şairin Romanı*, 5. Baskı, Atlas Yayınları, Ankara 2003.

²⁰ Kutluer, "İslâmcılık", s. 66.

²¹ Mehmet Âkif Aydın, "İslâmcılık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 69.

²² Hilafetin İlgaı, Tevhîd-i Tedrisât Kanunu, Şer'îye ve Evkaf Vekâleti'ni lağveden ve Diyanet İleri Riyâseti'ni oluşturan kanun. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Azmi Özcan, "İslâmcılık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 64.

²³ Özcan, "İslâmcılık", s. 64.

²⁴ Özcan, "İslâmcılık", s. 63.

zamanlarda önemli fikri farklılıklardan dolayı kendi içlerinde de ayrılığa düşmüşlerdir. İslâm hukuku kapsamında oluşan hususların çağın gereklerini karşılayacağı fikrinde müttefiktirler ancak Batı'dan kanun alınmasına ve Batı'nın örnek alınmasına karşı çıkmışlardır. Bunun yanında İslâm toplumlarının kendileri için uygun bir hukuki düzen ve hayat şekli oluşturmak için İslâmcıların gösterdiği yollarda da farklılıklar bulunmaktadır. İzmirli İsmail Hakkı, Ahmet Hamdi Akseki, Seyyid Bey, Elmalılı Muhammed Hamdi ve benzeri İslâmcı isimler, İslâmî toplum düzeni için yeni içtihatlarla İslâm dininin zenginleştirilmesi, aynı zamanda diğer mezheplerden yararlanılması gerektiğini savunurken, Dârülfünun müderrislerinden Sadrettin Efendi, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Bediuzzaman Said Nursî gibi isimler ise diğer mezhebi ekollerden yararlanmaya ya esastan ya da içinde bulunulan süreç açısından karşı çıkmışlardır.²⁵

İslâmcıların cevap aradıkları başlıca sorular: İslâm dünyasının neden geride kaldığı ve bu durumun ne şekilde aşılabileceği, Batı toplumunun üstün konumda olmasında etkili olan argümanların neler olduğu ve bu değerlerin İslâm'da da var olup olmadığı, akıl ve nakil ilişkisinin mahiyeti, dinin sunduğu hukuk düzeninin ve iktisadi alanın nasıl olduğu, saltanat rejimi, hilâfet ve meşrutiyetin din ile herhangi bir bağının olup olmadığı, Batı'dan faydalanılırken neyin alınıp neyin alınmaması gerektiği gibi konulardır.²⁶

İslâmcı hareket, kelâm ilminde tevhid, tahkik ve belli oranda rasyonaliteye dayanma, fıkıh ilminde ise Kur'ân ve Sünnet dışında kalanı sorgulayarak içtihadı ön plana çıkarma gibi bir yaklaşıma sahiptir. Bunun yanında İslâmcıların farklı yanlarının oluşumunda bağımsız ve farklı İslâm beldelerinde yetişmeleri, önceliklerini siyasî güç ve iktidarı kazanmaya ayırmaları, tekrar oluşturulacak olan bir gelenek için geçmişe bakmak yerine bulundukları zamanın ve geleceğin üzerinde odaklanmayı tercih etmeleri olmuştur.²⁷

Hikmetin Müslümanların kaybolmuş bir malı olduğunu ifade eden İslâmcılar, İslâm dininin fenni ve ahlaki açıdan gelişmeye ve modernleşmeye engel olmadığını, Avrupa medeniyetini Müslüman toplumlardan güçlü kılan unsurların aslen Müslümanlardan alındığını, insan için emek harcamanın esas olduğunu,

²⁵ Aydın, "İslâmcılık", s. 67.

²⁶ Özcan, "İslâmcılık", s. 63.

²⁷ Özcan, "İslâmcılık", s. 63.

Müslümanların güçlü olmaktan başka alternatiflerinin olmadığını, birlikteliğin ve kardeşlik bilincinin oluşmasının zorunluluk atfettiğini savunmuşlardır. Müslümanların sağlam ve sarsılmaz bir inanca sahip olmasını sağlamak, eğitim öğretim alanında toplumu hareketsizliğe ve tembelliğe sürükleyen, ahlaki anlayışını değiştiren taklitçiliğe karşı mücadele etmek, yeni ve geniş kapsamlı bir cihâd ruhu inşa ederek aktif bir müslüman kimliği oluşturmak gibi aynı hedefleri belirlemeyi amaç edinmişlerdir.²⁸

İslâmcılık düşüncesinin önemli duraklarından biride milliyetçilik olmuştur. Bu fikri akımın, Türklük / millilik unsurları milliyetçilikle tarihi bir bağa sahiptir. Tek partili dönemde, laik cepheye bağlı kalma ısrarıyla milliyetçilik ile İslâmcılık arasındaki bağ kopmuştur. Ancak 1945 sonrasında CHP hükümetinin laikliğe yüklediği anlamın değişmesi sonucu oluşan tavrını esnetmesi ve İslâm ile ilişkileri tekrar kurma çabası neticesinde İslâmcılık, Türk milliyetçiliği için artık bir tehdit veya tehlike olarak algılanmamıştır. Böylece İslâmcılık ve Türk milliyetçiliği arasındaki bağ yeniden oluşmaya başlamıştır.²⁹ Bu noktada Milli Türk Talebe Birliği'nden de bahsetmek yerinde olacaktır.

MTTB, 1916 yılında I. Dünya Savaşının yaşandığı dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından kurulmuştur. Türkçü politikalarının, öğrenci kesimi içerisinde daha etkin olmasına çalışan ve öğrenci örgütlenmesi olan MTTB, İttihat ve Terakki'nin faaliyetlerinin son bulduğu dönemde etkinliği de kaybetmeye başlamıştır. Ancak 1924 yılında İbrahim Öktem, Tahsin Bekir Balta ve Nihat Üçüncü'nün gayretleriyle birliğin yeniden aktif hale gelmesi sağlanmıştır. 1929 yılında Tefik İleri'nin Başkan seçilmesiyle MTTB için bir dönüm noktası olmuştur. İleri'nin aşırı milliyetçi tavrı, MTTB'nin belirgin bir karakteri haline gelmiş ve bu özelliğini 1936 yılına kadar korumuştur. 1933 yılında toplanan Milli Türk Talebe Birliği Kongresi'nde yönetim kurulunda değişiklikler yaşanmışsa da Birliğin çizgisinde bir değişim olmamıştır. Yürüttükleri faaliyetleri “memleket davası” olarak gören MTTB üyeleri, bu yönde kendilerine birtakım görevler belirlemişlerdir. Bu görevler şu şekildedir: Komünizmin karşısında olmak, hakikî ve kanunî vatandaşlık meselesini çözmek, kültür seferberliği yapmak ve münevver gençlik oluşturmak. MTTB'nin 1936 yılında

²⁸ İsmail Kara, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi; Metinler / Kişiler 1*, Dergâh Yayınları, 4. Baskı, 2014, s. 63-65.

²⁹ Budak, “İslâmcı Dergicilik: Vahdetin İçinde Bir Ses; İslâm’ın İlk Emri Oku Dergisi”, s. 119.

Hatay'ın durumunu konu alan bir miting düzenlemeye çalışması, mülki idare amirlerinin buna izin vermemesine karşın Birliğin bu hususta ısrarcı olması, sonunu hazırlamıştır. 22 Kasım 1936 tarihinde Birliğin faaliyetlerine hükümet kararı ile son verilmiştir. 1946 yılında “Türk Talebe Birliği” adıyla, Rehai İslam'ın liderliğinde yeniden faaliyete geçen bu hareket, 27 Şubat 1947 tarihli Bakanlar Kurulunda “Milli” kelimesini kullanmasına izin verilince ismini Milli Türk Talebe Birliği olarak güncellemiştir. 1960 yılındaki darbe sonucu, etkinliğini bir süreliğine de olsa yitiren MTTB, 1961 yılının Mayıs ayında Faruk Narin'in Genel Başkan olmasıyla yeniden toparlanma sürecine girmiştir. 1965 yılından itibaren Birlik, siyasi yelpazedeki konumunu keskin bir şekilde değiştirerek yeni anlayışıyla muhafazakâr ve mukaddesatçı gençlere hitap etmeye başlamıştır. Bu eğilimini 1970'li yıllara kadar sürdürmüştür. Türk sağ siyasetinin birçok önemli isminin yetiştiği bir oluşum olarak bilinen MTTB, 12 Eylül 1980 yılında gerçekleşen askeri darbe sonucu faaliyetlerini durdurmuştur.³⁰

İslâmcılık fikri akımının önemli bir hedefi de İslâm dinine ve geleneğine karşı şarkiyatçı yorumlarla ve ideolojik düşünce akımlarıyla fikri mücadelede bulunmak olmuştur. 1950 yılı öncesi, Cumhuriyet dönemi İslâmcı aydınlarının önemli özelliklerinden biri, mevcut bulunan sistem içerisinde dinî kimliğin korunması ve maddi kalkınma ile manevi kalkınmanın aynı anda gerçekleştirilmesi çabası olmuştur. Ancak 1950'lere doğru başlayan demokratik gelişmeler, çok partili hayata geçiş, dindar çevrelerde biriken deneyimlerin siyasete taşınmasını sağlamış, dinî kavramlar ve değerler neredeyse tüm toplumsal ve siyasal projelerde önemli bir yer edinmeye başlamıştır.³¹

Necip Fazıl Kısakürek, spiritüalist bir dünya görüşü sunarak yayına başladığı Ağaç dergisinin akabinde 1943 yılından itibaren Büyük Doğu dergisindeki fikri ve edebi yazılarıyla İslâmcılık hareketinin neredeyse 1960'lı yıllara kadar tek temsilcisi konumunda olmuştur. 1960 yılından sonra ilk olarak Diriliş dergisi, akabinde Maveria, Edebiyat ve Yönelişler gibi dergiler etrafında edebi gelişme süreci, bazı yazar ve

³⁰ Asil Kaya ve Fevzi Çakmak, “Milli Türk Talebe Birliği'nin Yayın Organı: Birlik Gazetesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 65, 2019, s. 228-231. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Doğan Duman ve Serkan Yorgancılar, *Türkçülükten İslamcılığa Milli Türk Talebe Birliği*, Vadi Yayınları, 2008; Zülküf Oruç, *Bir Öğrenci Hareketi Olarak Milli Türk Talebe Birliği*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

³¹ Kutluer, “İslâmcılık”, s. 66-67.

araştırmacı kimliğinde olanlar tarafından “Yeni İslâmcı Akım” olarak isimlendirilmiştir.³²

1960’lı yılların ilk yarısına kadar İslâmcılar ve Türkçüler genellikle dernekler, dergiler ve benzeri ortak platformlarda birlikte hareket etmişlerdir. Ancak sonrasında farklı siyasi partiler kurarak farklı platformlarda örgütlenmişlerdir. İslâmcılar, 1969 yılında Necmettin Erbakan’ın bağımsız milletvekili olarak TBMM’de yer almasının ardından, 1970 yılında Mili Nizam Partisi’ni kurması neticesinde destekledikleri sağ partilerden ayrılmaya başlamışlardır. Milliyetçi ve dini değerlere bağlı siyasi yaklaşımda olan kişilerle ilişkisi kopan İslâmcılar, ümmetçiliği ön plana çıkaran ve siyasal alanda istekleri olan bir din anlayışını savunmaya başlamışlardır. 1970’li yıllarda milliyetçi ve mukaddesatçı söylemler birbirinden ayrışırken, zaman zaman açık bir çatışma da yaşanmıştır. Bu çatışmalar, iki ayrı fikri savunanların, aynı topluma hitap etmelerini ve ortak söylemini değiştirmemiştir. Dolayısıyla, her iki akım arasındaki bağlar sürdürülmüştür. Türkiye’de 1980’li yıllara yaklaşıırken İslâmcılık hareketi, kamuda resmi nitelikli isteklerle, siyasal zeminde ise geniş çevreden merkeze doğru hem sivil hem de siyasi örgütlenmelerle varlığını artırmıştır.³³

Mehmet Akif Ersoy, Eşref Edip, Bediuzzaman Said Nursî, Said Halim Paşa, Ahmet Hamdi Akseki, Ömer Rıza Doğrul, Şemseddin Günaltay, Emrullah Efendi, Abdürrahim Zapsu, Ziya Şakir, Osman Yüksel Serdengeçti gibi isimler, farklı tarihlerde İslâmcılık hareketinin fikriyatını şekillendiren ve ilmi çalışmalarıyla katkı sunan öncü kişiler olmuştur.

1970’lerden günümüze kadar, Hasan el-Bennâ, Seyyid Kutub gibi İhvân-ı Müslimîn üyeleri, Mevdûdî, Ebû’l Hasan en-Nedvî gibi Hint kıtası bilginleri, İranlı yazarlar ve Fazlurrahman, Seyyid Hüseyin Nasr gibi modern anlayışta olan düşünürlerin eserleri sıklıkla Türkçe’ye çevrilmiştir. Bu çeviri faaliyetleri İslâmcı aydınların fikri düşüncelerini farklı şekillerde etkileyerek İslâmcılığın siyasallaşmasına dair ortamın hazırlanmasına da katkı sağlamıştır.³⁴

İslâmcılık düşüncesinin oluşumunda ve gelişiminde Sırât-ı Müstakîm (1908-1912), Volkân (1908-1909), Teârûf-i Müslimîn (1910-1911), Hikmet (1910-1911),

³² M. Orhan Okay ve Alim Kahraman, “İslâmcılık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 70.

³³ Budak, “İslâmcı Dergicilik: Vahdetin İçinde Bir Ses; İslâm’ın İlk Emri Oku Dergisi”, s. 120.

³⁴ Kutluer, “İslâmcılık”, s. 66-67.

Sebîlürreşâd (1912-1925), İslâm Mecmuası (1914-1918), Cerîde-i İlmiyye (1914-1922), Hareket (1939-1982), Büyük Doğu (1943-1978), Serdengeçti (1947-1962), Ehl-i Sünnet (1947-1953), Sebîlürreşâd (1948-1966) ve İslâm'ın Nuru (1951-1953) gibi dergiler önemli bir işleve sahip olmuştur.

1.2. İslamcı Dergiler

İslâmcı düşünce açısından değerlendirildiğinde dergiler, İslâmcılığın beslendiği, kendi kitlesiyle iletişim kurabildiği önemli yayın organları olarak öne çıkmaktadır. Aynı zamanda İslâmcı düşüncenin tarihi seyrini saptamak açısından oldukça önemli yayın organlarıdır.³⁵ Dünya genelinde İslâmcı dergiciliğin ortaya çıkışı, 19. yüzyılın sonlarına doğru Urvetü'l Vuska adlı derginin neşredilmesiyle başlamıştır. Adı geçen dergi, 1884 yılında Cemâleddin Efgânî ve talebesi Muhammed Abduh tarafından Fransa'nın Paris semtinde yayımlanmaya başlamıştır. Müslüman toplumları bilgilendirmeyi ve bunun yanında Batı'nın hegemonyasına karşı Müslümanlar arasında birlik oluşturmayı amaç edinen bu dergi, yayın hayatı çok uzun sürmeden kapatılmıştır. Urvetü'l Vuska, Türkiye de çıkacak ilk İslâmcı dergi olan Sırât-ı Müstakîm'in rehberi olmuştur.³⁶

Türkiye de dergicilik ekolü, Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıl başlarında ıslahat düşüncesinin bir sonucu olarak matbaanın kurulması ve yaygınlaşmasıyla başlamıştır. Matbaanın kullanımının yaygınlaşması, bağımsız eserlerin basımında önemli bir adım olmuştur.³⁷

Türk basın tarihinin başlangıç noktası olarak, genellikle 1831 yılında çıkarılan Takvîm-i Vekâyi gazetesinin yayımlanmaya başladığı tarihin kabul edilmesinin yanında, bu başlangıcın daha çok Mısır'da 1828 yılında yayımlanan Vekâyi-i Mısriye dergisinin çıkarılmasıyla ilişkilendirilmektedir. İslâmcılık hareketi üzerinde cereyan eden tartışmaların ise Tanzimat dönemiyle başladığı düşünülse de II. Meşrutiyetin akabinde İslâmcı dergilerin yayın hayatına girmesiyle ortaya çıkmıştır. II. Abdülhamit döneminde İslâmcılık hemen hemen devletin resmi bir politikası gibi olmasına rağmen

³⁵ Ferhat Kentel, "1990'lı Yılların İslâmî Düşünce Dergileri ve Yeni Müslüman Entelektüeller: Bilgi ve Hikmet, Umran, Tezkire", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslâmcılık*, ed. Talha Bora ve Murat Gültekin, C. VI, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2015, s. 722.

³⁶ Asım Öz, "Kenetlenmenin İmkansızlığı: 1960-1980 Dönemi İslâmcı Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme", *1960-1980 Arası İslâmcı Dergiler Toparlanma ve Çeşitlenme*, ed. Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu ve Yusuf Enes Sezgin, Nobel Yayıncılık, Ankara 2016, s. 77.

³⁷ Şeyma Aykut, *Yakın Dönem İslâmcı Dergilerde Kadın İmajı; Mektup Dergisi Örneği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022, s. 55.

sansür altında olduğu için dergicilik ve yayın faaliyetleri pek canlı geçmemiştir. Basın sansürü, 1878’de Sıkıyönetim Nizamnamesinin yayımlanmasıyla başlamış ve dergiler de bu sansürün kapsam alanına alınmıştır. II. Meşrutiyetle birlikte dergiler, 1908 yılının Temmuz ayında sansürsüz yayın yapabilmeye başlamıştır.³⁸ Bu dönemde gerçekleşen İslâmcı yayıncılık faaliyeti, geleneğe bağlı ve aynı zamanda modern temayülleri içermektedir. I. Dünya Savaşının yaşandığı zamanlarda ise halkın moral seviyesini yükseltecek haberlere ve yazılara dergilerde daha çok yer verilmiştir.³⁹ Bunun yanında milli mücadele zamanlarında İslâmcı yayıncılık, mücadeleye destek veren Anadolu yayıncılığı ve hilafeti destekleyip savunan İstanbul yayıncılığı şeklinde ikiye ayrılmıştır.⁴⁰

İslâmcılık, “İttihâd-ı İslâm” adıyla 1870 yılından itibaren siyasi bir argüman olarak kullanılmış ancak fikir dünyasında oluşumu II. Meşrutiyetin akabinde Sırât-ı Müstakîm dergisinin yayın hayatına girmesiyle başlamıştır.⁴¹ Bu dönemde yayın hayatına başlayan Sırât-ı Müstakîm diğer adıyla Sebîlürreşâd dergisiyle birlikte İslâmcılık hareketi, önemli başarılar kaydetmiş ancak Takrir-i Sükûn ile birlikte geri planda kalmıştır. Özellikle II. Meşrutiyetin ilanından sonra, İslâmcı dergilerin ana gündemini modernizm, batı, saltanat, hilafet, İttihâd-ı İslâm, medeniyet, ilim, terakki, medrese, mektep, teknoloji, ulus/milliyet, İslâm dünyası, kadın gibi konular meşgul etmiştir.⁴²

Her bir derginin yayın hayatına başlaması, tarihsel olarak kendine has bir özelliğe dayanmaktadır. Ancak bu durum dergilerin tamamen birbirinden bağımsız olduğu anlamına gelmemektedir. İslâmi nitelik taşıyan dergilerin birbiri arasındaki bağlantılar, sadece fikir tekrarı olarak görülmemelidir. Bu dergilerde geçmiş dönemlerde tecrübe edilmiş birikimler gözlenebildiği gibi bu birikimler, sağlam temele sahip olduğundan dolayı günümüzün sorunlarına ve gelecekle ilgili hayallerin gerçekleşmesine çözüm niteliği taşıması potansiyeline de sahiptir. Bu nedenle,

³⁸ Betül Yalçın, *Türkiye’de İslâmcılık Fikrini Dergiler Üzerinden Okumak:1960-1980*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2021, s. 69.

³⁹ Öz, “Kenetlenmenin İmkansızlığı: 1960-1980 Dönemi İslâmcı Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 77.

⁴⁰ Mehmet Erken, “1923-1960 Yılları Türkiye’de İslâmî Yayıncılık”, *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslâmcı Düşünce ve Dergiler; İslâm’ı Uyandırmak*, ed. Lütü Sunar, İlmi Etüdler Derneği, C. I, 1. Basım, Nisan 2018, s. 32.

⁴¹ Kara, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi; Metinler / Kişiler 1*, s. 28-29.

⁴² Ahmet Köroğlu, “Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak”, *1960-1980 Arası İslâmcı Dergiler; Toparlanma ve Çeşitlenme*, ed. Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu ve Yusuf Enes Sezgin, Nobel Yayıncılık, Ankara 2016, s. 9.

İslâmcılık içerisinde var olan herhangi bir dergiyi takip etmek, paradigmatik sürekliliklerin, kopmaların, yeniden doğuşların ve özgün değerlerin izini takip etmek anlamına gelmektedir. Özet olarak; “hikmet” ve “vahdet” kavramları yoluyla İslâmcı fikri hareket ve dergiler, bulundukları zamanın tüm etmenlerine bağımlı olarak, birbirleriyle ortak nokta da buluşarak ve bazen de birbirlerinden farklılaşan yönleri neticesinde özgünleşerek topluma hitap eden sesler olmuşlardır.⁴³

Bunun yanında hiçbir dergi de geçmişte yayımlanmış bir derginin tekrarı değildir. Özellikle dini referans alan İslâmî dergiler, 1400 yıllık bir geleneğin içinde farklı akımlardan beslenerek toplumda varolan sorunlara çözümler üretmeye çalışmışlardır. Bu nedenle mevcut dergilerde geçmişteki dergilerden ve tartışmalardan gelen izleri ve yenilikleri bulmak mümkündür. Dolayısıyla kapanan dergiler, bir sonun yanı sıra bir açılımın, yeni bir doğuşun oluşumu olarak da nitelendirilebilir.⁴⁴

İslâmcı dergiler, kendi içinde sınırları çok keskin olmasa da bir dönemselleşme yaşamıştır. İslâmcılık düşüncesi ve İslamcı dergiler arasındaki etkileşim dikkate alınarak yapılan sınıflandırmada İslâmcı dergilerin tarihsel gelişim sürecinden şu şekilde bahsedebiliriz:

1.2.1. 1908-1925 Arası İslamcı Dergiler: Ortaya Çıkış Dönemi

1908-1925 yılları arası dönem, İslâmcılığın doğuşu ve dergilerin ortaya çıktığı önemli bir dönemdir. Bu süreçte en etkili dergi olan Sırât-ı Müstakîm / Sebîlürreşâd dergisi öne çıkmıştır. Ancak Cumhuriyetin ilanı ile birlikte İslâmcı yayıncılıkta bir duraklama dönemi yaşanmıştır. Özellikle 1925 yılındaki Şeyh Said isyanı üzerine çıkarılan Takrir-i Sükûn kanunu, İslâmcı nitelik taşıyan gazetelerin ve dergilerin birçoğunun isyanı desteledikleri gerekçesiyle kapatılmasına neden olmuştur. Bu yayın organlarının sahiplerinin ve yazı işleri müdürlerinin vatana ihanet iddiasıyla İstiklâl mahkemelerinde yargılanması sonucunda basın ve yayın faaliyetleri ciddi bir sessizliğe bürünmüştür.⁴⁵

Takrir-i Sükûn kanununun yanında yayınevlerini etkileyen bir diğer önemli olay ise Harf İnkılabı olmuştur. Harf değişimiyle birlikte birçok sorun ortaya çıkmıştır. Mevcutta dergilerin ve gazetelerin basımı için kullanılan araç gereçler, Arap

⁴³ Budak, “İslâmcı Dergicilik: Vahdetin İçinde Bir Ses; İslâm’ın İlk Emri Oku Dergisi”, s. 118.

⁴⁴ Kentel, “1990’lı Yılların İslâmî Düşünce Dergileri ve Yeni Müslüman Entelektüeller: Bilgi ve Hikmet, Umran, Tezkire”, s. 721.

⁴⁵ Erken, “1923-1960 Yılları Arası Türkiye’de İslâmî Yayıncılık”, s. 34.

alfabesiyle uyumlu olduğundan işlevsiz hale gelmiştir. Yeni Latin alfabesiyle baskı yapabilmek için gerekli olan araç gereçleri toplamak amacıyla ciddi boyutta harcamalar yapılması sonucunda maddi sıkıntılar baş göstermiştir. Yazarların ve matbaa çalışanlarının yeni alfabeyi bilmemeleri yazım süreçlerini zorlaştırmış ve insanların yeni harflerle yazılan kitapları okuyamamasına yol açmıştır. Sonuç olarak, kitap basımı ve satışı önemli ölçüde düşmüştür. Maddi zorluklar karşısında devlet, gazetelere maddi destek sağlamış ve alınan vergilerde indirim yapmıştır. Ancak bu destekten yayınevleri tam anlamıyla yararlanamamıştır.⁴⁶

Cumhuriyet rejimi yönetim kadrolarında İslâmcı düşünceye sahip olanlara yer olmadığı belirtilerek, Cumhuriyetin ilkeleriyle İslâmcılık hareketinin birbirine zıt olduğu fikri oluşmuştur.⁴⁷ İslâmcılık düşüncesinin ve İslâmcı yayın faaliyetlerinin tekrar canlanması ise 1939 yılında Hareket dergisinin neşriyatıyla başlamıştır.⁴⁸

1.2.2. 1925-1943 Arası İslamcı Dergiler: Kısıtlanma Dönemi

1925-1943 yılları arasında, laikleşme politikalarıyla yöneticilerin İslâmcılığı baskı altına aldığı, İslâmcı yayınların mevcut kısıtlamalar içinde faaliyet gösterme çabalarının ön plana çıktığı bir dönem yaşanmıştır. 29 Mayıs 1923 tarihinde İstiklal Mahkemelerinin açılması ve 19 Mart 1925 tarihinde düzenlen Takrir-i Sükûn kanunuyla birlikte İslâmcı fikriyat ve yayınlar, aşamalı olarak toplumsal hayatın ve siyasi alanın dışına itilmişlerdir. Ancak bu dönemde İslâmcı dergicilik geleneğini yaşatmaya çalışan kişiler ve çıkardıkları dergiler⁴⁹, yakın dönem İslâmcı fikriyat ve yayıncılık kapsamında belirleyici bir etken olmuşlardır.⁵⁰ İsmail Kara'nın değerlendirmesine göre, bu dönemde 1945 yılına kadar toplumsal bir vaka niteliğinde olan dini neşriyattan bahsetmek mümkün değildir.⁵¹ Bu dönemde sadece Diyanet İşleri Reisliği yayınları, okullardaki ve askeriyedeki din dersi kitapları mevcuttur.⁵² Cumhuriyet rejimi, bir yandan toplumdaki dinî alanı sınırlarken diğer yandan da yeni oluşumlara fırsat vermemek için yayıncılıkta devlet kontrolünde tekel oluşturarak,

⁴⁶ Süleyman Sarıgül, *1956-1965 Yılları Arası Yayımlanan İslâm Mecmuası'nda Temel Dini Tartışmalar*, Ondokuzmayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2021, s. 19.

⁴⁷ Köroğlu, "Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak", s. 10.

⁴⁸ Aykut, *Yakın Dönem İslâmcı Dergilerde Kadın İmajı; Mektup Dergisi Örneği*, s. 55.

⁴⁹ Nurettin Topçu, *Hareket Dergisi*, 1939; Necip Fazıl Kısakürek, *Büyük Doğu Dergisi*, 1943.

⁵⁰ Köroğlu, "Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinde Okumak", s. 8.

⁵¹ İsmail Kara, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Dinî Yayıncılığın Gelişimi Üzerine Birkaç Not", *Toplum ve Bilim Dergisi*, C. XXIX, S. 30, 1985, s. 154.

⁵² Erken, "1923-1960 Yılları Arası Türkiye'de İslâmi Yayıncılık", s. 42.

çerçevesini de kendisinin çizdiği dinî yayınların çıkışını sağlamıştır. Resmi yayınların dışında kalan dergiler ise Takrir-i Sükûnla birlikte çeşitli teftişler neticesinde ya kapatılmış ya da baskılanmıştır.

1923 ve 1945 yılları arasında tek parti dönemi boyunca, yönetim ile İslâmcılar arasındaki mücadele devam etmiştir. Hükümet, toplumu laiklik ilkesi kapsamında düzenlemeye çalışmış ve İslâmcılarında faaliyetlerini engellemek için her türlü çabayı sürdürmüştür.⁵³ İslâmî eğitim ve faaliyetlerin aşırı derecede kısıtlandığı ve laiklik ilkesinin hâkim kılınmaya çalışıldığı bu dönemde, İslâmcılar da oluşan yeni koşulları göz önünde bulundurarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Tek parti dönemi yönetiminin uyguladığı baskıcı tavır, İslâmcıların siyasi alanda etkili olmalarını engellemiştir. 1940 yılında sıkıyönetimin ilan edilmesiyle basın-yayın alanında da birtakım kararlar alınmıştır. Bu kararlardan biri, basın-yayınla ilgili izin ve yasaklama gibi iş ve işlemlerin sıkıyönetim komutanlıklarına devredilmesi olmuştur. Bu karar, daha önceden de olduğu gibi basın hayatına dair sansürün yeniden uygulanmasına neden olarak keyfi yasaklamalara yol açmıştır.⁵⁴ 1943 yılında Dahiliye Vekâleti Matbuat Umum Müdürü Vedat Nedim Tör'ün kaleme aldığı; “Bizler ne şekil ve ne surette olursa olsun memleket dâhilinde dinî bir neşriyat yapılarak dinî bir atmosfer yaratılmasına ve gençlik için dinî bir zihniyet fideliği vücuda getirilmesine taraftar değiliz.” şeklindeki yazısı hükümetin İslâmcı içerikli yayıncılığına olan yaklaşımını açıkça göstermektedir.⁵⁵

Necdet Subaşı'na göre, 1945'e kadar İslâmcı yayıncılıktan bahsetmek mümkün değildir. Çünkü Tek Parti ve Çok Partili Dönemlerin politik koşullarından dolayı İslâmcı yayınlar, niteliksel olarak pasif bir dönem yaşamıştır.⁵⁶

Bu yıllarda yayın hayatına başlayan Nurettin Topçu'ya ait Hareket dergisi, Necip Fazıl Kısakürek'in sahipliğindeki Büyük Doğu dergisi ve Takrir-i Sükûn ile birlikte yayın faaliyetine ara veren Sebîlürreşâd dergisi, geçiş dönemi olarak adlandırılabilir. 1960'lara kadar olan bu süreçte en etkili yayınlar olmuş ve aynı

⁵³ Sarıgül, 1956-1965 Yılları arasında Yayımlanan İslâm Mecmuası 'nda Temel Dinî Tartışmalar, s. 20.

⁵⁴ Erken, “1923-1960 Yılları Arası Türkiye’de İslâmî Yayıncılık”, s. 40.

⁵⁵ Bulut Gürpınar, “Hilâl Dergisi ve Dünya Siyasetine Bakışı”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. II, S. 2, Aralık 2017, s. 437.

⁵⁶ Necdet Subaşı, “1960 Öncesi İslâmî Neşriyat Sin(diril)me, Tahayyül ve Tefekkür”, *1960-1980 Arası İslâmcı Dergiler; Toparlanma ve Çeşitlenme*, ed. Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu ve Yusuf Enes Sezgin, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2016, s. 44-51.

zamanda İslâmcılık düşüncesinin oluşumunda ve şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁵⁷

Cumhuriyetin ilanının akabindeki beş yıllık süreçte basın ve yayıncılık alanında birçok kanunlar çıkarılmıştır. Bunlar arasında; 1926 yılında Milli Tâlim ve Terbiye Dairesi'nin oluşturulması, 1930 yılında Türk Gazeteciler Birliği'nin kurulması, yine aynı yıl Askeri Ceza Kanunu'nda basım ve yayın faaliyetlerine ilişkin tedbirler, 1931 yılında Matbuat Kanunu, 1932 yılında Matbuat Umum Müdürlüğü'nün kurulması, 1934 yılında Basma Yazısı ve Resimleri Derleme Kanunu, 1935 tarihinde I. Matbuat Kongresi, 1938 tarihinde Basın Birliği Kanunu gibi önemli kararlar bulunmaktadır. Aynı zamanda bu dönemde birçok kitap yasaklanarak bazı yazarlar da takibe alınmıştır. 1939'da I. Türk Neşriyat Kongresi de yayıncılığa ilişkin resmi kararların alındığı, basın-yayın ve matbaacılığın tanımının yapıldığı, devletin yayıncılığa sunacağı olumlu katkılar konuşularak çeviri faaliyetlerinde izlenecek yolların tespit edildiği bir kongre olmuştur.⁵⁸

1.2.3. 1943-1960 Arası İslamcı Dergiler: Yeniden Doğuş Dönemi

1943-1960 yılları arası, İslâmcı düşüncenin tekrar hayat bulduğu ve öncü çalışmaların yürütüldüğü bir dönemdir. Bu dönemde çıkan dergilerin en belirgin özellikleri, dini dayanaklarla seçilen dergi isimleri, “dînî, ahlakî, ilmî, edebî” gibi kavramlarla tanımlanarak, tekrar yasaklanmaya ya da sansüre maruz kalmamak adına yayıncılığa dair kontrollü politikasıyla neşir faaliyeti yapmaları ve temel dini bilgilere yer vermeleridir.⁵⁹ Bu dönemdeki İslamcı fikir eksenindeki dergiciliğin, göz önünde olan en önemli özelliği birbirlerinden ayrışarak kendi alanlarını oluşturmaya çalışan bir çaba içinde olmalarıdır. İslamcı hareketler, çok partili hayatla birlikte kökenlerindeki klasik İslamcı damardan farklı bir gelişmeyi özümsemişlerdir.⁶⁰

1945'ten itibaren çok partili dönemde oluşan rahatlık, İslâmcı neşriyatı da olumlu yönde etkilemiştir. İslâmî duruşa sahip kesimler, dergiler ve gazeteler çıkararak İslâmcılık hareketini tekrar canlandırmaya çalışmışlardır. Bu dönemde yayımlanan birçok derginin ismi dini göndermeler barındırmaktadır.⁶¹

⁵⁷ Koroğlu, “Türkiye de İslâmcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak”, s. 11-12.

⁵⁸ Erken, “1923-1960 Yılları Arası Türkiye’de İslâmî Yayıncılık”, s. 38-39.

⁵⁹ Koroğlu, “Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak”, s. 8.

⁶⁰ Koroğlu, “Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak”, s. 6.

⁶¹ Koroğlu, “Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak”, s. 10.

İslâmcı dergiler için önem taşıyan bir basamak da derginin neşredileceği yayınevleridir. 1945 yılına kadar çok az bulunan yayınevleri, bu tarihten sonra çok partili hayata geçişle birlikte sayıca çoğalmaya başlamıştır. Ancak İslâmcı neşriyatın kendine has söylemleri ve farklılıkları 1960 yılından sonra yaşanmıştır. Bu dönemde gerçekleşen önemli bir diğer olay da 1951 yılında çıkarılan Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu olmuştur. Söz konusu kanun, birçok değişikliğe uğramasına rağmen halen kullanımdadır.⁶²

1950’li yıllar, İslâmcılığın yükselişe geçişi ve dergilerde kullanılan dilin etkileri olarak mukaddesatçı, maneviyatçı ve milli çizgide şekillendiği bir dönemdir. Ancak 1960’lı yıllarla birlikte bu söylem ve dil kullanımından uzaklaşmaya başlanmış ve İslâmcı dergiler Türk milliyetçiliğine temkinli yaklaşmıştır.⁶³ İslâmcıların, esasen modern ve seküler bir olgu olan milliyetçiliğe tepki göstermelerinde, bünyesinde bulunan farklı etnik grupların, milliyetçi duygularla hareket ederek Osmanlı döneminde imparatorluktan ayrılmalarının İslâmcılarda yarattığı travma etkili olmuştur. Bunun yanında özü itibarıyla dünyevi bir içeriği olan milliyetçiliğin, dinî ilkelerden beslenen aidiyet bağının ve kimliğin yerine geçmeye aday olması İslâmcıların, milliyetçiliğe olumsuz bakmalarında ikinci bir neden olarak rol oynamıştır.⁶⁴

27 Mayıs 1960 tarihinde yaşanan darbe sonrası ülkede pek çok açıdan sosyal, kültürel ve siyasi olay yaşanmış olmasından dolayı İslâmcı fikriyatı da değişikliklere sebep olmuştur. 1960’lı yıllar birlikte birçok etkenle İslâmcılık düşüncesi yükselmeye, derinleşmeye ve çeşitlenmeye başlamıştır. Öne çıkan etkenler arasında 1961 Anayasası’nın özgürlük anlayışının geniş bir kitleyi kapsamaması ve farklı ideolojilere açık kapı sunması, köylerden kente göçlerin artması ve kentleşme konusu, İslâm toplumlarındaki İslâmî hareketlerin fikir adamlarının eserlerinin Türkçe’ye tercüme edilmesi, İmam Hatip ve Yüksek İslâm Enstitülerinin açılışı ve mezunlarının yeni İslâmcı anlayışı benimsemeleri yer almaktadır.⁶⁵

⁶² Erken, “1923-1960 Yılları Arası Türkiye’de İslâmi Yayıncılık”, s. 41-42.

⁶³ Öz, “Kenetlenmenin İmkansızlığı: 1960-1980 Dönemi İslâmcı Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 81.

⁶⁴ Hasan Şen, “Türk İslâmcılarının Milliyetçilik Algıları”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 26, 2011, s. 15-16.

⁶⁵ Sarıgül, *1956-1965 Yılları Arasında Yayımlanan İslâm Mecmuası’nda Temel Dinî Tartışmalar*, s. 20.

1923-1960 arasındaki İslâmcı neşriyatın genel bir değerlendirmesinde yayınlarda belirgin bir yön ve tercih bulunmadığı görülmektedir. Bu dönemde İslâmcı neşriyatta genel olarak din, gerçekçi bir bakış açısıyla ele alınarak, dinin hükümlerinden ziyade genel olarak sosyal ve bireysel alandaki faydalarına değinilmiştir.⁶⁶

1.2.4. 1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Çeşitlilik ve Farklılık Dönemi

1960-1980 yılları İslâmcı düşüncenin çeşitlendiği ve farklılaştığı bir dönemdir.⁶⁷ Bu dönemde İslâmcı dergilerin, Türklük ve mukaddesat temalarıyla yayın politikalarının şekillendiği görülmektedir. Dergiler, birlik ve beraberlik anlayışıyla hareket ederken, çoğu zaman niyetlerini gerçekleştirmede başarılı olamamış ve 1970’lerden itibaren bu dönem dergiler arası sürtüşmelerin, husumet beslemenin ve hayal kırıklıklarının yaşandığı bir zaman olarak değerlendirilmiştir. İslâmcılığın ayrılmaya doğru ilerlediği bu dönemde, dergiciliğin fikri gelişimine tercüme faaliyetlerinin de katkısı olmuştur.⁶⁸

1.2.5. 1980-2002 Arası İslamcı Dergiler: Yaygınlaşma Dönemi

1980-2002 yılları arası İslamcı düşüncenin daha da yaygınlaştığı ve derinleştiği bir dönemdir. Bu dönemde İslâmî nizam üzerine kurulan bir devlet yapısı ve toplumun oluşturulmaya çalışıldığı politik ve aktivist bir yöneliş gözlemlenmektedir.⁶⁹ 1980’li yıllar aynı zamanda İslamcı hareketin anlaşılması açısından önemli bir dönemi temsil etmektedir. İslâmcı yayın araçları çeşitli kategorilerde kendini göstermiştir. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: kartpostal, stickerlar, posterler, bültenler, kataloglar, takvimler, ajandalar, dergiler, gazeteler, kitaplar şeklindeki ana kategorilerde toplanabilir. Bu araçlar, İslâmcılar tarafından da kullanılarak İslâm dini açısından toplumda sembolik yönetici rol üstlenmişlerdir.⁷⁰

İslâmcıların kullandıkları bütün yayın faaliyetlerini değerlendirdiğimizde dergilerin, İslâmcı nitelikli yayınların içinde etki düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir. Dini faaliyetlerin aktif olarak sürdürülebilirliği açısından bu durum

⁶⁶ Kara, “Cumhuriyet Türkiye’inde Dinî Yayımcılığın Gelişimi Üzerine Birkaç Not”, s. 155-156.

⁶⁷ Köroğlu, “Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak”, s. 22

⁶⁸ Öz, “Kenetlenmenin İmkansızlığı: 1960-1980 Arası İslâmcı Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 74.

⁶⁹ Köroğlu, “Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak”, s. 25.

⁷⁰ Fadime Yıldırım, *1980 Sonrası İslâmcı Dergilerde Kadın ve Kadının Çalışma Hayatı; Kadın Kimliği Dergisi Örneği*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 2021, s. 22.

önem taşımaktadır. Büyük ve karmaşık dinleyici kitlelerine sahip olmaları nedeniyle bireyin toplumsallaşması sürecine doğrudan veya dolaylı olarak etki etmişlerdir. Dergiler, belli bir bakış açısına göre şekillenen okuma kitaplığının oluşmasına ve İslâmcı düşünceye farklı açılardan bakabilme yeteneğine katkı sağlayan materyaller olmuştur. Yayında olan her dergi, belli bir amaç çevresinde bir araya gelen insan gruplarının fikirlerini savunarak, bu fikirlerin başka insan gruplarına daha hızlı ulaşmasını sağlamıştır. Bununla birlikte dergiler, yayınlandığı koşullar içinde ulusal ve uluslararası değerlerin yansıtıcı konumundadır. Çünkü, dergilerin içeriğinde yer verilen konularda birçok güncel meselelere, siyasi konuşmalara, toplumsal ve kültürel sorunlara değinilmiştir.⁷¹

Türkiye de dergicilik sektörü, önemli bir fikri hareket haline gelerek, İslâmcılık düşüncesini savunanların dergilerle birlikte varlıklarını koruyabilmelerini sağlamıştır. İslâmcılığın ortaya çıkmasıyla birlikte İslâmcı dergiler de gün yüzüne çıkmış ve İslâmcılık fikrinin temeldeki temalarının toplumdaki insanlara tanıtılmasında önemli bir rol oynamışlardır. Bunun neticesi olarak İslâmcı dergiler, İslâmcılığın zaman içinde kaybolmasını engellemek ve bu sahada doğan ihtiyaçları karşılamak için aylık ve haftalık olarak yayımlanmıştır. Dergiler, İslâmî hareketin hem topluma seslendiği hem de İslâm'ın tabanında aktif bulunan unsurlarıyla iletişim kuran en önemli araçlardan biri olmuştur. Bu nedenle dergiler, İslâmî hareketlerin hangi yolda ilerlediğini ve İslâmcı fikriyatın gidişatını inceleme imkânı sunmaktadır.⁷²

Günümüze gelen süreçte elbette birçok dergi yayımlanmıştır. Hepsine çalışmamızda yer vermek, konumuzun kapsamı açısından mümkün değildir. Bu sebeple diğer dergilere göre daha ön plana çıkmış olan bazı dergilere çalışmamızda yer vermenin uygun olacağını düşünmekteyiz.

1.3. Bazı İslâmcı Dergiler

1.3.1. Sırât-ı Müstakîm/Sebîlürreşâd

Millî Mücadele döneminde seferberlik ortamında fazlasıyla öne çıkan Sebîlürreşâd, II. Meşrutiyetin hemen ardından 1908 yılı Ağustos ayında İstanbul'da

⁷¹ Yıldırım, 1980 Sonrası İslâmcı Dergilerde Kadın ve Kadının Çalışma Hayatı; Kadın Kimliği Dergisi Örneği, s. 24.

⁷² Yıldırım, 1980 Sonrası İslâmcı Dergilerde Kadın ve Kadının Çalışma Hayatı: Kadın Kimliği Dergisi Örneği, s. 25.

Sırât-ı Müstakîm ismiyle yayın hayatına girmiştir.⁷³ Siyasî, Dinî, İlmi, Edebi, Ahlakî Mecmua olarak yayın hayatını sürdürmüştür.⁷⁴ Mehmet Âkif Ersoy'un ismi ve fikri öncülüğüyle ön plana çıkan derginin kurucuları, Ebul'ûlâ Mardin, Eşref Edip Fergan olmakla birlikte başyazarlık görevi Eşref Edip Fergan tarafından yürütülmüştür.⁷⁵

Sırât-ı Müstakîm dergisinde yazılar kaleme alan isimler; Mehmed Âkif, Ebul'ûlâ Mardin, Bereketzade İsmâil Hakkı, Mûsâ Kâzım, Manastırlı İsmâil Hakkı, İzmirli İsmail Hakkı, Gıyaseddin Hüsnü Nuralizâde, Babanzâde Ahmed Naim, Ispartalı Hakkı, Halim Sabit Şibay, Mithat Cemal Kuntay, Bursalı Mehmed Tâhir, Ahmet Agayef (Ağaoğlu), Akçuraoğlu Yusuf, Ömer Ferit Kam, Abdürreşid İbrahim, Mehmet Şemsettin Günaltay, Edhem Nejat, Şeyhülarap, Mehmed Fahreddin, Ankara İstînaf reisi Ömer Lutfi, Tâhirülmevlevî Olgun, Ahmed Hilmi Hocaşâde, Bursa mebusu Ömer Fevzi, Şerefettin Yaltkaya, Ahmet Hamdi Akseki, Osman Fahri, İbrahim Alâeddin Gövsa gibi kişilerdir. Mehmed Akif, "Safahât-ı Hayattan" adlı eseriyle Safahat'ta ilk yer alacak olan şairleriyle ve "Musâhabe-i Edebiyye" adlı çalışmalarıyla, ayrıca Muhammed Ferîd Vecdî'nin ve Muhammed Abduh'un eserlerinden yaptığı çevirilerle Sırât-ı Müstakîm'in sürekli yazarı olmuştur.⁷⁶

Sırât-ı Müstakîm, yaklaşık olarak üç buçuk yıllık yayın sürecinde bütün İslâm dünyasına ulaşarak, etkisi Rusya, Hindistan, Çin ve Japonya'ya kadar varmıştır. Yedi cilt şeklinde oluşan derginin ilk 182 sayısından sonra 1912 yılı Mart ayında çıkan 183. sayısının akabinde formatını koruyarak Sebîlürreşâd ismiyle neşriyatını sürdürmüştür. İsim değişikliğiyle ilgili 182. sayıda yer alan notta, "Aynı mesleği daha etraflı bir surette takip etmek üzere Sebîlürreşâd unvanı altında intişar edecektir" açıklaması yapılmıştır. Değişiklik, Kur'ân'daki "İttebiûni ehdiküm sebîle'r-reşâd"⁷⁷ ayetinden esinlenerek Said Halim Paşa'nın teklifiyle gerçekleşmiştir. Ancak bu adın imtiyazını kendilerinden önce Tâhirülmevlevî almış olduğundan Mehmed Âkif'in isteğiyle ondan devralmıştır. Sırât-ı Müstakîm'de yazılar kaleme alanlar derginin Sebîlürreşâd adıyla yayımlandığı dönemde de büyük oranda dergide kalmaya devam etmişlerdir. Bu isimlere Ömer Rıza Doğrul, Said Halim Paşa, M. Tevfik, Bergamalı

⁷³ Adem Efe, "Sebîlürreşâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 251.

⁷⁴ "Sebîlürreşâd", <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/97/sebilurresad>, (Erişim: 20.12.2022).

⁷⁵ Efe, "Sebîlürreşâd", s. 251.

⁷⁶ Efe, "Sebîlürreşâd", s. 251.

⁷⁷ el-Mü'min 40/38

Ahmed Cevdet, Elmalılı Hamdi Yazır, Eşref Edip, Hasan Hikmet, Ali Ekrem Bolayır gibi isimler de katılmıştır. 183. sayıda yayımlanan yeniden çıkış yazısında derginin İslâm âleminin uyanması ve yükselmesi için çalışmayı en mukaddes görev olarak kabul ettiği belirtilmiştir.⁷⁸

Derginin fikir babası Mehmed Âkif Ersoy'un ismi, 2 Eylül 1914 tarihinde yayımlanan 309. sayısından itibaren önce "sermuharrir", ardından "başmuharrir" tabiriyle Sebîlürreşâd'ın logosunda yerini almıştır.⁷⁹ İslâmcı düşünceyi içerisinde barındıran dergilerden biri olan Sebîlürreşâd, içerisinde Mehmet Âkif'in yayımlanmış şiirlerinin yer aldığı "Safahat" adlı eseri barındırmaktadır.⁸⁰ İslâm dünyasının değişik yerlerinde bulunan yazarların eserlerine, dergi bünyesinde yer verilerek bu coğrafyalarla ilgili doğru bir değerlendirme yapılabilme imkanı tanınmıştır.

Sebîlürreşâd'ın 1914 yılı haziran ayında yayımlanan 300. ve 301. sayıları kapatma cezası sebebiyle Sebîlunnecât ismiyle çıkmıştır. Bunun yanında yayımlanan bazı sayılarında da sansüre maruz kalan yazılar olmuştur. İttihat ve Terakkî rejiminin politikasıyla ters düştüğü için 360. sayıdan sonra kapatılmıştır. Dönemin oluşturduğu savaş şartları da Sebîlürreşâd'ın neşriyat sürecinde aksamalara sebebiyet vermiştir.⁸¹

İlk günden beri İstanbul'da yayımını gerçekleştiren dergi, savaş ortamında Mehmed Âkif'in Millî Mücadele'ye destek vermek üzere Anadolu'ya gitmesiyle 464. ve 466. sayıları arası Kastamonu'da, 467. ve 527. sayıları arası da Ankara'da neşredilmiştir. Millî Mücadele'nin kazanılmasıyla Mehmed Âkif'in milletvekili olarak bulunduğu I. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çalışmalarını bitirmesinin ardından Mehmed Âkif ve Eşref Edip'in İstanbul'a geri dönmesiyle dergi, aynı kapakta çıkan 528. ve 529. sayısından itibaren yayımını yeniden bu şehirde devam ettirmiştir. Doğu ayaklanmaları gerekçe gösterilerek çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile kapatılan dergiler arasında Sebîlürreşâd da yer almış, 1925 yılında 641. sayıdan sonra yayın hayatını sonlandırmıştır.⁸²

1945 yılı sonrası çok partili hayatın beraberinde getirdiği serbestlik döneminde Eşref Edip, Sebîlürreşâd'ın 1948-1966 yılları arasında 362 sayı daha neşredilmesini

⁷⁸ Efe, "Sebîlürreşâd", s. 251-252.

⁷⁹ Efe, "Sebîlürreşâd", s. 252.

⁸⁰ "Sebîlürreşâd", <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/97/sebilurresad>, (Erişim: 20.12.2022).

⁸¹ Efe, "Sebîlürreşâd", s. 252.

⁸² Efe, "Sebîlürreşâd", s. 252-253.

sağlamıştır. Ahmet Hamdi Aksekî, Ömer Rıza Doğrul, Ali Fuat Başgil, Yusuf Ziya Çağlı, Kâmil Miras, Yusuf Ziya Yörükân, Hasan Basri Çantay, Ömer Nasuhi Bilmen, Tahir Harimi Balcıoğlu, Nurettin Topçu, Mehmet Raif Ogan ve Kemal Kuşçu bu dönemde yazıları dergide yayımlanan yazarlar arasında yer almaktadır.⁸³ Dergide en çok yoğunlaşılan konular arasında, İslâm aleminin neden geride kaldığı, müslümanların ne şekilde kalkınabileceği, müslümanları bir arada toplayabilmek için neler yapılabileceği, ilim ile İslâm dini arasında çatışmanın olup olmadığı, kadın hakları, din-devlet ve din-dünya ilişkisi, ayrıca bunlar etrafındaki sorunların nasıl çözülebileceği, İslâmiyet ile Batı toplumunun medeniyeti, içtihadın gerekli olup olmadığı gibi başlıklar yer almaktadır.⁸⁴ Dini hayat ve dini eğitim konularından da bahsedilmektedir. 1966 yılında neşriyat hayatını sonlandıran dergi, 2016 yılı Ağustos ayında Fatih Bayhan'ın önderliğinde 50 yıl aranın ardından Ankara'da yeniden yayın hayatına başlamıştır.⁸⁵

1.3.2. Hareket Dergisi

1934 yılında Fransa'da Sorbonne Üniversitesi'nde doktorasını tamamlayıp Türkiye'ye gelen ve bir müddet sonra Galatasaray Lisesi'nde felsefe muallimliği yapan Nurettin Topçu, Hareket adlı dergisini 1939 yılı Şubat ayında neşretmeye başlamıştır.⁸⁶

1982 yılı mart ayına kadar farklı yayın dönemleri içerisinde fasıllı olarak 187 sayı yayımlanmıştır. 1966 yılı Ocak ayında Fikir ve Sanatta Hareket adıyla neşredilmiştir.⁸⁷

Derginin ismi, Nurettin Topçu'nun Fransa'daki hocası Maurice Blondel'den edinmiş olduğu hareket (aksiyon) felsefesinden oluşmuştur. Derginin içeriği, Nurettin Topçu'nun kişiliği ve ilmi gayreti sonucu ortaya çıkan çalışmaları ile şekillenmiştir. Topçu'ya göre, kişinin var olması demek düşünmek ve hareket etmek demektir. İnsanın her eyleminde ilahî iradenin vasıflarının bulunduğu ifade etmiştir. Topçu, İslâm tasavvufu ve Anadolu ferdini felsefi açıdan değerlendirmiştir. Yazılarında Türklerin toplumsal yapısıyla nasıl bir devlet ve toplum nizamına sahip olması

⁸³ “Sebilürreşâd”, <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/97/sebilurresad>, (Erişim, 20.12.2022).

⁸⁴ Efe, “Sebilürreşâd”, s. 253.

⁸⁵ “Sebilürreşâd”, <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/97/sebilurresad>, (Erişim: 20.12.2022)

⁸⁶ M. Orhan Okay, “Hareket”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 123.

⁸⁷ “Hareket”, <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/73/hareket>, (Erişim: 20.12.2022).

gerektiği gibi konuları tartışmıştır.⁸⁸ Derginin misyonu metafizik felsefi düşüncesinin ışığında gelişmiştir. Bilhassa din, sosyal nizam, milliyetçilik ve inkılâp gibi kavramlarda alışıla gelmişliğin dışında yeni bakış açıları kazandırmıştır.

Basın özgürlüğünün sınırlandığı bir dönemde Hareket dergisi, ilk sayılarından itibaren din, milliyetçilik, sosyal nizam ve inkılâp gibi kavramlara resmî görüşün dışında yeni anlamlar yükleyerek bulunduğu dönemde yönetime karşı muhalefet tavrı sergileyen tek dergi olmuştur. Hareket dergisi, neşriyatı boyunca aktif siyasetten uzak kalarak hiçbir siyasi oluşuma destek vermemiştir. Dergi yazarlarının bir grup ya da cemaat mensubu niteliği taşımamanın yanında Topçu'nun topluma yaydığı fikirleri doğrultusunda oluşan "Hareket ekolü" denilebilecek felsefi, ahlakî ve sosyolojik oluşumdan bahsedilmiştir.⁸⁹

Hareket dergisi ve Topçu, Ziya Gökalp'ın milliyetçilik anlayışından farklı olarak, Anadolu'nun sınırları içerisinde millî tarihin varolduğunu ve Türklüğün İslâmiyet içerisinde ortaya çıktığını benimseyen bir milliyetçilik fikrine sahiptir.⁹⁰ Dergide; Hilmi Ziya Ülken, Mehmet Kaplan, Ahmet Kabaklı, Ayhan Songar, Ali Fuad Başgil, Remzi Oğuz Arık, İsmail Kara, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Beşir Ayvazoğlu, Mustafa Kara, Mükrimin Halil Yınanç, Süleyman Uludağ, Halit Refiğ, Yaşar Nuri Öztürk, Orhan Okay, Cemil Meriç, Emin Işık, Hüseyin Hatemi, Ali Bulaç, Hüseyin Batuhan gibi isimlerin yayımlanmış yazıları mevcuttur.⁹¹ Ayrıca dergide röportajlara ve Batı ile Doğu dillerinden çeviri yazılara da yer verilmiştir.⁹²

1966 yılı Ocak ayından itibaren Fikir ve Sanatta Hareket olarak adı değişen derginin sahibi Ezel Erverdi olmuştur. Erverdi yönetimindeki Hareket mecmuası, 1966 yılından itibaren "Hareket Yayınları" adıyla kitap yayıncılığına da başlamış olup, 67 eseri yayımlamıştır. Erverdi, 1977 yılından itibaren kitap neşriyatını Dergâh Yayınları'nın sahibi olarak sürdürmüştür.⁹³

⁸⁸ "Hareket", <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/73/hareket>, (Erişim: 20.12.2022).

⁸⁹ Okay, "Hareket", s. 123.

⁹⁰ Okay, "Hareket", s. 124.

⁹¹ Okay, "Hareket", s. 124.

⁹² "Hareket", <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/73/hareket>, (Erişim: 20.12.2022).

⁹³ "Hareket", <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/73/hareket>, (Erişim: 20.12.2022).

1.3.3. Büyük Doğu Dergisi

Necip Fazıl Kısakürek'in 1943 yılı Eylül ayında neşretmeye başladığı Büyük Doğu dergisi, 1978 yılı Haziran ayına kadar fasılalı olarak yayın hayatını sürdürmüştür. 35 yıl süren neşriyat hayatında, bazı zamanlarda kapatılarak ve her seferinde ilk sayıdan başlayarak toplam da 16 bölüm şeklinde 512 sayı çıkarmıştır.⁹⁴

Adını, çıkışından altı yıl önce Necip Fazıl'ın kaleme aldığı ve "Türk Millî Marşı" olarak isimlendirilen şirden alan Büyük Doğu'nun, birinci sayısının başlığının altına "Fikir, Sanat, Hareket, İş" teması yerleştirilmiştir.⁹⁵

Dönemin güçlü bir diline sahip olan dergi, tek parti döneminde ve çok partili dönemde muhafazakâr ve milli nitelik taşıyan muhalefetin sesi olmuştur. Necip Fazıl, ülkenin içinde bulunduğu durumdaki düşünce ve ideoloji bakımından yaşanan eksikliğin giderilmesi sürecine fayda sağlamak için Büyük Doğu dergisini neşrettiğini belirtmiştir. Bu dergi, aynı zamanda Necip Fazıl'ın oluşturduğu "Büyük Doğu Hareketi" isimli fikri düşünce ekolünün de adını almıştır.⁹⁶

Dergide yer alan "İdeolocya Örgüsü" köşesinde ana hatlarıyla izah ettiği bu fikri düşünce ekolüyle Necip Fazıl, özgün karakterli bir tarih muhasebesi, devlet anlayışı, fikrî duruş ve estetik bir bakış açısı ortaya koymaya çalışmıştır.⁹⁷ Dergide bulunan pek çok yazı, kendisinin müstear isimlerle yazdığı yazılar olmuştur.

Büyük Doğu Dergisi, geniş yazar kadrosu ile şiirlerin, eleştirilerin, hikayelerin, günlük tarzındaki yazıların neşredildiği, önem taşıyan bir yayın organı özelliği taşımaktadır. Dergide siyaset, politika, din, yakın dönem İslâm tarihi, tıp, hukuk, masonluk faaliyetleri, II. Abdülhamid ve Tanzimat gibi konular hakkında da uyarıcı ve ilmî çalışmalara yer verilmiştir. Büyük Doğu, Türkiye'de İslâmcı harekete saha açan yayın organlarından biri olmuştur.⁹⁸

1960'lı yıllardan itibaren derginin içeriğinde var olan muhalefet çizgisi, dış tehdit olarak kabul edilen komünizme karşı şekillenerek, anti-komünist bir tavra yoğunlaşmıştır. Dergide; Sait Faik, Oktay Akbal, Özdemir Asaf, Salih Murad

⁹⁴ "Büyük Doğu", <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/104/buyuk-dogu>, (Erişim: 20.12.2022).

⁹⁵ M. Orhan Okay, "Büyük Doğu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. VI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 513.

⁹⁶ "Büyük Doğu", <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/104/buyuk-dogu>, (Erişim: 20.12.2022).

⁹⁷ Okay, "Büyük Doğu", s. 514.

⁹⁸ Okay, "Büyük Doğu", s. 514.

Uzdilek, Peyami Safa, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Nihal Atsız, Nurettin Topçu, Sabahattin Zaim, Cemil Meriç, Şevket Eygi, Sezai Karakoç gibi isimler bazen kendi adlarıyla bazen de müstear isimlerle pek çok yazıyı kaleme almışlardır.⁹⁹

1.3.4. Diriliş Dergisi

Derginin kurucusu ve başyazarı Sezai Karakoç'tur.¹⁰⁰ 1960-1992 yılları arasında ki dönemde 396 sayıyla düşünce, siyaset ve edebiyat içerikli bir dergi olmuştur. 1960 yılı Nisan ayında Ankara'da yayına başlamış, sonrasında yayın hayatına İstanbul'da devam etmiştir.¹⁰¹ 7 yayın dönemi şeklinde fasıllı olarak yayımlanmıştır.

Diriliş dergisinde, ismindeki diriliş teması üzerinde durularak edebi ve fikri çalışmaların ortak bir zeminde toplanmaya çalışıldığı görülmektedir. Dergi, İslâm aleminin düşünce dünyasına bakış amacıyla çıkmış olsa da süreç içerisinde İslâm toplumlarının içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmesi için İslâmi bir perspektifte toplumların ve devletlerin yeniden yapılanması üzerine düşünceler oluşturulmuştur.¹⁰² Dergide yazılar kaleme alanlara göre, İslâm'a dair kavramların Türkiye'de geçerliliğini kaybetmesi ve toplumsal hayattan kaldırılması sosyal problemlerin oluşmasına neden olmuştur. Diriliş dergisinin takındığı misyon, Karakoç'un hem kendi imzasıyla hem de takma isimlerle kaleme aldığı yazılarla şekillenmiştir.¹⁰³ Aynı eksendeki düşünceler, edebiyat alanında da yeni bir anlayış oluşturmuş, genç şair ve yazarların neşredilen eserleri, aynı inanç doğrultusunda yetişen genç neslin örnekleri olmuştur.

Dirilişte savunması yapılan fikirler, resmî siyasetle ve Batı menşeli muhalif düşüncelerle uymayan bir tarzda gelişmiştir. Bu sebeple her iki kesim tarafından da tepkiye maruz kalan dergi, yayın sürecinin sekteye uğradığı zamanlarda dahi düşünce ve edebiyat alanlarında kesintiye uğramayan etkili bir işleve sahip olmuştur.¹⁰⁴

Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, Cahit Zarifoğlu, Rasim Özdenören, Cahit Koytak, Erdem Bayazıt, Ebubekir Eroğlu, Alaeddin Özdenören, İsmail Kılıçoğlu, İsmet Özel gibi yazarlar kaleme aldığı eserleriyle ve yazmış oldukları şiirleriyle

⁹⁹ "Büyük Doğu", <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/104/buyuk-dogu>, (Erişim: 20.12.2022).

¹⁰⁰ Ebubekir Eroğlu, "Diriliş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. IX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 371.

¹⁰¹ "Diriliş", <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/12/dirilis>, (Erişim: 20.12.2022).

¹⁰² Eroğlu, "Diriliş", s. 372.

¹⁰³ "Diriliş", <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/12/dirilis> (Erişim: 20.12.2022).

¹⁰⁴ Eroğlu, "Diriliş", s. 372.

dergide yer almıştır. Bunun yanında T.S. Elliot, Ali Nedvî, Virginia Woolf, S. Kirkegaard, Mahmud Ahmed, Osman Yahya, Muhammed Hamidullah gibi çeşitli isimlerin eserleri çeviri olarak dergide yayımlanmıştır.¹⁰⁵

1.3.5. Müslüman Sesi Dergisi

Eğitimci ve yazar Mehmet Lütfullah Baydoğan başyazarlığında 1948 yılı Kasım ayında İzmir’de yayın hayatına başlayan Müslüman Sesi, genel itibariyle ayda bir olmak üzere yayımlanarak ilmî ve ahlâkî nitelikli bir dergi olmuştur.¹⁰⁶ 1985 yılına kadar süren neşriyat hayatında toplamda 481 sayı olarak yayımlanmıştır. Baydoğan’nın yanında Diyanet İşleri Eski Başkanı Ahmet Hamdi Akseki imzalı yazılar da fazlasıyla dergide yer almıştır.¹⁰⁷

Dergi, genel itibariyle itikadi ve ameli konular ile ahlaki hususlar üzerinde durarak nesil eğitiminin önemini vurgulamıştır. Genel tavrına baktığımızda siyasi tartışmalardan uzak durduğu görülmektedir. İlkesel olarak, Cumhuriyet rejiminin devrim niteliği taşıyan kararları tasvip edilmese de hükümete karşı gergin bir dil ve karşıt söylem kullanılmamıştır. Dergide, özellikle 1950’li yıllarda, dinde reform tartışmaları büyük yer bulmuştur. Batı taraftarı ve laik olarak nitelendirilen kesiminin reform istekleri, samimi ve doğru görülmemiştir.¹⁰⁸

Derginin 1960 yılının akabinde yayımlanan sayılarında, reform tartışmaları fazla yer almamakla birlikte, derginin yayımlandığı ilk andan itibaren inanç, ibadet ve itikat çerçevesinde yazılan yazıların yanında, evliliğin gerekliliği, dinin hurafelerden arındırılarak öz değerlerine kavuşturulması, İslâm dininin haram olarak belirlediği fiillerden kaçınma gibi konulara da çok defa yer verilmiştir.¹⁰⁹

Çalışmamızda kısa bilgilerle yer verdiğimiz dergilerin yanında diğer İslâmcı dergilerin bazıları da şunlardır; “Ehl-i Sünnet (1947-1953), Serdengeçti (1947-1962), Hakka Doğru (1947-1960), Selamet (1947-1949), Hakikat Yolu (1947-1949), Doğan Güneş (1947-1948), Doğru Yol (1947-1949), İrşad (1947/1963), İslâm Yolu (1948-1951), İslâmiyet (1948-1960), Hür Adam (1950-1951), İslâm’ın Nuru (1951-1953), Müslüman Çocuk (1951-1952), Allah Yolu (1952-1954), İslâm Dünyası (1952-1954),

¹⁰⁵ Eroğlu, “Diriliş”, s. 372.

¹⁰⁶ “Müslüman Sesi”, <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/101/musluman-sesi>, (Erişim: 20.12.2022).

¹⁰⁷ “Müslüman Sesi”, <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/101/musluman-sesi>, (Erişim: 20.12.2022).

¹⁰⁸ Yalçın, *Türkiye’de İslâmcılık Fikrini Dergiler Üzerinden Okumak: 1960-1980*, s. 90.

¹⁰⁹ Yalçın, *Türkiye’de İslâmcılık Fikrini Dergiler Üzerinden Okumak: 1960-1980*, s. 98.

Mücahit (1955-1964), İslâm (1956-1976), Din Yolu (1956-1957), Hakkaniyet (1957-1959), Türk Ruhu (1957-1958), Diriliş (1960-1992), Pınar (1960-1980), Yeşilnur (1960), İslâm'ın İlk Emri Oku (1961-1979), Tohum (1963-1980)".¹¹⁰

¹¹⁰ https://katalog.idp.org.tr/arama?start_year=1945&end_year=1965, (Erişim: 16.07.2021).

İKİNCİ BÖLÜM

SALİH ÖZCAN VE HİLAL DERGİSİ'NİN DÖNEMİN DİN ANLAYIŞINA ETKİLERİ

2.1. Salih Özcan'ın Hayatı

Özcan, 1929 tarihinde Şanlıurfa kentinin Akçakale ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlk ve orta öğrenimini doğduğu kentte tamamladıktan sonra 1949 yılında lise eğitimini bitirmiştir. Ardından yükseköğretim sürecini Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi bölümünde son sınıfa kadar devam ettirdiyse de tamamlayamadan fakülteden ayrılmıştır.¹¹¹ Yazları Emirdağ'da bulunan Bediuzzaman Said Nursî'nin yanında geçiren Özcan, Nursî'nin yaşadığı dönemde “sır kâtibi” ve “hariciye vekili” olarak anılmıştır. Özcan, 1952 yılında Pakistan'ın Eğitim Bakanı Ali Ekber Şâh'ın Türkiye'ye yapmış olduğu ziyareti esnasında Emirdağ'a gelip Said Nursî ile görüşmesinde mihmandarlık yapmıştır.¹¹²

Bediuzzaman Said Nursî yaşıyorken, Risâle-i Nur faaliyetlerinde de bulunan Özcan, sonraki süreçte de yardım faaliyetlerini sürdürmüştür. Basın aracılığıyla Risâle-i Nur'a karşı yapılan saldırılarla yine basın aracılığıyla mücadele etmeye gayret etmiştir ancak elinde bir yayın organı olmadığından dolayı büyük sıkıntılar yaşamıştır. Aynı dönemde Zübeyir Gündüzalp büyük bir gayret göstermesine rağmen maddi imkânsızlık sebebiyle gazetesini çıkartamamıştır. Bu durumu Salih Özcan'a da anlatınca kendisinden maddi destek sözünü alan Gündüzalp, İttihat gazetesini haftalık olarak yayımlanmaya başlamıştır¹¹³ Bediuzzaman Said Nursî'nin, “Benim metrukatım ve Risale-i Nur'dan olan benim hususî kitaplarım ve güzel ciltlenmiş mecmualarım ve sair şeylerimin bütünü 12 kahraman kardeşlerime vasiyet ediyorum” dediği vasiyetnamesinde “Seyyid Salih” olarak Özcan'ın da adı geçmektedir.¹¹⁴

Salih Özcan, Nursî'nin en önemli talebelerinden biri olmuştur. “Tarihçe-i Hayat” isimli, kendi hayatını anlattığı kitabını yazması noktasında ısrarı üzerine bunu başarmıştır ve Risale-i Nur'ları ilk kez matbu ve Latin harfleri ile yayımlayan kişi olmuştur. Gençlik döneminde yabancı dil de öğrenen Özcan, yabancı misafirler ile

¹¹¹ “Salih ÖZCAN”, <https://www.biyografya.com/biyografi/12436>, (Erişim: 10.02.2022).

¹¹² “Salih Özcan”, <https://katalog.idp.org.tr/yazarlar/3180/salih-ozcan>, (Erişim: 10.02.2022).

¹¹³ “Salih Özcan”, <https://katalog.idp.org.tr/yazarlar/3180/salih-ozcan>, (Erişim: 10.02.2022).

¹¹⁴ “Salih Özcan ağabey kimdir?”, <https://www.risalehaber.com/salih-ozcan-agabey-kimdir-242103h.htm>, (Erişim: 15.03.2022).

diyaloglarda yardımcı olmakla birlikte yurt dışındaki bazı kişileri de Bediuzzaman Said Nursî'nin ziyaretine getirmiştir. Kendisine bu sebeple “Hariciye Vekili” lakabı, Nursî tarafından verilmiştir.¹¹⁵

Türkiye’de Nur cemaatinin¹¹⁶ ilk sıralarında akla gelen simalarından biri olan Özcan, 1960 yılındaki darbe sonrasında üç farklı askeri mahkemede yargılanması sonucunda toplamda 38 yıl hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Bunun üzerine 1974 yılında çıkarılan genel af kararına kadar Beyrut’ta kalmıştır.¹¹⁷

Hilâl dergisinin öncesinde yayın hayatına başlayan İslâm mecmuasının neşriyat sürecine de aktif olarak katılan Özcan, Arap diline hâkim olması ve Said Nursî'nin yanında “İttihâd-ı Müslimîn” fikrini genç yaşlarında kazanması nedeniyle 1950’li yılların başlarında kurulmuş olan Türkiye Pakistan Dostluk Derneği’nin faaliyetlerinde de bulunmuştur.¹¹⁸

Nursî'nin vefatından sonraki süreçte de Nur hareketiyle birlikte neşriyat faaliyetlerine devam etmiştir. Ticaretle de uğraşan Özcan, 1956 yılında kurduğu Hilâl Yayınevi ile 1958 yılında Hilâl dergisini çıkarmaya başlamıştır. Derginin sahibi olmakla beraber bir müddet yazı işleri müdürlüğünü de yürütmüştür.¹¹⁹ 1960 yılında yapılan askeri darbeden sonra İslâm devletlerini ziyaret eden Özcan, çeşitli konferanslara katılarak Ebû'l Âlâ Mevdûdî ile tanışmıştır. Daha sonrasında tercüme edilecek olan birçok eseri beraberinde Türkiye’ye getirmiştir. Özcan’ın bu tür gezilerinin ardından dergi ilk çıkışındaki milliyetçi ve mukaddesatçı çizgisinden kopmuştur. Dergide ilk defa Mevdûdî, Hasan el-Bennâ ve Seyyid Kutub’dan yazılar tercüme edilerek yayımlanmıştır. Derginin, İslâm alemi ve dış dünya ile iletişim konusunda adımlar atmasını sağlayan Özcan, özellikle belirtilen isimleri derginin

¹¹⁵ <https://www.dunyabizim.com/portre/bediuzzamanin-hariciye-vekili-salih-ozcan-kimdi-h21218.html> (Erişim: 10.03.2022).

¹¹⁶ Bediuzzaman Said Nursî'nin ardından gidenlerce özümşenen Nurculuk, Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan dini bir ihya hareketi olmuştur. Başlangıç noktası ve sonrasındaki süreci itibariyle İslâm’la ilgili ortaya çıkan diğer ihya hareketleriyle olan benzerliği dikkat çekmektedir. Adını Risâle-i Nûr’dan alan Nurculuk hareketinin fikri misyonunu oluşturan en önemli özelliklerden biri Said Nursî’ye göre “uhuvvet, şefkat, ihlâs, tefekkür, acz, fakr” kavramlarının yorumlanması olup bu kavramlar tasavvuf ilminde de ön plana çıkmıştır. Said Nursî'nin beyanlarına göre Nurculukta, imandaki tevhid anlayışı kalplerin tevhidini, inanç birliği de toplumsal birliği gerekli kılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Alparslan Açıkgöç, “Said Nursî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018, ss. 570-572, Metin Çap, *1960’lı Yıllar Sonrası Dini Akımlar; Nesil Grubu Örneği*, Ondokuzmayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2016, ss. 29-43.

¹¹⁷ Yalçın, *Türkiye’de İslâmcılık Fikrini Dergiler Üzerinden Okumak: 1960-1980*, s. 90.

¹¹⁸ Yalçın, *Türkiye’de İslâmcılık Fikrini Dergiler Üzerinden Okumak: 1960-1980*, s. 90.

¹¹⁹ “Salih ÖZCAN”, <https://www.biyografi.com/biyografi/12436>, (Erişim: 10.02.2022).

“İslâm Büyükleri” ve “Portre” köşelerinde tanıtılarak okuyucusuyla buluşturmuştur. 1970’lere kadar tevhidi düşünce kapsamındaki neşriyat dergide ön plana çıkarak yoğun tercüme faaliyetleri yapılmıştır.¹²⁰ Kaleme aldığı makalelerini 1948-1949 yılları arasında da Büyük Doğu, kuruluşuna katkı sağladığı İslâm, kendisinin kurduğu Hilâl dergilerinde ve İttihâd gazetesinde yayımlamıştır.¹²¹

Salih Özcan’ın yurt dışına yapmış olduğu seyahatlerinde Filistin’de müftülük görevi yapan Hacı Emin el-Hüseyni, Kral Faysal gibi kişilerle ve İhvân-ı Müslimîn, İbadürrahman cemaati gibi gruplarla irtibat kurmuştur. Bu faaliyetlerinden dolayı Dünya İslâm Birliği kuruluşunun Türkiye mümessili olarak görev almıştır. Dünya İslâm Birliği aracılığıyla da Mevdûdî, Allâl el-Fâsi, Ebû’l Hasan en-Nedvî ve benzeri gibi kişilerle ilişkilerini artırarak 5. Dünya İslâm Kongresinde Türkiye temsilcisi olarak seçilmiştir.¹²²

Salih Özcan, siyasette de aktif olarak yer almıştır. 1977 yılında MSP’den Şanlıurfa milletvekili seçilerek meclise girmiştir. Faisal Finans kurumunun kuruculuğunu ve müdürlüğünü yapan Özcan, FEY Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanlığı görevini de üstlenmiştir. Türkiye ile Suudi Arabistan Dostluk ve Kültür Derneği Genel Başkanlığı görevinde de bulunan Özcan, 3 Ağustos 2015 tarihinde vefat etmiştir.¹²³

2.1.1. Eserleri

Manevi Kardeşlik, Siyonizmin Gayeleri, Hak Din, İslâm Alemleri ve Türkiye, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye.¹²⁴

Zikredilen eserlerin dışında özellikle sahibi olduğu Hilâl dergisi başta olmak üzere birçok dergide yazıları bulunmaktadır.¹²⁵

2.2. Hilâl Dergisi

1958 yılında neşriyat hayatına başlayan Hilâl dergisi, “Dinî, İlmî, Siyasî Aylık Mecmua” vizyonu ile yayımlanmıştır. Dergi 37’nci sayısından itibaren “Hilâl Dini, İçtimai, Aylık Mecmua” olarak yayın hayatını sürdürmüştür. Dergi, 40’inci sayısından itibaren Hilâl adıyla neşredilmeye devam etmiştir. 61’inci sayıdan itibaren de “Hilâl

¹²⁰ “Salih Özcan”, <https://katalog.idp.org.tr/yazarlar/3180/salih-ozcan>, (Erişim: 10.02.2022).

¹²¹ “Salih ÖZCAN”, <https://www.biyografya.com/biyografi/12436>, (Erişim: 10.02.2022).

¹²² Sarigül, 1956-1965 Yılları Arasında Yayımlanan İslâm Mecmuası’nda Temel Dinî Tartışmalar, s. 28-29.

¹²³ “Salih Özcan”, <https://katalog.idp.org.tr/yazarlar/3180/salih-ozcan>, (Erişim: 10.02.2022).

¹²⁴ “Salih ÖZCAN”, <https://www.biyografya.com/biyografi/12436>, (Erişim: 10.02.2022).

¹²⁵ “İsmail Kazdal”, <https://katalog.idp.org.tr/yazarlar/4541/ismail-kazdal>, (Erişim: 10.03.2022).

Dinî, İlmî, Siyasî Aylık Mecmua” olarak yayımlanmıştır. 172’inci sayısında adı tekrar değişerek “Aylık Siyasi Dergi” olarak yayımlanmıştır. Hilâl Dergisinin sloganı da şu şekildedir: “Daima Hakkı tutar; doğruyu sever”. 1993 yılına kadar kesintilerle beraber 367 sayısı çıkmıştır.¹²⁶ Dini, Edebi ve siyasi yönü ön planda olan Hilâl dergisi, bulunduğu dönemde en uzun süreli neşredilmiş dergilerden birisi olmuştur.

Derginin doğuşundaki önemli etkenlerden birinin, Arap kökenli olan Özcan’ın, Suudi Arabistan’a, Mısır’a ve Suriye’ye olan seyahatlerinde ve ticari faaliyetlerinde kazandığı tecrübeleri, İslâm camiasındaki gelişmeleri Türkiye’ye aktarmak olduğu ifade edilmektedir.¹²⁷

Hilâl dergisi, bazı yıllarda ismini değiştirmiş olsa da toplumsal ve siyasal alanda cereyan eden olaylara kayıtsız kalmamıştır. Yaşanan tüm olayları İslâm dininin argümanlarıyla açıklamaya çalışan dergi, yayın içeriğini de bu kapsamda gerçekleştirmiştir.¹²⁸

Dergi, içerisinde barındırdığı birçok konuyu kapak fotoğrafları ve kapak yazıları ile gerek görsel gerekse de yazılı olarak anlatmıştır. 20’inci sayısına kadar dergi kapağında genellikle camilere ve medreselere ait görsellere yer verilmiştir. 20’inci sayıdan sonra da bazen Müslüman toplumların bulundukları yerleri gösteren haritayı, bazen Arapça harfleri ve farklı şekilleri, bazen de farklı camilere ait fotoğrafları kapağında yayımlamıştır. 29’uncu sayısı itibarıyla dergi, vermek istediği mesajı anlaşılır bir şekilde kapak fotoğrafında yansıtmıştır. Üzerinde Hilâl olan büyük bir aslan resmi ve ondan kaçan küçük ve üzerlerinde Faşist, Siyonist, Komünist yazan kurt ya da tavşana benzeyen hayvan resimlerine de kapakta yer verilmiştir. Kur’an da bulunan “De ki: Hak geldi, batıl yok oldu. Batıl zaten yok olmaya mahkûmdur.” ayeti ile “İşte Hilâl’in Karşısındakiler!” şeklinde yazılara da kapakta değinilmiştir.¹²⁹ 30’uncu sayı da bir çarkı çevirmeye çalışan boyunlarından zincirlenmiş insan figürlerine yer verilmiş ve kapak yazısında “Moskova’ya bağlı ROBOTLAR” yazısı yer almıştır. Bu ve buna benzer kapak görsellerine, belli aralıklarla 90’ıncı sayıya kadar yer verilmiştir. 90’ıncı sayıdan sonra kapak fotoğrafları önceki sayılara göre

¹²⁶ “Hilâl”, <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/77/Hilâl>, (Erişim: 20.10.2021).

¹²⁷ Gürpınar, “Hilâl Dergisi ve Dünya Siyasetine Bakışı”, s. 441.

¹²⁸ Ümmügülsüm Albiz Telci ve A. Nursen Durdağı, “Hilâl Dergisi Örneğinde İdeolojik İzlenimler; Derginin Çeviri Faaliyetlerine ve Çeviri Politikasına Genel Bakış (1960-1980)”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 29, Mart 2017, s. 77.

¹²⁹ “Kapak Resmi”, *Hilâl Dergisi*, C. III, S. 29, 1962.

sadeleşerek Hilâl başlığıyla ve “Dini, İlmi, Siyasi Aylık Mecmua” alt başlığıyla yayımlanmaya başlamıştır. Hemen hemen kırk beş sayı bu şekilde sade kapak fotoğraflarıyla yayımlanmayı sürdürdükten sonra tekrar anlamlı, mesaj içerikli, görsellere ve yazılara yer verilmeye başlanmıştır. Toplumsal ve siyasal olaylara göre de gündemde olan konular derginin kapak fotoğraflarının teması edilmiştir.¹³⁰

Derginin sahibi olan Salih Özcan, ilk süreçte editörlüğünü kendisi yapmış olsa da zaman içerisinde editörler de değişiklik göstermiştir. İsmail Kazdal, Osman Yüksel Serdengeçti, Mustafa Egemen, Mehmet Âkif İnan ve Nihat Armağan dergide editörlük yapan isimler arasında yer almaktadır.¹³¹

Hilâl dergisi, içeriğinde okuyucuya bilgi vermekten ziyade okuyucunun duygularına hitap etmeyi amaçlamıştır. Bu amaç, dergide yer verilen şu yazıyla anlaşılmaktadır:

Bu asrın, insanlık tarihine maddî-mânevî büyük fâcialar kaydettiği muhakkaktır. Bu, belki de kudretli olan Monoteist düşünceye karşı, bütün yüksek ve ilâhî düşüncelere karşı, hâşâ, bir infial değil, fakat daha çok bu sahadaki eser fıkdanının bir neticesi olarak izah edilmek mümkün olmaktadır. “Hilâl”i muhterem Türk ve Müslüman efkârına çıkarmayı zarurî kılan sebeplerden ancak biri, budur. Bugün, bütün hürriyete susamış milletler, İslâmiyetin beşeriyete getirdiği ilâhî kuvvet etrafında sarsılmaz bir ümitle birleşiyorlar; bütün mahkûm milletler, onun vahdaniyetinden müjdelere bekliyorlar. İslâmiyet, dünya sahinde, her gün biraz daha kuvvetle anlaşılıyor ve yaradılıştan en küçük bir vicdan hissesine sahip olanların dikkatlerini üzerine çekiyor. Akıl, bunun sebeplerini aramazlık edemiyor. Onun içindir ki susuzluktan çatlıyan bir dudağın teslimiyet araması gibi, kendisini bu yolda tenvir edebilecek neşir organlarını bekliyor. “Hilâl”i bu ulvî gaye ile seferber ediyoruz. Dileriz ki ind-i ilâhî de hizmeti makbûl olur ve bütün beşeriyet muvacehesinde inanmış kimseler nezdinde ikbâl görür.¹³²

Hilâl dergisi içeriğinde ele alınan konulara baktığımızda 1960 ve 1980 yılları arasında yayımlanan sayılarında bulunan makalelerde; 11 makalenin eğitim ve gençlik hakkında olduğu, 17 makale de kadının konu edildiği, 27 makalede Batının algısı ve toplumdaki sol ideolojilerin değerlendirildiği, 25 makalede iktisadi hususların yer aldığı, 20 makale de din ve devlet ilişkisinden bahsedildiği, 9 makalenin bilime, teknolojiye ve sanata dair konulara değindiğinin tespit edildiği görülmektedir. Hilâl

¹³⁰ Telci ve Durdağı, “Hilâl Dergisi Örneğinde İdeolojik İzlenimler; Derginin Çeviri Faaliyetlerine ve Çeviri Politikasına Genel Bir Bakış (1960-1980)”, s. 88.

¹³¹ Alperen Gençosmanoğlu, “Hilâl Dergisi ve Hilâl Yayınları Yerli Bir Neşriyat Harekâtı Olarak Çeviri Faaliyetleri”, *1960-1980 Arası İslâmcı Dergiler; Toparlanma ve Çeşitlenme*, ed. Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu ve Yusuf Enes Sezgin, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2016, s. 296.

¹³² Salih Özcan, “Çıkarken”, *Hilâl Dergisi*, C. I, S. 1, 1958, s. 1.

Dergisi, bulunduğu dönemdeki diğer dergilere oranlara belirtilen temalar da en çok makaleyi içerisinde barındıran neşriyat olma özelliği taşımaktadır.¹³³

Nihat Armağan'ın 1965 tarihinde derginin editörlüğüne gelmesi ve idari müdürlüğü görevine ise İsmail Kazdal'ın gelmesiyle Hilâl dergisi için önemli olan bir değişim dönemi başlamıştır. Nihat Armağan, önceki dönemde de Hilâl Yayınevinin kitap basım tarafını yönetmiştir. 1963 ve 1965 yılları arasında Büyük Doğu dergisinde çeşitli yazılar kaleme alan Kazdal, Hilâl dergisinin idari müdürü olmasıyla derginin merkezi Ankara'dan İstanbul Cağaloğlu'na taşınmıştır.¹³⁴

Editör, her sayının ilk sayfasında çoğunlukla o dergideki sayı içerisinde neler olduğunu, neyi amaçladıklarını ve hangi sıkıntıları çektiklerini belirtmektedir. Bunun yanında şu husus dikkat çekmektedir ki; okuru doğrudan hedefe koyan yazılarda editör, dini ve siyasi beyanatlarını dile getirerek bu hususlardaki tavrını açıkça belirtmektedir.¹³⁵ Dergideki editör mesajları da denilen kısımlardaki Hilâl imzalı yazılarda şu tarz ifadeler bulunmaktadır: “Mecmuamızın öteden beri siyasî hiçbir faaliyete girmedigi okuyucularımızın malumudur.” “Bundan böyle Hilâlden mektup başlığı altında sayın okuyucularımın siyasi olmıyan bütün suallerini cevaplamaya çalışacağım.”¹³⁶

Hilâl dergisinin yayın sürecinde farklı zamanlarda pek çok kişinin derginin yönetim kadrolarında bulunması, yıllara göre derginin yayın misyonunun da farklılaşmasına neden olmuştur. Özcan, Hilâl dergisini neşretmeye başlamadan önce Ali Kemal Belviranlı ve Kemaleddin Şenocak ile birlikte 1956 yılında İslâm Mecmuasını yayımlamaya başlamışlardır. Burada edindiği tecrübeler Hilâl dergisinin oluşumunu hazırlamıştır. Belirtilen iki derginin de en çok benzeyen özellikleri; dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan Müslümanların, tarihsel dönemlerde mevcut düzenleriyle ilgili çeşitli yazılar neşretmesi olmuştur.¹³⁷

Hilâl dergisiyle birlikte Türkiye’de din, Anadolu geleneğinden ayrılarak uluslararası alanda farklı düşünce yapılarıyla ve algılarıyla yoğrulmaya başlamıştır.

¹³³ Yalçın, *Türkiye’de İslâmcılık Fikrini Dergiler Üzerinden Okumak: 1960-1980*, s. 91-92.

¹³⁴ Gürpınar, “Hilâl Dergisi ve Dünya Siyasetine Bakışı”, s. 443.

¹³⁵ Telci ve Durdağı, “Hilâl Dergisi Örneğinde İdeolojik İzlenimler; Derginin Çeviri Faaliyetlerine ve Çeviri Politikasına Genel Bakış: (1960--1980)”, s. 83-84.

¹³⁶ Salih Özcan, “Muhterem Okuyucu”, *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 18, 1961, s. 1.

¹³⁷ Gençosmanoğlu, “Hilâl Dergisi ve Hilâl Yayınları Yerli Bir Neşriyat Harekâtı Olarak Çeviri Faaliyetleri”, s. 299.

Bunun yanında Hilâl'in Türkiye İslâmcılığına dair önemli bir etkisi de Cumhuriyet tarihi içerisinde ilk kez rejimin içinde İslâmcı duruşun varlığına örnek olması olmuştur. Ayrıca daha öncesinde yayın hayatına giren diğer İslâmcı dergilere kıyasla, yönetimle uyum içerisinde bulunarak uzun bir neşriyat hayatına sahip oluşu da Hilâl dergisinin önemli özelliklerinden biri olmuştur.¹³⁸

Dergide yazılar kaleme alan yazarlarca, 1960'lı yıllarla birlikte Türkiye'nin içerisinde bulunduğu ortamda yüzyılların mirası haline gelen statik düşünce şekli, tarihi birikimin sorgulanmadan kabul edilmesi, vahyin belirlediği doğrular yerine ferdi fikirlerin ön plana çıkartılması, mukaddesatçı, mistik ve gelenekçi kimliğin baskın bir şekilde karakterize edilmesine değinilmiştir. Dergide, genel itibariyle bu kimliklerden kurtulma gayreti noktasında din ile ilmin birlikteliği, Müslüman toplumların fenni ilim alanında geri kalmış olmaları ve benzeri konular yer almıştır. 1960'lı yıllardan itibaren milliyetçi ve mukaddesatçı kimliğin ağır bastığı komünizm karşıtı yazılarda dergide yer bulmuştur.¹³⁹ Derginin editör mesajlarında, komünizm, kapitalizm gibi sosyal hareketler her fırsatta eleştiriye tabi tutulmuştur.

Din ile siyasi amaçları açıklama çabası, dergideki genel tutum olmuştur. Sosyalizmin ve komünizmin din aracılığıyla yok edileceği, İslâm dininin üstün vasfı, ekonomik gelişimi dahi din ile izah etme girişimleri dergide yerini almıştır. Hilâl'de komünizm, dinin temellerini sarsacağı algısından hareketle sürekli konu edilerek gündemde tutulmuştur.¹⁴⁰ Dergide tehdit olarak gösterilen üç ideolojik sistem (komünizm, sosyalizm ve kapitalizm) yoğun bir şekilde eleştirilirken, İslâm ise kurtuluş reçetesi olarak kabul edilmiştir.¹⁴¹

Komünizm ve sosyalizm ideolojilerinin, aynı hedefler doğrultusunda bir araya geldiğini savunan Hilâl dergisi, Marksizm karşısında sosyalizmin desteklenmesini ve İslâmiyet ile sosyalizm arasında bir bağlantı oluşturulmaya çalışılmasını şiddetle eleştirmiştir. Bunun yanında İslâm dininin, faizi haram olarak görmesi ve özel

¹³⁸ Gürpınar, "Hilâl Dergisi ve Dünya Siyasetine Bakışı", s. 439.

¹³⁹ "Hilâl", <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/77/Hilâl> (20.10.2021).

¹⁴⁰ Telci ve Durdağı, "Hilâl Dergisi Örneğinde İdeolojik İzlenimler; Derginin Çeviri Faaliyetlerine ve Çeviri Politikasına Genel Bakış. (1960-1980)", s. 89.

¹⁴¹ Telci ve Durdağı, "Hilâl Dergisi Örneğinde İdeolojik İzlenimler: Derginin Çeviri Faaliyetlerine ve Çeviri Politikasına Genel Bakış. (1960-1980)", s. 87.

mülkiyete fırsat tanınması gibi özellikleriyle bu ideolojilerin özdeşleştirilemeyeceği fikrini savunmuştur.¹⁴²

Hilâl dergisinde; İmam Hatip okullarının, İslâm medeniyetinin, İslâm alimlerinin, dünyadaki İslâm toplumlarının, İslâm inanç esaslarının, tasavvufun, İslâmi teşekküllerin ve kurumların, Müslüman Türk topluluklarına dair meselelerin, İslâm ile siyaset ilişkisinin konu edildiği görülmektedir.¹⁴³

Hilâl’de kaleme alınan yazılarda dünya genelinde her geçen gün daha fazla anlaşılan İslâmiyet’in olduğu belirtilmektedir. Bunun yanında sadece Müslümanların değil, Türklerin de hedef kitle olarak seçildiği belirtilerek milliyetçiliğe de ayrı bir vurgu yapılmıştır. Dergide diğer İslâmcı yayın yapan neşriyattan farklı olarak, dış dünyadaki gelişmelere Özcan’ın kaleminden “İslâm Âleminden Haberler” adı altında yer verilmiştir.¹⁴⁴

Türk toplumunda baskın ideolojinin din olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda Hilâl dergisinin, dini yaşantı kapsamında öz kimlikten uzaklaşılmasından sebeple İslâmiyet’in toplumlar üzerindeki etkisinin azalacağı endişesini taşıması, derginin içeriğini dini yayma, anlatma ve karşıt ideolojileri dinin argümanlarıyla açıklama ve eleştirme girişiminde olması yönünde şekillendirmiştir.¹⁴⁵

İdeolojilerin doğuşu ve etki alanının artmasında politik fikirlerin etkin rolü olmakla birlikte, bu ideolojilerin toplumsal alana yayılmasında kitle iletişim araçlarının rolü gözden kaçırılmayacak kadar önem taşımaktadır. Hilâl dergisinin içeriğinde, geniş kitlelere ulaşan bir dergi olması hasebiyle İslâm dini kapsamında toplumun dini yaşantısına dair görüşlerini nüksettirme noktasında bir uğraşının var olduğu da açıkça görülmektedir. Çeviriler ve kitlesel medya, iletişimin araçları olduğu için benzer özellikler taşımaktadır. Hilâl dergisinin ideolojik bir araç olduğu iddiası da ana ekseninde dergideki editör mesajları ile gün yüzüne çıkmaktadır. Editörün okurla

¹⁴² Yalçın, *Türkiye’de İslâmcılık Fikrini Dergiler Üzerinden Okumak: 1960-1980*, s. 182.

¹⁴³ Öz, “Kenetlenmenin İmkansızlığı: 1960-1980 Dönemi İslâmcı Dergiciliğin Macerası Üzerine bir Değerlendirme”, s. 78.

¹⁴⁴ Gürpınar, “Hilâl Dergisi ve Dünya siyasetine Bakışı”, s. 443.

¹⁴⁵ Telci ve Durdağı, “Hilâl Dergisi Örneğinde İdeolojik İzlenimler; Derginin Çeviri Faaliyetlerine ve Çeviri Politikasına Genel Bakış (1960-1980)”, s. 81.

doğrudan konuştuğu, aklında olanı aracı olmadan dile getirdiği gerçeği derginin yayın politikasını ortaya koymaktadır.¹⁴⁶

Dergi, İslâm coğrafyası ve dış dünya ile irtibat konusunda da ciddi adımlar atmıştır. Hilâl dergisini yayın hayatında olan diğer İslâmcı neşriyattan ayıran ve öne çıkmasını sağlayan diğer farklı yönü ise dünya genelinde özellikle de Türkiye’de yerleşmiş olan İslâmcılık düşüncesinden farklı fikirlerin, tartışma konularının ve isimlerin Türkiye’deki İslâmcılığın gündemine getirilmesinde önemli bir işleve sahip olmasıdır. Diğer bir ifadeyle İslâm coğrafyalarında bulunan farklı İslâmcı düşünceleri Türkiye’ye nakletme kapsamında tercüme faaliyetlerini kendine görev addetmiştir.¹⁴⁷

Dini anlayışını bir ideolojiye çeviren Hilâl dergisi, mevcut dönemin en çok tercüme faaliyetleri yapan İslâmcı dergilerden biri olmuştur.¹⁴⁸ Bilhassa Muhammed İkbal, Seyyid Kutub, Mevdûdî, Hasan el-Benna, İmam Rabbanî, Gazzâlî, Abdülkâdir Geylânî, Maruf Devâlîbî gibi isimler, “İslâm Büyükleri” ve “Portre” köşelerinde tanıtılarak eserlerinin çevirilerine dergi bünyesinde yer verilmiştir.

Gençliği konu alan aynı zamanda gençleri dergide yazılar kaleme almaya teşvik eden yazılara da Hilâl dergisinde yer vermiştir. Bunun yanında İslâm inkılabı farklı sayılarda konu edinilmiştir.

Hilâl’de, Hristiyanlık ile özdeşleştirilen ruhban grubunun toplumda bir ikicilik meydana getirdiği, bu ikiciliğin İslâm toplumlarında olmadığı, bunun yanında laikliğin, İslâm diniyle uyuşmayan Batı kökenli bir kavram olduğu savunulmuştur. Bu savunmacı tavır sergilenirken de İslâm dininde, devlet yönetiminin teokratik olması gerektiği gibi bir zorunluluğunda olmadığı, ayrıca modern anlamda demokrasinin ilk izlerinin İslâm tarihinde olduğu ifade edilmiştir.¹⁴⁹

Hilâl dergisinde neşredilen yazılarda genel olarak o dönemin ekonomik hayatında toplum gündeminde olan faiz, enflasyon gibi kavramlara da yer verilmiştir. İslâmi perspektife uygun faizsiz finans kuruluşlarının oluşumuna yönelik talepleri de

¹⁴⁶ Telci ve Durdağı, “Hilâl Dergisi Örneğinde İdeolojik İzlenimler; Derginin Çeviri Faaliyetlerine ve Çeviri Politikasına Genel Bakış (1960-1980)”, s. 82-83.

¹⁴⁷ Köroğlu, “Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak”, s. 20.

¹⁴⁸ Telci ve Durdağı, “Hilâl Dergisi Örneğinde İdeolojik İzlenimler; Derginin Çeviri Faaliyetlerine ve Çeviri Politikasına Genel Bakış (1960-1980)”, s. 77.

¹⁴⁹ Yalçın, *Türkiye’de İslâmcılık Fikrini dergiler Üzerinden Okumak: 1960-1980*, s. 146.

içeren yazılara yer verilen dergide, kapitalizmin sebep olduğu olumsuz etkiler karşısında Müslüman toplumların takınması gereken tavırdan da bahsedilmiştir.

İslâm coğrafyasında yaşanan olaylar da dergide yer bulmuştur. İran bölgesinde meydana gelen ihtilal dönemi için Türkiye’de yayın yapan basın kuruluşlarının İran bölgesini sadece Şii kimliği yönünden ele alarak yaşanan durumları kamuoyuyla paylaştığına dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda Türkiye’de bulunan farklı din alimlerinin, İran’ın Şii görüşünü ön plana çıkararak Türkiye’de bulunan Sünni Müslümanlar ile aralarına mesafe koymaya çalışıldığının amaçlandığına değinilmiştir.¹⁵⁰

Hilâl dergisinde İslâm’ın sanata olan yaklaşımı üzerinde durularak, İslâm olmadan sanat olamayacağı fikri savunulmuştur. Ancak hangi sanatın hangi görüşle ortaya nasıl bir şey çıkaracağıyla ilgili kesin bir görüş ortaya konulmamıştır.

Özcan’ın, Bediuzzaman Said Nursî ile olan yakınlığı ve Nursî tarafından “Hariciye Vekilim” şeklinde anılmasından ötürü Risâle-i Nur Külliyyatının kısmı olarak bazı bölümleri Hilâl dergisinde yerini almıştır. Bunun yanında derginin birçok sayısında Said Nursî’nin yazılarına yer verilerek vefatının seneyi devriyesinde Said Nursî’ye ait olan özel sayılar yayımlanmıştır. Ayrıca Nur öğrencilerini hedef alan adli davaların ve Said Nursî’ye yapılmış olan eleştirilerin cevabı dergi bünyesinde verilmiştir.¹⁵¹

Salih Özcan’ın siyasete atılımı derginin yayın politikasında iç siyasete yönelik içeriğin oluşmasına neden olmuştur. Zaman zaman Cumhuriyet Halk Partisi’ne yönelik eleştirileri ile siyasi sürece dahil olan Hilâl dergisi, 1980’lerden beri eleştiriden ziyade çeşitli tavsiyelerle siyasete katılmıştır. Bu eleştirilerini dergi kapağına da taşıyan Hilâl dergisi, 1980 yılında yayımlanan 205. sayısında “Bu zûlüm son bulmalı. Artık tahammül edilemez noktaya geldik” başlığıyla “Bozuk sistemin getirdiği korkunç sınıflaşma” alt başlığıyla okuyucusuna sunmuştur. Sağ ve İslâmcı söylemde bozuk sistemin bir sonucu olarak görülen toplumun sınıflaşmasına dair çözüm İslâm’a

¹⁵⁰ Nizami Sakallıoğlu, “İran Olayları ve Türkiye’deki Basın”, *Hilal Dergisi*, C. 16, S. 193, 1979 s. 1-2/37. Ayrıca bkz: Hülya Özkan, “İran İslam Devrimi’ne Dair Tanımlamalar/Kavramsallaştırmalar: 1978-1990 Yılları Arasında Türkiye’de Yayımlanan İslami Dergiler Üzerine Bir İnceleme”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C. 11, S. 3, 2019, s. 1282-1289.

¹⁵¹ Gürpınar, “Hilâl Dergisi ve Dünya Siyasetine Bakışı”, s. 441.

dönüş olarak belirtilmiştir. Bunun yanında derginin 206. sayısında da görüleceği üzere demokrasi kavramı halka rağmen istismarın bir aracı olarak görülmüştür.

1980 ihtilali meydana geldiğinde, derginin kapak kısmına askerlerden oluşan fotoğraf konularak derginin diğer sayfalarında da siyasi yorumlardan kaçınılarak darbe karşılanmıştır. Bu sayıdan sonraki süreçte de yönetime dair sergilenen tutum değişerek “Aydınlık günlere doğru” şeklinde başlık ile darbeye ilgili olumlu bir tavır sergilemiştir¹⁵².

Hilâl dergisinde yazılar kaleme alanlar arasında; Celal Saraç, Kemal Kuşçu, Osman Keskiöglü, Asım Köksal, Ali Himmet Berki, Ali Nihat Tarlan, Enver Tunçalp, Fehmi Cumalıoğlu, Osman Yüksel Serdengeçti, Mehmet Şevket Eygi, Hasan Basri Çantay, Halil Gönenç, Fikri Aksoy, Ali Fuad Başgil, Sadrettin Yüksel, Ömer Nasuhi Bilmen, İsmail Kazdal, Veli Ertan, Muhammed Hamîdullah, Zekai Konrapa, Muhammed b. Tâvî et-Tancî gibi birçok isim yer almaktadır.¹⁵³

1960-1980 yılları arasında Türk siyaseti önemli iki darbeye karşılaşmıştır. Bu dönem dünyadaki diğer toplumlarda da çeşitli olayların vuku bulduğu, soğuk savaş yıllarının yaşandığı, siyasal ve toplumsal olayların birbirini tetiklediği bir dönem olmuştur. Hilâl dergisi de böyle bir ortamda diğer İslâmcı dergiler arasında İslâm dininin temsilcisi konumunda olmuştur.¹⁵⁴ Derginin basılış adediyle ilgili çok kesin bir bilgi bulunmamakla beraber 10 bin civarında baskısının olduğu tahmin edilmektedir.¹⁵⁵

Hilâl’de dikkat çeken husus, derginin ortaya çıkışında basın ve yayın ekibinin oluşmasında ve dergi içeriğinin hazırlanmasında Salih Özcan’ın ağırlığıdır. Ayrıca farklı düşüncelerin ve ekollerin bir araya gelmesinde de Özcan ön ayak olmuştur. Bu durumu Vahdettin Işık bir söyleşisinde şu şekilde belirtmektedir:

Hilâl dergisi örneğinden konuşursak, dergiyi çıkaran Salih Özcan Said Nursi’nin en yakın talebelerinden birisidir. Bugün anlamakta zorlanacağımız bir tablo var Hilâl’de. Dergiyi çıkaran kişi Nurcu, yazarlar bugün radikal İslâmcı diye ifadelendirilen insanların öncüleri. Seyyid Kutub, Mevdûdî ve Nedvî’den çeviriler var. Said Nursî ile Nedvî, İhvan-ı Müslimin, Kudüs müftüsü Muhammed Emin el-Hüseyni ve Suud Kralı Faysal arasında doğrudan irtibat kurabilen adam Salih

¹⁵² Gürpınar, “Hilâl Dergisi ve Dünya Siyasetine Bakışı”, s. 445.

¹⁵³ Köroğlu, “Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak”, s. 21.

¹⁵⁴ Telci ve Durdağı, “Hilâl Dergisi Örneğinde İdeolojik İzlenimler; Derginin Çeviri Faaliyetlerine ve Çeviri Politikasına Genel Bir Bakış (1960-1980)”, s. 93.

¹⁵⁵ Öz, “Kenetlenmenin İmkansızlığı: 1960-1980 Dönemi İslâmcı Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 78.

Özcan. Bu birikim Hilâl dergisine doğrudan yansıyor. Seyyid Kutub'un şehadeti de Said Nursî'nin vefatı da aynı önemde iki olay olarak Hilâl'in kapak konusu olabiliyor. Mesela, Sezai Karakoç Said Nursî'nin vefatı dolayısıyla Hilâl'de yazı yazıyor. Bugün bir arada olmalarını düşünemediğimiz insanlar o günlerde pekala bir arada aynı ekip içerisinde çalışabiliyorlar.¹⁵⁶

Sonuç olarak Hilâl dergisi, 1960'lı yılların ortalarından itibaren yayın vizyonu ile büyük ölçüde İslâm dinini milliyetçi, mukaddesatçı, sağcı, mistik, uzlaşmacı, teslimiyetçi ve gelenekçi unsurlardan arındırmaya çalışan, dini aslı kaynaklarından öğrenmenin kaçınılmaz gerçekliğine inanan, sorgulayıcı, araştırmacı ve kimliği net bir anlayışın doğmasına ortam sunmuştur.

2.3. Hilâl Dergisinin Bazı Yazarları

Dergi bünyesinde farklı görüşlerde ve farklı coğrafyalarda yetişen birçok yazarın yazılarına yer verilmiştir. Çalışmamızın kapsamı göz önünde bulundurularak sıklıkla dergide yazıları yayımlanan kişilerin bir kısmının hayatlarına dair bilgilere bu bölümde yer verdik. Bu yazarları tanımamızın, derginin muhtevası ve vermek istediği mesajlar açısından zihinlerde bir fikir oluşturacağı kanaatindeyiz.

2.3.1. Mehmet Âkif İnan

2.3.1.1. Hayatı

1940 yılında Urfa'da doğan İnan'ın babası, Mirzâli aşiretinden gümrük memuru Hacı Müslim İnan'dır. Eğitim ve öğretimine doğduğu şehirde başlayan İnan, liseyi, son sınıfta iken Maraş'a nakledilmesi sebebiyle burada tamamladıktan sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne başlamıştır. 1961 ve 1964 yılları arasında Hilâl dergisi ve yayınlarında müessese müdürlüğü, 1964 ve 1969 yılları arasında Türk Ocakları'nda önce müze ve kütüphane, ardından merkez müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. 1969 ve 1972 senelerinde Türk Taşıt İşverenleri Sendikası'nda eğitim uzmanlığı görevini yapmıştır. 1972 yılında fakülteyi bitirmesinin ardından Uşak İmam-Hatip Lisesi, Gazi Eğitim Enstitüsü ve Ankara Fen Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği sıfatıyla çalışmıştır. 1992 yılında kurulan Eğitimciler Birliği Sendikası'nın genel başkanlığı görevini yürüten İnan, 6 Ocak 2000 tarihinde Urfa'da vefat etmiştir.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Vahdettin Işık, "İslâmcılık Ezberini Dergiler Bozdu", *Ayşe Olgun ile Röportaj*, Yeni Şafak, 2016, <https://www.yenisafak.com/hayat/İslâmcilik-ezberini-dergiler-bozdu-2440023> (Erişim: 07.04.2023).

¹⁵⁷ Alim Kahraman, "Mehmet Akif İnan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 263.

2.3.1.2. Eserleri

Edebiyat ve Medeniyet Üzerine, Hicret, Din ve Uygarlık, Tenha Sözler, Yeni Türk Edebiyatı (Ders Kitabı).¹⁵⁸

2.3.2. Nihat Armağan

2.3.2.1. Hayatı

Armağan, 1935 yılında Şanlıurfa’da doğmuştur. Eğitimli bir aile olan Armağan ailesi, Hocazadeler diye anılmaktadır. Soyadı kanunundan sonra dedelerinin Urfa’dan Çanakkale’ye gidip de sağ dönen kişilerden olması ve “Bir armağan olarak geri döndük, o zaman soyadımız Armağan olsun” sözü üzerine soyadlarının Armağan olduğu zikredilmektedir.¹⁵⁹ Dergi neşriyatına, Urfa Lisesi’nde okurken yönelmiştir. Bu yıllarda İslâmî duyarlılık taşıyan Büyük Doğu, Sebîlürreşâd, Serdengeçti gibi dergilerin takipçisi olmuştur.¹⁶⁰

Lise eğitimi sonrasında arkadaşı Mehmet Âkif İnan, Salih Özcan’ın Ankara’da çıkartmaya başladığı Hilâl dergisi’nin yöneticiliğini yapmıştır. Armağan, 1960’lı yılların başında arkadaşı İnan vasıtasıyla Salih Özcan ile tanışma fırsatı bulmuş ve İstanbul’da açtığı Hilâl Yayınları’nın yöneticiliğini üstlenmiştir.¹⁶¹

Nihat Armağan, 1960 yılından sonra İslâmî yayıncılığın ve tercüme faaliyetlerinin merkezindeki isimlerden biri olmuştur. 10 yıl kadar Hilâl Yayınları’nın editörlüğünü yapmıştır. Armağan, İslâm dünyasında yenilenmenin olması gerektiğini düşünen İsmail Kazdal’ı Salih Özcan’la tanıştırtarak derginin editörlüğüne getirilmesini sağlamıştır. 1965’ten sonra gerek yayınevinin gerek derginin yayın politikasını belirlemek konusunda Armağan ve Kazdal dayanışma içinde çalışarak ciddi bir açılım sağlamışlardır.¹⁶²

Türkiye’deki Müslümanları, batıl dini bilgidен arındırıp sahih İslâmî değerlerle yeniden buluşturma amacıyla Hilâl dergisinde birçok eserin tercümesine yer

¹⁵⁸ “Mehmet Akif İnan Biyografisi”, <https://www.haberler.com/mehmet-akif-inan/biyografisi/> (Erişim: 05.03.2023).

¹⁵⁹ Mehmet Erken, “İslâmî Yayıncılık ve Tercüme Faaliyetlerinde Bir Merkez Şahsiyet: Nihat Armağan”, Haksöz Okulu, <https://www.dunyabizim.com/portre/İslâmî-yayincilik-ve-tercume-faaliyetlerinde-bir-merkez-sahsiyet-nihat-armagan-h27737.html>, (Erişim: 26.04.2023).

¹⁶⁰ Hamza Türkmen, “Nihat Armağan Tevhidi Bilinçlenme Sürecinin Taşıyıcısı ve Öğrencisiydi”, Haksöz Okulu, 2005, <https://www.haksozhaber.net/okul/nihat-armagan-tevhidi-bilinclenme-surecinin-tasiyicisi-ve-ogrencisiydi-4275yy.htm>, (Erişim: 26.04.2023).

¹⁶¹ Asım Öz, “Nihat Armağan ve Türkiye’de İslâmî Neşriyat”, Haksöz Okulu, 2014, Nihat Armağan ve Türkiye’de İslâmî Neşriyat (haksozhaber.net), (Erişim: 23.03.2023).

¹⁶² Türkmen, “Nihat Armağan Tevhidi Bilinçlenme Sürecinin Taşıyıcısı ve Öğrencisiydi”.

verilmesinde büyük katkı sağlamıştır. Bu eserlerden hem kendisi yararlanmış hem de dergi vasıtasıyla kamuoyuyla paylaşarak İslâm toplumunun bilinçlenmesini amaçlamıştır.¹⁶³

Armağan, Hilâl dergisi editörlüğünden sonra 1973 yılında Fikir Yayınları'nı neşretmeye başlamıştır. Fikir Yayınları bünyesinde İslâm'ın, hayatı kuşatan bir din olduğunu, ibadet, fikir ve siyaset alanında da sosyal hayata dair rehberlik yaptığını gösteren kitapların yayımlanmasını sağlamıştır.¹⁶⁴ Bu yayınevini önemli kılan etkenlerden biri; dönemin tartışmalarına doğrudan ilgili olan yayınlar yapması olmuştur.¹⁶⁵

2.3.2.2. Eserleri

Nihat Armağan'ın doğrudan kendisinin kaleme aldığı eserlerine yaptığımız araştırmada ulaşamamıştır.

2.3.3. İsmail KAZDAL

2.3.3.1. Hayatı

Kazdal, 1935 yılında Batum'da doğmuştur. O'nun doğduğu yıl ailesi Gürcistan'dan İstanbul Çengelköy'e taşınmıştır. 1951'de Sanat Enstitüsünden mezun olmuştur.¹⁶⁶ 1960 yılında gerçekleşen darbeye gözüaltına alınan Kazdal, bir dönem hapis yatmıştır. “Zafer Karib” müstear adıyla makale ve yazı dizilerini Büyük Doğu, Hilâl, Yeni İstanbul, Yeni İstiklâl, Bugün, Yeni Devir ve Millî Gazete dergilerinde ve gazetelerinde yayımlamıştır. 1963 ve 1965 yılları arasında Büyük Doğu mecmuasında yazar Necip Fazıl Kısakürek'le beraber çalışan Kazdal, 1965-1969 yılları arasında da Hilâl dergisinin İdarî Müdürü olarak görev almıştır.¹⁶⁷ Bu dönemde derginin sahibi olan Salih Özcan, birçok İslâm beldesine yaptığı seyahatlerde çeşitli konferanslara katılmış, tercüme edilmek üzere çeşitli eserleri beraberinde Türkiye'ye getirmiştir.¹⁶⁸

1969 yılında Kazdal Yayınevi'ni kuran İsmail Kazdal, üç aylık bir zamanda altı kitap yayımladıktan sonra, yayımladığı “İbn-i Teymiye” ve “Bir İhtar” adlı eserinin muhtevasına yönelik yapılan boykot sebebiyle yayınevini kapatmak zorunda kalmıştır. 1972 yılında İhya Yayınları'nı kuran Kazdal, Seyyid Kutub'un “Yoldaki İşaretler” adlı

¹⁶³ Türkmen, “Nihat Armağan Tevhidi Bilinçlenme Sürecinin Taşıyıcısı ve Öğrencisiydi”.

¹⁶⁴ Türkmen, “Nihat Armağan Tevhidi Bilinçlenme Sürecinin Taşıyıcısı ve Öğrencisiydi”.

¹⁶⁵ Erken, “İslâmi Yayıncılık ve Tercüme Faaliyetlerinde Bir Merkez Şahsiyet: Nihat Armağan”.

¹⁶⁶ “İsmail Kazdal”, <https://www.biyografiya.com/biyografi/10276>, (Erişim: 10.03.2022).

¹⁶⁷ “İsmail Kazdal.”, <https://www.biyografiya.com/biyografi/10276>, (Erişim: 10.03.2022).

¹⁶⁸ “İsmail Kazdal”, <https://katalog.idp.org.tr/yazarlar/4541/ismail-kazdal>, (Erişim: 10.03.2022).

eseri başta olmak üzere 30'un üzerinde kitap neşretmiştir. Dört çocuk sahibi olan Kazdal, son yıllarında kanser tedavisi görmekteyken, 13 Aralık 2020 tarihinde İstanbul'da hayatını kaybetmiştir. Kazdal'ın cenazesi İstanbul Çengelköy Mezarlığına defnedilmiştir¹⁶⁹

Kazdal'ın, Hilâl dergisinde görev aldığı sürece dair bilgiler ve dergi için yapmış olduğu faaliyetler kendisinin kaleme aldığı “Serencam” adlı eserde net bir şekilde yer almaktadır.¹⁷⁰

2.3.3.2. Eserleri

İslâm Büyüklerine Göre İçtimai Yapı, Bir İhtar, Kıbrıs Meselesi ve Beynelmilel Güçler (Zafer Karib imzasıyla), Yeni Devrin Eşiğinde: MSP (Zafer Karib imzasıyla), Çağdaş Truva Atı: Demokrasi, Hak-Batıl Savaşının Tarihi Serüveni, Para İmparatorluğu, Adım Adım Sülük Operasyonu, Laiklik Devrini Kapamıştır, Siyasi İktidar ve Özal Devri, Kur'an'la Birlikte Düşünmek, Serencam, Kur'an Çevirilerinin Meali: Nüzul Sırasına Göre, Medeniyetler Çatışmasının Son Noktasındaki Hak Kahramanı: Recep Tayyip Erdoğan, İnsanlık Tarihi Boyu Devlet Medeniyet Siyaset, İmam-ı Âzam Ebû Hanife, Yarınki Dünya'da Türkiye'nin Yeri, Ahâlilikten Millet Olmaya Yükseliş: 15 Temmuz, Safahat'ın Penceresinden.¹⁷¹

2.3.4. Muhammed Hamîdullah

2.3.4.1. Hayatı

Hamîdullah, 1908 yılında Şubat ayının 19'unda Hindistan'ın Haydarâbâd kentinde doğmuştur. Aile fertleri, köklü ilim kültürüne sahip olan Arap soyundan gelen müfessiri ve mutasavvıfı düşüncelere sahip olan Maḥdûm Mehâimî'nin soyuna dayanmaktadır. Muhammed Hamîdullah'ın babası, Haydarâbâd Nizamlığı Baş müftülerinden Ebû Muhammed Halîlullah'tır. Hayatına dair öğrendiği ilk bilgileri babası Ebû Muhammed Halîlullah'tan edindikten sonra dinî öğrenimini Câmia Nizâmîyye Medrese'sinde tamamlamıştır. Lisansüstü derecesine denk gelen “Mevlevî Kâmil” unvanını alan Hamîdullah, bitirmiş olduğu Osmâniye Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde devletler hukuku bölümünde lisansüstü eğitimini tamamlamıştır. 1929 yılında Hanefî düşüncesini destekleyen bilginlerin çalışmalarını neşretmek hedefiyle

¹⁶⁹ “İsmail Kazdal”, <https://www.biyografya.com/biyografi/10276>, (Erişim: 10.03.2022).

¹⁷⁰ İsmail Kazdal, *Serencâm-Anılar; Zamanıma Şahitliğim*, Pınar Yayınları, İstanbul 2004, ss. 264-351.

¹⁷¹ “İsmail Kazdal”, <https://www.biyografya.com/biyografi/10276>, (Erişim: 10.03.2022).

oluşturulan Meclisü ihyâi'l-maârifî'n-Nu'mâniyye'nin oluşumuna katılarak, yaptığı araştırmalar esnasında Beyrut, Şam, San'a, Mekke, Medine ve Kahire kütüphanelerinde çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. İstanbul'a 1932 senesinde giderek İsmail Saib Sencer, Hellmut Ritter, Osman Reşer, Şerafettin Yaltkaya ve benzeri ilim erbabıyla görüşmüştür. Lisansüstü eğitimini başarı ile tamamladıktan sonra doktora programına devam ederken aynı üniversitede Arapça ve Urduca dersleri vermiştir ve bir müddet Islamic Culture dergisinin Avrupa muhabirliğini yapmıştır.¹⁷²

İslâmi bilimlerden siyer ilmine olan ilgisinden dolayı 1936 yılında Paris Üniversitesi'nde bu konu hakkında eğitim alarak daha sonra Almanya'nın Tübingen Üniversitesi'ne kaydolmuş ve "Devletlerarası İslâm hukuku" alanında doktora çalışmasını ikinci kez yapmıştır.¹⁷³

1936-1946 seneleri arasında Osmâniye Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde İslâm hukuku ve devletler hukuku profesör öğretim üyesi olarak çalışan Muhammed Hamîdullah, Dînî İlimler Fakültesi'nde de derslere girmiştir.

1950'li yılların başında belirli bir süre Pakistan'ın ilk anayasa hazırlık çalışmalarına iştirak eden Hamîdullah, 1951 senesinde İstanbul'da organize edilen 22'nci Milletlerarası Müsteşrikler Kongresinde İslâm hukukunun kaynaklarına dair sunduğu bildirisi sonrasında dikkatleri üzerine çekmiştir. 1952 senesinden başlamak üzere tam 23 yıl boyunca İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslâm Araştırmaları Enstitüsü'nde misafir profesör unvanıyla derslere girmiştir. İslâm Araştırmaları Enstitüsü'nde görev yaptığı süre boyunca kendisine asistanlık yaparak yardımcı olanlar arasında Salih Tuğ ve Fuat Sezgin bulunmaktadır. Aynı süre boyunca Erzurum Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi ve Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'nde Mukayeseli Dinler Tarihi, İslâm Müesseseleri Tarihi, İslâm Tarihi ve İslâm Hukuku gibi çeşitli dersleri okutmuştur. Ayrıca Türkiye'nin birçok ilinde (İstanbul, İzmir, Konya ve Kayseri) birden çok çeşitli konferanslara iştirak etmiştir. Verdiği dersleri ve katıldığı konferansları takip eden ve İslâmî ilimler bölümünde akademik araştırmalar yapan akademisyenler arasında Yusuf Ziya Kavakçı, Hayreddin

¹⁷² Salih Tuğ ve M. Kâmil Yaşaroğlu, "Muhammed Hamîdullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 531.

¹⁷³ "Muhammed Hamidullah", https://tr.wikipedia.org/wiki/Muhammed_Hamidullah, (Erişim: 10.05.2022).

Karaman, Suat Yıldırım, İhsan Süreyya Sırma ve Bekir Topaloğlu gibi kişiler yer almıştır.¹⁷⁴

1954 senesinde Paris'te bulunan Centre National des Recherches Scientifiques'te bilimsel çalışmalar yapan ve 1978 senesinde emekliliğe ayrılan fakat akademik çalışmalara devam eden Hamîdullah, hastalık semptomları artınca 1996 senesinde ABD'ye gitmiş, Florida kentinin Jacksonville kasabasına yerleşmiştir. Hamîdullah, birden çok farklı dil bilmektedir. Bu diller arasında; İngilizce, Fransızca, Urduca, İtalyanca, Rusça, Arapça, Hintçe, Almanca, Türkçe ve Farsça yer almaktadır. Mescid-i Nebevi'de kıraat alanında bilim insanı olan Hasan b. İbrâhim eş-Şâir'in karşısında baştan sona kadar Kur'ân-ı Kerîm'i okumuş ve ondan icazet almıştır.¹⁷⁵ 17 Aralık 2002 tarihinde vefat eden Hamîdullah'ın cenazesi Jacksonville'deki müslüman kabristanlığına defnedilmiştir.

2.3.4.2. Eserleri

Quran in Every Language, Mecmû'atü'l-vessâ'iki's-siyâsiyye li'l-'ahdi'n-nebevî ve'l-hilâfeti'r-râşide, The Muslim Conduct of State, The Battlefields of the Prophet Muhammad, Le Saint Coran¹⁷⁶, Le prophete de l'Islam, Introduction to Islam, Muhammad Rasulullah, The Emergence of Islam, Six originaux des lettres diplomatiques du prophete de l'Islam, Le grand livre de la conduite de l'etat.¹⁷⁷

Hamîdullah'ın İslâm hukuku ve İslâm tarihine ilişkin çalışmaları toplanarak; İslâm Hukuku Etüdleri, İslâm Anayasa Hukuku ve Makaleler, İlk İslâm Devleti ve İslâm'ın Hukuk İlmine Yardımları ismiyle yayımlanmıştır.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Tuğ ve Yaşaroğlu, "Muhammed Hamîdullah", s. 532.

¹⁷⁵ Tuğ ve Yaşaroğlu, "Muhammed Hamîdullah", s. 532.

¹⁷⁶ Eser; Kur'ân-ı Kerîm'in bir müslüman âlim tarafından yapılan ilk Fransızca çevirisi olup aynı zamanda Kur'an'ın bir Batı dilinde en çok okunan tercümesidir. Baş tarafında Kur'an tarihi hakkında bilgilerle Batı dillerindeki Kur'an çevirilerinin listesini içeren bir giriş yer almaktadır. Bir tür tefsirî tercüme özelliği taşıyan meâlde açıklamalar çoğunlukla notlar şeklindedir. Abdülaziz Hatip ve Mahmut Kanık tarafından Aziz Kur'an adıyla Türkçe'ye tercüme edilen eserin (İstanbul 2000) daha önce yalnız giriş kısmının çevirisi yapılmıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Salih Tuğ ve M. Kâmil Yaşaroğlu, "Muhammed Hamîdullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 533.)

¹⁷⁷ Tuğ ve Yaşaroğlu, "Muhammed Hamîdullah", s. 533.

¹⁷⁸ Tuğ ve Yaşaroğlu, "Muhammed Hamîdullah", s. 534.

2.3.5. Mehmet Zekâî Konpara

2.3.5.1. Hayatı

Bolu'nun Akmesicî kasabasında dünyaya gelen Konpara, ilkokul eğitimini Akmesicî'de tamamlamıştır. 1911 yılında İstanbul Dârülmuaallimîn-i Âliye Edebiyat Fakültesi'ni bitirmiştir. 1911 senesinde Çankırı İdâdisi tarih-coğrafya öğretmenliğine ataması gerçekleşmiştir. Türkiye'nin farklı illerinde (Konya, Şam, Düzce, Denizli, Uşak, Çankırı, Bolu, Yalvaç ve İstanbul) ortaokul kurumlarında yönetici ve öğretmen pozisyonunda çeşitli görevler yapmıştır. 1953 senesinde emekliliğe ayrıldıktan sonra İstanbul İmam-Hatip Okulu ve Yüksek İslâm Enstitüsü'nde ahlâk ve siyer-i nebî ve benzeri çeşitli derslere girerek öğretmenlik mesleğine devam etmiştir.¹⁷⁹

Yüksekokul son sınıftayken sınıf arkadaşı ile birlikte, derslerine giren Abdurrahman Şeref Efendi hocanın ders notlarını Târîh-i Asr-ı Hâzır ismiyle yayımlamışlardır. Bolu, Dertli, Kürsî-i Millet gazetelerinde, Altun Yaprak, Millî Gaye ve Abant dergilerinde, İzmir'de çıkan Fikirler dergisinde, Konya'da çıkan Yeni Anadolu gazetesinde meslekî makaleler gibi birçok alanda farklı eserler kaleme almıştır. İstanbul'da basılan Her Hafta, Resimli Tarih, Tarihten Sesler, Öğretmen, Bilgi, Hilâl ve Tohum dergilerinde İslâm medeniyet tarihiyle alakalı makaleler yayımlamıştır.¹⁸⁰ Konpara, 15 Haziran 1969 tarihinde vefat etmiştir.

2.3.5.2. Eserleri

Bolu Tarihi, Peygamberimizin Hayatı I-II, İslâm Âleminde İlim Hayatına Toplu Bir Bakış, 1916 ve 1922 Bolu Salnâmeleri, Tarih Dersleri, Millî Eğitimin Felsefesi, Peygamberimiz, İslâm Dini ve Aşere-i Mübeşşere.¹⁸¹

2.3.6. Muhammed b. Tâvî et-Tancî

2.3.6.1. Hayatı

Tancî, 1918 yılında Fas'ın Tıtvân ile Tanca arasında bulunan bir yerleşim merkezi olup ismini bir kabileden alan Vadrâs'ta doğmuştur.¹⁸² İlk ve orta öğrenimini

¹⁷⁹ Bedri Bilgin, "Mehmet Zekai Konpara", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s. 175.

¹⁸⁰ "Mehmet Zekai Konpara", <https://www.biyografya.com/biyografi/8098>, (Erişim: 10.02.2022).

¹⁸¹ "Mehmet Zekai Konpara", <https://www.biyografya.com/biyografi/8098>, (Erişim: 10.02.2022).

¹⁸² Ebru Koçak, *Muhammed Tavid Tancî ve Mezhepler Tarihçiliği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013, s. 17.

Tanca da yapmıştır.¹⁸³ Babası ve dört amcası İspanyol sömürgeciliğine karşı on iki yıl boyunca savaşıp, iki amcası şehit olmuş, babasına bir ara kadılık görevi verilmiştir. Sonrasında Tanca'ya gelmesinin ardından ailenin bağlı bulunduğu Nâsiriyye tarikatının üyesi olarak zâhidâne bir hayat sürerek ilimle vaktini geçirmiştir.¹⁸⁴ Tancî, ilk eğitimini babasından alarak hıfzını tamamlamıştır. Amcasıyla birlikte Karaviyyîn ilim çevresinden faydalanmak için Fas'a giden Tancî, matematik ve astronomi öğrenmiştir.¹⁸⁵

1936 yılında Fas'tan ayrılarak Tıtvân'a giden Muhammed b. Tâvî et-Tancî, burada yaklaşık iki yıl öğretmenlik yapmıştır. Daha sonra ilim tahsili için Kahire'ye gitmiştir. Kahire Üniversitesi (Câmiatü Fuâdi'l Evvel) Edebiyat Fakültesi'nin Tarih Bölümü'ne kaydolmuşsa da bir müddet sonra Arap Dili Bölümü'ne geçmiştir. 1943 yılında mezun olanlardan ilk beş kişi içinde yer almasından dolayı Kral Fâruk'tan ödül kazanmıştır. Tancî, yüksek lisans çalışmasında eski eserlerin tahkik ve neşri dünyasına girmiştir ve eski eserler hayatının sonuna kadar ilmî çalışmalarının en önemli merkezi olmuştur. 1945'te Kahire'de pedagojik formasyon eğitimi almıştır.¹⁸⁶

1950 yılında el-Câmiatü'l-Arabiyye'nin teşkil ettiği yazma eserleri inceleme komisyonuna alınarak İstanbul'a gönderilen Tancî, bu dönemden sonra önünde yeni ufuklar açılarak, İslâm ilimleriyle ilgili birçok eseri tanıma fırsatı bulmuştur. 1951 yılında İstanbul'da tertip edilen 22'nci Milletlerarası Müsteşrikler Kongresine katılmıştır.¹⁸⁷

1953 senesinde Türkiye'ye davet edilen Tancî, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İslâm Felsefesi ve İslâm Mezhepler Tarihi Kürsüsü profesörlüğü görevlerini yürütmüştür.¹⁸⁸ Ülkesindeki ilim adamları ve devlet ricâlinin daveti üzerine 1962 yılında Fas'a geri dönen Muhammed b. Tâvî et-Tancî, Rabat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Arap dili ve edebiyatı, Karaviyyîn Üniversitesi'nde İslâm felsefesi ve İslâm mezhepleri tarihi derslerini okutmuştur. Ayrıca telif, tercüme ve neşriyat işleri genel müdürlüğü görevlerini yapmıştır.¹⁸⁹ 1965 yılında tekrar

¹⁸³ "Prof. Dr. Muhammed B. Muhammed Tavit Et-Tancî", *AÜİFD*, C. XX, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1975, s. 28.

¹⁸⁴ Bekir Topaloğlu, "Muhammed Tancî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 562.

¹⁸⁵ Topaloğlu, "Muhammed Tancî", s. 562.

¹⁸⁶ Topaloğlu, "Muhammed Tancî", s. 562.

¹⁸⁷ Topaloğlu, "Muhammed Tancî", s. 563.

¹⁸⁸ "Prof. Dr. Muhammed B. Muhammed Tavit Et-Tancî", s. 28.

¹⁸⁹ Topaloğlu, "Muhammed Tancî", s. 563.

Türkiye'ye davet edilen Tancî, 1970 yılına kadar İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde Kelâm ve İslâm Mezhepleri Tarihi dersleri ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Arap Dili ve Edebiyatı derslerini okutmuştur.¹⁹⁰

1970-1971 yılı eğitim-öğretim yılında İslâm Dini ve Mezhepleri Tarihi Kürsüsü profesörlüğüne nakledilerek Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'ne dönmüştür. 1973'te Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına alınan Tancî, 1974-1975 ders yılının başında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Arap dili ve edebiyatı derslerini de vermeye başlamıştır. Muhammed b. Tâvî et-Tancî, 29 Aralık 1974 tarihinde geçirdiği bir kalp krizi sebebiyle vefatının ardından İstanbul'da Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁹¹

Bekir Topaloğlu, Mustafa Öz, İsmail Cerrahoğlu, Salih Tuğ, İbrahim Agâh Çubukçu, Hayrettin Karaman, Yaşar Kandemir, Mehmet Sait Hatipoğlu, Tayyar Altıkulaç, Hüseyin Atay, Ethem Ruhi Fıglalı gibi isimler, Tancî'nin yetiştirdiği ya da yetişmelerinde katkıda bulunduğu ilim adamlarından bazılarıdır.

2.3.6.2. Eserleri

İbn Haldûn, et-Ta'rîf İbni Haldûn Mü'ellifi'l Kitâb ve Rihletühû Garben ve Şarken, Muhammed b. Fütûh el-Humeydî, Cezvetü'l Muktebis fî Zikri Vülâti'l-Endelüs, Kadî İyâz, Tahdîdü nihâyâtî'l-emâkin li-tashîhi mesâfâti'l-mesâkin, Şifâ'ü's-sâ'il li-tehzîbi'l-mesâ'il, Birûnî Erba'üne Hadîssen fi'stinâ'i'l-ma'rûf, Fuzûlî, Matla'u'l-i'tikad fî ma'rifeti'l-mebde' ve'l-me'âd, el-İ'lâm bi-hudûdi Kavâ'idî'l-İslâm, Ebû Hayyân et-Tevhîdî, Ahlâku'l-vezîreyn, Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma'rifeti alâmi mezhebi Mâlik, Dîvânü'l-Emîr Ebi'r-Rebî' Süleymân b. Abdillâh el-Muvahhid, Ebû Bekir ez-Zübeydî, Muhtasarü'l-Ayn, Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb.¹⁹²

Belirtilen eserlerin yanında Muhammed b. Tâvî et-Tancî'nin kaleme alınmış birçok makalesi ve tamamlanamamış eserleri bulunmaktadır.¹⁹³

¹⁹⁰ "Prof. Dr. Muhammed B. Muhammed Tavit Et-Tancî", s. 28.

¹⁹¹ Topaloğlu, "Muhammed Tancî", s. 563.

¹⁹² Topaloğlu, "Muhammed Tancî", s. 563.

¹⁹³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ebru Koçak, *Muhammed Tavid Tancî ve Mezhepler Tarihçiliği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013, ss. 28-38.

2.3.7. Hasan Basri Çantay

2.3.7.1. Hayatı

18 Kasım 1887’de Balıkesir’de doğan Çantay,¹⁹⁴ ailenin tek erkek çocuğudur. İlk tahsilini İbtidâ-i Kebîr Mektebi’nde gördükten sonra Balıkesir İdadisine girmiştir. 1903 yılında lise son sınıf öğrencisiyken, babasının vefatı üzerine aile fertlerinin geçimini sağlayabilmek için liseyi bırakmak zorunda kalmıştır. Çantay, Nâfia Dairesi’nde memur olarak işe alınmıştır ve görevini yerine getirirken Farsça dilini de öğrenmiştir. Balıkesir Mevlevîhânesi’nde Râgıbzâde Ahmed Nâci Dede’den Arapça okumuştur. Babasının can dostu olan Ahmed Nâci Dede, ona mânevî babalık yapmakla beraber hem de hocalık yapmıştır. Bir taraftan öğrendiği dilleri geliştirmeye çalışırken bir taraftan da iktisat, hukuk, edebiyat, felsefe ve benzeri alanlarda çeşitli bilim dallarıyla meşgul olmuştur.¹⁹⁵

Balıkesir İl Daimî Encümeni Başkanlığı görevine getirilen Çantay,¹⁹⁶ II. Meşrutiyetin ilanından sonra 1908 yılında Balıkesir’de yayımlanan Nasihat ve Balıkesir gazetelerinde çeşitli yazılar kaleme almıştır. Sâmih Rifat Bey’in sancak başında bulunduğu dönemlerde Yıldırım gazetesini yayımlamıştır.¹⁹⁷ Mutasarrıf Reşid Bey’in emriyle bütün sorumluluğunu yüklendiği Karesi adlı bir gazete de yayımlamıştır. Balıkesir, Hasan Basri Çantay’ın basın hayatının gelişmesini sağlamıştır. Liseye eş değer olan Dârülhilâfe Medresesi’nde edebiyat, Arapça ve Türkçe öğretmenliği yapmıştır. Birinci Dünya Savaşının bitmesine yakın 1918 yılında Ses gazetesini yayımlayan Çantay, Balıkesir milletvekili olarak Birinci Büyük Millet Meclisi’ne girmiştir. Milletvekili görevinin bitimine kadar bağımsız olarak kalmıştır. Mecliste Kitaplık Komisyonları, İçişleri, Milli Eğitim ve Memurin Muhakematı Tetkik Kurulu gibi çeşitli yerlerde görevler üstlenmiştir.¹⁹⁸ Aynı mecliste milletvekili olarak görev yapan şair Mehmed Âkif’le yakın arkadaş olan Çantay, kendisinden Arap edebiyatını öğrenmiştir. Büyük Millet Meclisi’nin ilk döneminin sonunda Balıkesir iline edebiyat öğretmeni olarak atanan Çantay, 132 şehit çocuğunun bakımını ve

¹⁹⁴ Sarigül, 1956-1965 Yılları Arasında Yayımlanan İslâm Mecmuası’nda Temel Dinî Tartışmalar, s. 34.

¹⁹⁵ Emin Işık, “Hasan Basri Çantay”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. VIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 218.

¹⁹⁶ Sarigül, 1956-1965 Yılları Arasında Yayımlanan İslâm Mecmuası’nda Temel Dinî Tartışmalar, s. 34.

¹⁹⁷ Işık, “Hasan Basri Çantay”, s. 218.

¹⁹⁸ Sarigül, 1956-1965 Yılları Arasında Yayımlanan İslâm Mecmuası’nda Temel Dinî Tartışmalar., s. 36.

eğitimi üstlenen yetiştirme yurdu müdürü olarak görevini yerine getirmiştir. Zafer-i Millî gazetesinde yazılar yazmıştır. 1928 senesinde zihinsel yorgunluğundan dolayı hastalanması nedeniyle emekliliğe ayrılmıştır.¹⁹⁹

1950 senesinden başlayarak demokratik yönetim tarafından sağlanan kısmî din ve vicdan özgürlüğüyle başlayan, İslâm dininin öğretilmesi, öğrenilmesi, yaşanması bilimsel araştırmalar ve diğer yayınlarla desteklenmesine yönelik faaliyetlere Hasan Basri Çantay'da iştirak etmiştir. Bu çalışmalara olan katkıları şu şekildedir; yol göstermek, eser telif etmek ve uyarılarda bulunmak. Çantay, zengin ilim bilgisi, fikrî birikimi, siyasî deneyimi ve güvenilir kişiliğiyle çeşitli gruplarda hakemlik görevini üstlenmiş, fikir, düşünce ve yöntemlerinin isabetli ve uygulanabilir olmasına dikkat etmiştir. Bu sayede din adamlarının, hamiyetli zenginlerin, muhafazakâr aydınların yol göstericisi olmuştur. Hasan Basri Çantay, 3 Aralık 1964 yılında vefat etmiştir ve vasiyeti üzerine na'sının Mehmed Âkif'e yakın olması için İstanbul Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilmiştir.²⁰⁰

2.3.7.2. Eserleri

Mektepli Yavrularıma, Müslümanlıkta Himaye-i Etfal, Ülkü Edebiyatı, Zekâ Demetleri,²⁰¹ Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, Kırk Hadis ve Meâlleri, Fıkh-ı Ekber, Âkifnâme, ess-Sekâfetü'l-İslâmiyye fi'l-menâtıkı't-Türkiyye.²⁰²

Zikredilen eserlerinin yanında başta kendi çıkardığı gazete ve dergilerde olmak üzere birçok yazısı bulunmaktadır.

2.3.8. Ali Ulvi Kurucu

2.3.8.1. Hayatı

1922 yılında Konya'da doğan Kurucu, ilk ve orta öğrenimini burada tamamlamıştır. Arapça öğrenen ve hafızlık tahsilini babasıyla tamamlayan Ali Ulvi Kurucu, 1938 yılından sonra ailesiyle beraber Medine'ye yerleşmiştir. Kurucu yükseköğrenimini Kahire el-Ezher Üniversite'sinde tamamlamıştır.²⁰³ Altı yıl süren bir eğitimin ardından babasının ölümü üzerine Medine'ye ailesinin yanına dönen Kurucu, uzun süre Evkaf Dairesi'nde İnşaat ve Sicillât Emni olarak çalışmıştır.

¹⁹⁹ Işık, "Hasan Basri Çantay", s. 218.

²⁰⁰ Işık, "Hasan Basri Çantay", s. 219.

²⁰¹ "Hasan Basri Çantay", <https://www.biyografya.com/biyografi/15668>, (Erişim: 15.01.2023).

²⁰² Işık, "Hasan Basri Çantay", s. 219.

²⁰³ "Ali Ulvi Kurucu", <https://katalog.idp.org.tr/yazarlar/2089/ali-ulvi-kurucu>, (Erişim: 20.05.2022).

Sonrasında II. Mahmut'un inşa ettirdiği Mahmûdiye Kütüphanesinde (1953-1975) ve Şeyhülislâm Ârif Hikmet Kütüphanesinde (1975-1985) müdür olarak görev yaparak buradan emekliliğe ayrılmıştır. Kütüphane de görev yaptığı esnada Türkçe, Arapça ve Farsça olarak kaleme alınan binlerce yazma eserle tanışan ve bu eserlerin sınıflandırmasını yapan Kurucu, Türkiye'yle olan bağını koparmamıştır. Medine de olduğu süre zarfında Türk hacılarıyla yakından ilgilenmiştir. Emekliliğinin ardından Türkiye'de uzun süre kalan Kurucu, İslâmî, millî gelenek ve göreneklere bağlı bir gençliğin yetişmesini hedeflemiştir. Şiiri yanında sohbetleri ve gazetelerde kaleme aldığı metinleri de bu hedef için bir araç olarak kullanmıştır. 3 Şubat 2002 tarihinde Medine'de vefat eden Kurucu, Cennetü'l-Bakî kabristanlığına defnedilmiştir.²⁰⁴

2.3.8.2. Eserleri

Büyük İslâm Şairi Dr. Muhammed İkbal, Zulmeti Yıkan Nur, Gümüş Tül, Asırlar Boyunca Parlayan Nur, Gecelerin Gündüzü, Medine Notları.²⁰⁵

2.3.9. Mehmet Lütfi İkiz

2.3.9.1. Hayatı

29 Mayıs 1929 tarihinde Kırşehir'de doğan İkiz, birçoğu müderris olan bir ailede ciddi bir eğitim alarak yetişmiştir. Resmî tahsilini Konya, Ankara, Yozgat, Samsun, Kayseri de bulunan ortaokullarda ve liselerde tamamlamıştır. Liseyi tamamladıktan sonra Kırşehir'e dönerek Hafız Osman'dan Arapça dersleri almıştır. Sonrasında İstanbul'a yerleşerek burada Hasan Basri Çantay'dan istifade etmiştir. Konya'da öğrenciyken Ahmet Hâkî İzler, Ziya Nur Aksun, Osman Yüksel Serdengeçti gibi ilim adamlarıyla tanışan İkiz, Osman Bölükbaşı'nın siyasi çevresinde yer almıştır. İstanbul'dan sonra Kırşehir'e, sonrasında da Ankara'ya yerleşmiştir. Burada Türk Ocağı Merkez Müdürlüğü görevini ifa etmiştir. Hamdullah Suphi Tanrıöver'le birlikte çalışan İkiz, onun ölümünün ardından Kastamonu Kütüphanesi Müdürlüğü görevine geçmiştir. 1973'te Konya İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğüne atanan Mehmet Lütfi İkiz, 1978 yılında Çorum'a, 1982 yılında da Nevşehir'e sürülmüştür. Sonrasında

²⁰⁴ Alim Kahraman, "Ali Ulvi Kurucu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s. 457.

²⁰⁵ Kahraman, "Ali Ulvî Kurucu", s. 458.

yeniden Konya'ya tayin edilen İkiiz, 1988 yılında emekliliğini istemiştir. 2007 yılında da Konya'da hayatını kaybetmiştir.²⁰⁶

2.3.9.2. Eserleri

Türk Tarihi İçinde Ermeniler Rumlar Yahudiler²⁰⁷, Kültür Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik, Hak Dini ve Medeniyet, Komünist Hücrelerin Faaliyeti.²⁰⁸

2.3.10. Osman Yüksel Serdengeçti

2.3.10.1. Hayatı

Serdengeçti, 1917 yılında Antalya ilinin Akseki bölgesinde dünyaya gelmiştir. Asıl ismi Osman Zeki'dir. İlkokulunu Akseki ilçesinde, ortaokulu Antalya ilinde tamamlamıştır. Ankara Atatürk Lisesi'ni bitirmesinin ardından 1940 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü'ne kaydolmuştur. Son sınıfta iken 3 Mayıs 1944'te vuku bulan öğrenci olaylarına iştirak ettiği gerekçesiyle tutuklanarak sıkıyönetim ilan edilen İstanbul'a gönderilmiş ve ardından hapse atılmıştır. Burada kendisine yapılan baskı ve işkence, sonraki hayatında ve milliyetçiliğe tutunmasında önemli etken olmuştur. Araştırma sonucunda suçsuz olduğu anlaşılan Serdengeçti hakkında üç buçuk ay sonra beraat kararı verilmiştir. Bunun üzerine yarıda kalan öğrenimini tamamlamış olmasına rağmen Maarif Vekâleti kendisine diplomasını vermemiştir. Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'ın Ankara Belediyesi Tahakkuk Şubesi'nde görev yapması teklifini kabul ettiyse de bir yıla yakın bir süre çalıştıktan sonra buradan da ayrılmıştır.²⁰⁹

1947-1962 arasında "Serdengeçti" ismiyle aylık olarak çıkan derginin kapatılması ve Serdengeçti'nin sık sık tutuklanması sebebiyle dergi 33. sayıdan sonra yayın hayatını sonlandırmıştır. 1952 senesinde "Bağrı Yanık" adıyla yayımladığı bir sayfalık mizah gazetesi de yalnızca ilk sayısı çıktıktan sonra kapatılmıştır. Kaleme aldığı yazı hayatını, Türk Yurdu, Millî Gazete, Hilâl, Yeni İstanbul, Çağlayan, Zafer ve benzeri gazete ve dergilerle sürdüren Serdengeçti, 1965-1969 yılları arasındaki

²⁰⁶ "Lütfi İkiiz", <https://www.biyografya.com/biyografi/7498>, (Erişim: 18.04.2022). Ayrıntılı bilgi için bkz.: <https://www.memleket.com.tr/konya-haber-Kutubhaneci-mehmet-lutfi-ikiiz-vefatinin-15-yilinda-aydinlar-ocaginda-2123911h.htm> (Erişim: 03.04.2023).

²⁰⁷ <https://www.kitapyurdu.com/yazar/mehmet-lutfi-ikiiz/19433.html> (Erişim: 03.04.2023).

²⁰⁸ <https://www.nadirkita.com/kitapara.php?ara=kitaplari&tip=kitap&yazar=L%DCTF%DD+%DDK%DDZ> (Erişim: 03.04.2023).

²⁰⁹ Ferman Karaçam, "Osman Yüksel Serdengeçti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 555.

dönemde Adalet Partisi'nden Antalya milletvekili seçilerek TBMM'ye girmiştir. Bu süreçte partinin yönetim kuruluna karşı eleştirilerden ötürü partiden atılmıştır. Daha sonrasında meclise başka partiler üzerinden girmeyi denemiş olsa da başarılı olamamıştır. CHP'ye ve onun girişimlerine cesaretle karşı koyduğu için dergisinin ismini “Serdengeçti” koymuş ve bu ad kendisinin sahip olduğu vasıflar ile bütünleşmiştir. Akrabalarından olan İsmet Hanım'la birliktelik kuran Osman Yüksel Serdengeçti, son dönemlerinde parkinson hastalığına yakalanmış ve 10 Kasım 1983 yılında vefatı üzerine Ankara Cebeci Asrî Mezarlığına defnedilmiştir.²¹⁰

2.3.10.2. Eserleri

Mabetsiz Şehir, Bir Nesli Nasıl Mahvettiler, Bu Millet Neden Ağlar: Türklüğün Perişan Hali, Gülünç Hakikatler, Mevlâna ve Mehmed Âkif, Ayasofya Davası, Müslüman Türk Çocuğunun Şiir Kitabı, Kanlı Balkanlar, Said Nursî ve Talebeleri, Serdengeçti'den Serdengeçtilere, Akdeniz Hilâlidir.²¹¹

2.4. Hilâl Dergisinde Eserlerinin Çevirisi Yapılan Öncü İsimler

2.4.1. Ebû'l-Â'lâ el-Mevdûdî

2.4.1.1. Hayatı

Mevdûdî, 25 Eylül 1903 tarihinde Hindistan'ın Haydarâbâd'a bağlı olan Evrengâbâd beldesinde doğmuştur. Mevdûdî'ye dedesi Ebu'l-A'lâ'nın adı konulmuştur. Aynı zamanda Hz. Hüseyin'in soyundan gelmesi münasebeti ile Seyyid Ebu'l-A'lâ olarak da tanınmıştır. Annesi Rukiye Begüm, Orta Asya'dan Hindistan'a göç etmiş olan Türk kökenli bir ailenin kızıdır. Babası Seyyid Ahmet Hasan ise takvâlı, zühd hayatı yaşayan, ehl-i ilim ve ehl-i tarikat olan Mir Seyyid Hasan'ın çocuğudur. Büyük dedesi Kutbuddin Mevdûdî Çiştî, Hindistan'daki Çiştîye tarikatının önemli şeyhlerindendir ve Çiştî tarikatının tarihi sürecinde önemli bir rol almıştır.²¹²

Mevdûdî, ilk eğitimini avukatlık görevi yapan babası Seyyid Ahmed Hasan'dan almaya başlayarak mantık, fıkıh, Arapça, Farsça, Urduca ve hadis derslerini okumuştur. 1914 yılında Batı modeliyle ve geleneksel modelle eğitim veren Medresetü'l-fevkâniyye'ye devam etmiştir. 1915 yılında ailesi ile Haydarâbâd'a

²¹⁰ Karaçam, “Osman Yüksel Serdengeçti”, s. 555.

²¹¹ Karaçam, “Osman Yüksel Serdengeçti”, s. 556.

²¹² Anıs Ahmad, “Mevdûdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s. 432.

yerleşen Mevdûdî, eğitimine Dârül Ulûm'da devam etmiştir. Babasının sağlık problemleri nedeniyle okulu bırakarak çalışmaya başlamış ve eğitimini kendi çabalarıyla sürdürmüştür.²¹³

Mevdûdî, Bhopal'de Mevlâna Niyaz Fatihburi ile tanışmış ve Fatihburi'nin kendisini yazarlığa yöneltmesi üzerine erken yaşta gazeteciliğe başlamıştır.²¹⁴ 1919 yılında Cebelpûr'da Kongre Partisi'ne yakın kişilerin çıkardığı Tâc isimli haftalık gazetenin editörlüğünü yapmıştır. 1921 yılı başlarında Cem'iyet-i Ulemâ-i Hind'in çıkardığı Müslim isimli gazetenin de editörlüğünü yapmıştır. 1920 yılında Hindistan'da gerçekleşen Hilâfet yürüyüşüne katılan Mevdûdî, eserlerinde Müslümanların yaşadıkları olumsuz durumları konu edinmiştir. 1928'de Haydarâbâd'a dönerek, 1932 yılında Tercümânü'l-Kur'ân dergisinin editörlüğünü üstlenmiştir. Bu dergi vefatına kadar onun fikirlerinin yayılmasında önemli bir işlev görmüştür. 1938'de Muhammed İkbal'in davetiyle Cemâlpûr köyüne giderek eğitim ve araştırma kurumu olarak düşünülen Dârül İslâm'ın kuruluşunda görev almıştır.²¹⁵

1930 yılında Hindistan'ın İngilizlerin yapmış olduğu işgal hareketinden kurtulması fikrini savunan Diyûbend merkezli Cem'iyet-i Ulemâ-i Hind'in, Hint milliyetçiliğine olumsuz bakmış, diğer taraftan Müslüman toplumun bağımsızlık fikrini savunan Muhammed Ali Cinnah'ın öncülüğündeki Hindistan Müslümanları Topluluğundan İslâmî şartlara riayet edilmediği gerekçesiyle uzak durmuştur. Bunun üzerine Mevdûdî, yeni bir dini hareket oluşturmak için büyük bir toplantı yaparak, bu toplantıya iştirak eden 75 bilgin ve aydınla 1941 senesinde Lahor'da Cemâat-i İslâmî Birliğini kurarak başkanlığı görevini yürütmüştür.²¹⁶

Ebû'l Â'lâ el-Mevdûdî olarak da bilinen Mevdûdî, Hindistan'ın önde gelen İslâm alimi, filozofu ve siyasi aktivisti olmuştur. Mevdûdî, en çok Pakistan da İslâm hukukunun uygulanmasını ve bir İslâm devletinin kurulması fikrini savunmuştur. 20. yüzyılda siyasal İslâm ideolojisinin şekillenmesinde önemli ve etkin bir rol oynayarak Müslüman siyasi düşüncesi üzerinde derin bir etki bırakmıştır.²¹⁷

²¹³ Ahmad, "Mevdûdî", s. 432.

²¹⁴ Lütfullah Kerim Bilgin, *Mevdûdî'nin Hayatı, Eserleri ve İslâm Hukuku İle İlgili Düşüncelerinin Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 26.

²¹⁵ Ahmad, "Mevdûdî", s. 433.

²¹⁶ Ahmad, "Mevdûdî", s. 434

²¹⁷ Ahmad, "Mevdûdî", s. 434.

Mevdûdî'nin fikirleri, esas olarak Kur'an-ı yorumlamasından, siyaset, ekonomi ve sosyal işler dahil olmak üzere hayatın her alanında İslâm'ın yol gösterici güç olması gerektiğine olan inancından etkilenmiştir. Bireysel ve toplu ahlaki dönüşümün önemini vurgulayarak, İslâmî ilke ve yasalara bağlı kalacak bir İslâm devletinin kurulmasını savunmuştur. Mevdûdî'nin görüşü, İslâm'ın çeşitliliğine odaklanan kapsamlı bir düşünce sistemini içermektedir. Batı kültürünü ve değerlerini eleştirirken İslâm'ın Batıyla rekabet etmesi gerektiğini vurgulamıştır.²¹⁸

Mevdûdî'nin fikirleri hem haklı bulunmuş hem de eleştirilmiştir. Destekleyenler, O'nu, modern dünyada İslâmî ilkeleri canlandırmaya ve uygulamaya çalışan vizyoner bir düşünür olarak görürken, eleştirmenler O'nun ideolojisinin katı bir İslâm yorumunu desteklediğini, demokrasi ve insan hakları ilkelerini baltaladığını belirtmişlerdir. Genel olarak Mevdûdî, İslâm dünyasında özellikle de fikirlerinin siyasi ve dini söylemleri şekillendirmeye devam ettiği Pakistan'da etkili bir figür olmuştur. 1979 yılı Mayıs ayında tedavi görmek için oğlunun doktor olarak bulunduğu ABD'ye gelmiştir. Burada yapılan birçok ameliyatın ardından, 22 Eylül 1979 tarihinde vefat etmesi sebebiyle New York eyaletinin Buffalo kasabasında defnedilmiştir.²¹⁹

2.4.1.2. Eserleri

Mevdûdî hayatı boyunca Kur'an tefsiri, İslâm felsefesi ve Müslümanların toplumdaki rolü dahil olmak üzere İslâm ile ilgili çeşitli konularda kapsamlı yazılar yazmıştır.²²⁰ Başlıca eserleri şöyledir:

Tercüme-i Kur'ân-ı Mecîd ma'a Muhtasar Havâşî, Tefhîmü'l-Kur'ân, Sîret-i Server-i Âlem, Dîniyyât, Dîn-i Hak, el-Cihâd fi'l-İslâm, Türkî meyn Îsâ'iyôn kî Hâlet, Mes'ele-i Kavmiyyet, İslâmî Riyâset, İslâmî Nizâm-ı Ta'lîm aor Pâkistân meyn Us key Nifaz kî Amelî Tedâbir, Perde, Mekâtîb-i Zindân, İslâm aor Cedîd Ma'âşî Nazariyyât.²²¹

²¹⁸ Ahmad, "Mevdûdî", s. 435.

²¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Yusuf el-Karadavi, *Bir Düşünür Olarak Mevdudi*, Ekin Yayınları, 2017.

²²⁰ Ahmad, "Mevdûdî", s. 436.

²²¹ Ahmad, "Mevdûdî", s. 436.

2.4.2. Hasan el-Bennâ

2.4.2.1. Hayatı

14 Ekim 1906 tarihinde Mısır'da doğmuştur. Babası Ahmet b. Abdurrahman el Bennâ eş-Saati'dir. İlk ve ortaöğrenimini doğduğu yer olan Buhayre vilayetinde tamamlamıştır. İlkokul yıllarında Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemeye başlayan Hasan el-Bennâ, eğitim hayatının devam ettiği yıllarda çeşitli dini derneklerde de bulunmuştur. Bennâ, ilköğretim okulunu bitirince ailesiyle Kahire'ye taşınmışlardır. 1927 yılında Kahire'de dini ilimler yanında pozitif ilimlerin de verildiği Kahire Üniversitesi'nin öğretmenlik bölümüne kaydını yaptırmıştır. Babası saat tamircisi olduğu için okulun dışında babasına yardım etmiştir. Hasan el-Bennâ, okul hayatının devam ettiği yıllarda İslâm camiasındaki sosyal ve siyasi gelişmeleri ilgiyle takip etmiştir. Osmanlı devletindeki son gelişmeler, hilafetin kaldırılması gibi durumlardan çok etkilenmiştir. Üniversite yıllarında Mısır halkının manevi çöküntüsüne çare aramak için İslâm alimleri ile görüşmeler yapmıştır. Onun iç dünyasında derin etkiler bırakacak olan ve manevi dünyasını güzelleştirecek olan Şeyh Abdülvehhâb el- Hassâfi ile tanışmıştır. Mahmûdiye de bulunan Cem'iyetü'l- Hassâfiyye el-Hayriyye ve eş-Şübânü'l-Müslimîn diye anılan derneklerin kuruculuğunu görevini üstlenmiştir.²²²

Hasan el Bennâ, okulunu bitirince Mısır'ın İsmailiye kentine öğretmen olarak atanmıştır. Burada insanlara faydalı olabilmek için önemli girişimlerde bulunmuştur. 1928 yılında arkadaşlarıyla bir araya gelerek İslâm'ı yüceltme davası adına İhvân-ı Müslimîn cemiyetini kurmuştur. 4 yıl boyunca bu cemiyette gençlerle ve yetişkinlerle sohbetler düzenleyip programlar yapmıştır. Ardından teşkilatını büyütmek için Mısır'ın önemli şehri olan Kahire'ye taşınması üzerine İhvân-ı Müslimîn cemiyeti Kahire'de de yüksek yankı uyandırmıştır. Suriye, Filistin, Lübnan da İhvân-ı Müslimîn Cemiyeti'nin şubelerini açmayı başararak cemiyet bünyesinde hem kızlar ve hem de erkekler eğitim görmekle birlikte, İslâm davasının düşüncesiyle de maneviyatlarını güçlendirmişlerdir.²²³

İkinci Dünya Savaşına Mısır'ın, İngilizlerin yanında savaşa girmesine karşı çıkması sebebiyle Bennâ, teşkilat mensuplarıyla birlikte ilk engellemelere maruz kalmıştır. Birkaç kez teşkilatın üyeleriyle beraber tutuklanmıştır. 1942 yılında siyasete

²²² İbrâhim El-Beyyûmî Gânim, "Hasan el Bennâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 307.

²²³ Ganim, "Hasan el Bennâ", s. 308.

girmeye çalıştıysa da başarılı olamamıştır. İhvân-ı Müslimîn Cemiyeti, siyasette başarısız olunca ticarete, sosyal ve ekonomik faaliyetlere ağırlık vermiştir.²²⁴

8 Ekim 1945 tarihinde Hasan el Bennâ, sömürge yönetiminden kurtulmak için İngilizlere karşı cihat ilan etmiştir. Bunun yanında İhvân-ı Müslimîn, özellikle Siyonizm tehdidine karşı mücadeleyi önemseyerek Filistin'in kurtuluşu için cihat çağrısında bulunmuştur. 15 Mayıs 1948 tarihinde İsrail devletinin kurulmasıyla birlikte İsrail ile olan mücadelede teşkilatının mensuplarıyla fiilen bulunmuşlardır. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa devletlerinin Mısır'daki büyükelçilikleri, İhvân-ı Müslimîn cemiyetinin kapatılmasını istemeleri üzerine Mısır hükümeti de devlete isyan çıkartma gerekçesiyle bu teşkilatın kapatılmasına ve mal varlıklarına el konulmasına karar vermiştir. Bunun üzerine faaliyetlerine kurucu üyelerinden olduğu Şübbânü'l el-Müslimîn teşkilatında devam eden Bennâ, 12 Şubat 1949 yılında suikastla öldürülmüştür.²²⁵

Bennâ, İhvân-ı Müslimin cemiyetini kurarak; Mısır, Yemen, Pakistan, Ürdün, Kuveyt ile orta ve kuzey Afrika'daki birçok ülkede fikirleri bugüne kadar süregelen bir İslâm düşüncesinin temsilcisi olmuştur. Hasan el-Bennâ, İslâmın hayatın her aşamasında var olduğunu iddia etmiştir ve toplumun sorunlarının üstesinden gelebilmek için İslâm dininin esaslarının uygulanması gerektiğini savunmuştur. Mısır'da var olan cincilik, falcılık, büyücülük gibi toplumun maneviyatına zarar veren din adı altında insanları olumsuz etkileyen hurafelerden uzaklaşılması gerektiğini savunmuştur. Hasan el-Bennâ'ya göre İslâmiyet, insanlara din ve fikir hürriyeti tanımıştır. Yaşadığı toplumda ve dünya toplumlarında var olan ırkçılık ve renk ayrımını yok saymıştır. Hayatı boyunca Batı menşeli materyalist anlayışla mücadele etmiştir.²²⁶

Hasan el-Bennâ, Mısır'ın ve İslâm toplumlarının kurtuluşunun, mücadelenin bireyden başlamasıyla mümkün olacağını savunmuştur. Bireylerin kendilerini ilmi ve kültürel yönden geliştirmesi gerektiğini, ayrıca vücut sağlığı açısından da sağlam bireyler olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu özelliklere sahip bireylerin de İslâmî değerlere uygun bir aile kurup bu şekilde aileleri çoğaltması gerektiğini belirtmiştir.

²²⁴ Gânim, "Hasan el Bennâ", s. 307.

²²⁵ Gânim, "Hasan el Bennâ", s. 308.

²²⁶ Gânim, "Hasan el Bennâ", s. 308.

Hasan el-Bennâ, İslâm devletlerinin yeniden var olmasının yolunu hilafetle tesis edilen İslâm siyasi birliğinin sağlanmasına bağlamıştır.²²⁷

Ülkesinin, yabancı hakimiyetinden kurtulması için hayatın tam merkezine İslâm'ın kurallarının getirilmesi gerektiğini düşünen Bennâ, İslâm'ın terörle hiçbir zaman bağdaşmayacağını savunmuştur. Adaletin tesisi için her zaman barış yolunun doğru olduğunu ifade etmiştir. Hasan el Bennâ'dan etkilenen Seyyid Kutub da 1966 yılında idam ettirilmiştir. Hasan el Bennâ'nın görüşlerinden etkilenen birçok alim, onun fikirlerini günümüze kadar taşımışlardır. Türkiye'de de ilgiyle takip edilen biri olmuş ve maneviyat yüklü fikirleri müslümanlara öncülük etmiştir.²²⁸

2.4.2.2. Eserleri

Müzekkirâtü'd-da've ve'd-daiye, Mecmû'atü resâ'ili'l-imâmi's-şehîd Hasan el-Bennâ adlı eserlerinin yanında ayrıca İhvan-ı Müslimin cemiyetinin yayın organlarından olan Mecalletü'l İhvânî'l Müslimîn, Cerîdetül İhvânî'l Müslimîn, en-Nezir ve Mecelletü's Şihab gibi gazete ve dergilerde de yazılar kaleme almıştır.

2.4.3. Seyyid Kutub

2.4.3.1. Hayatı

Kutub, 9 Ekim 1906 tarihinde Mısır'ın Asyût vilâyetine doğmuştur. Babası Hindistan kökenli el-Hâc Kutub b. İbrâhim, Mısır'ın İngiliz ihtilalinden kurtulması ve işgalin geri püskürtülmesi için çalışan el-Hizbü'l-Vatanî hareketinin aktif olarak çalışan üyesi konumunda olmuştur. Kutub, ilkokulunu Mûşâ kasabasında tamamlayarak, 1921 senesinde Mısır'a gidip eğitimini burada sürdürmüştür. 1926 yılında öğretmen okulunu tamamlayınca Külliyyetü Dâri'l-Ulûm'un hazırlık sınıfına girmesinin akabinde iki yılın ardından Dârül-Ulûm'a kaydını yaptırmıştır.²²⁹

Üniversitedeki öğrenimi sırasında öğrenci hareketlerine katılan Kutub, 1933 yılında üniversiteden mezun olduktan sonra altı yıla yakın süre ilkokul öğretmenliği görevini yürütmüştür. Eğitim sisteminin düzelmesi amacıyla birçok reform taslakları hazırlamıştır.²³⁰

²²⁷ Ganîm, "Hasan el Bennâ", s. 309.

²²⁸ Ganîm, "Hasan el Bennâ", s. 309. Ayrıca bkz.: Fatma Pınar, "Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler", *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, Nisan 2015, ss. 133-153.

²²⁹ Hilâl Görgün, "Seyyid Kutub", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 64.

²³⁰ Görgün, "Seyyid Kutub", s. 64.

II. Dünya Savaşı sonrasında Kutub, edebî konulara ilgili olsa da kaleme aldığı yazılarda siyasî ve toplumsal konular ağırlık kazanmıştır. 1947 yılının ortalarına yakın, ekonomik desteğini Hristiyan Yûsuf Şehâte'nin sağladığı aylık el-Âlemü'l-Arabî'yi neşretmeye başlamıştır. Ancak derginin dördüncü sayısından sonra bu yayın bırakılmış, İhvân-ı Müslimîn hareketinin üyesi Muhammed Hilmi el-Minyâvî'nin ekonomik desteğini sağladığı ve haftalık olarak yayımlanan el-Fikrû'l-Cedîd dergisini yayımlamaya başlamıştır. Derginin siyasî konulardaki dili, hükümet çevrelerini rahatsız etmeye başlayınca 1948 yılının Mart ayında kapatılmıştır.²³¹

Seyyid Kutub'un düşüncelerinin değişeceği beklentisiyle gönderildiği Amerika'dan 1950 yılında geri dönmüştür ancak düşüncelerinin değişmesinden ziyade Batı modelinin karşıtlarından biri olmuştur. Belirli bir süre Eğitim Bakanlığı'nda müfettiş yardımcılığı yaptıktan sonra 18 Ekim 1952'de bakanlıktaki görevinden kendi isteğiyle ayrılmıştır. İhvân-ı Müslimîn hareketinin destekçisi olan Kutub, 1953 yılının Şubat ayında bu harekete üye olmuştur. İhvân-ı Müslimîn'in kapatılması üzerine diğer mensupları gibi Seyyid Kutub da tutuklanmıştır. Ardından yapılan gösteriler sonucunda serbest bırakılan Kutub, 1954 yılının Mayıs ayında İhvân-ı Müslimîn gazetesini neşretmeye başlamış olsa da hükümet tarafından sansüre uğradığı gerekçesiyle aynı yılın Ağustos ayında gazetenin neşrine son vermiştir.²³²

1954 yılında Cemal Abdünnâsır'a yapılan suikasttan sorumlu tutularak İhvân-ı Müslimîn'in yöneticileriyle birlikte tutuklanmış ve 15 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. 10 yıl hapis yattıktan sonra sağlık sorunlarından dolayı serbest bırakılmıştır. Serbest kaldıktan sonra İhvân-ı Müslimîn üyeleriyle birlikte bu teşkilâtı tekrardan inşa etme çalışmasına katılması nedeniyle 9 Ağustos 1965 yılında yeniden tutuklanmıştır. Uzunca devam eden davanın sonucunda Kutub'a idam cezası verilmiş ve 29 Ağustos 1966 tarihinde idam edilmiştir. İdamı bütün İslâm dünyasında tepkiye sebep olmuştur.²³³

1950'li yılların ortalarına kadar kaleme aldığı yazılarında eşitlik, adalet, hürriyet, emperyalizm gibi terimler ile ekonomik, siyasal ve sosyal konular geniş yer tutmuştur. Eserlerinde modern dünyanın ekonomik ve sosyal problemlerine kapitalizm ve

²³¹ Görgün, "Seyyid Kutub", s. 64.

²³² Görgün, "Seyyid Kutub", s. 64. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Zehra Betül Güney, "Seyyid Kutub ve İhvan İlişkisi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 15, S. 1, 2020, ss. 425-448.

²³³ Görgün, "Seyyid Kutub.", s. 64-65.

komünizm gibi fikri hareketlerin bir çözüm bulamadığını, aksine problemin kaynakları olduğunu, kesin çözümün sadece İslâm dininde mevcut olduğunu savunmuştur. Mevdûdî gibi kendisi de ulûhiyyet anlayışına bağlı bir hâkimiyet fikri geliştirmiştir. Bu fikre göre hâkimiyet kavramının her sahada Allah'ın mutlak hükümlerliğini ifade ettiğini ve insana bağlı hiçbir güce yer bırakmayacak düzeyde geniş olduğunu vurgulamıştır. Meşruiyetini Allah'tan almayan bütün yönetimlerin zorba olduğunu belirterek, insanların yalnızca Allah'ın emirlerini yerine getirmekle mükellef olduğunu ve kul olarak bütün insanların eşit olduğunu ifade etmiştir.²³⁴

Onun düşüncesinde önemli olan diğer bir kavramda cihattır. Bunun yanında İslâm'da barış fikri, İslâm dininin tabiatı ve onun âlem, insan ve hayat görüşüyle ilişkili temel düşüncelerinden biri olmuştur. Ancak tebliğ faaliyeti engellenirse cihadın kaçınılmaz hale geleceğini belirtmiştir. Batılıların sömürge alanı haline getirdiği toplumları medenîleştirdikleri ileri sürülürken buna karşı olarak insanî değerlerin ve ahlâkın bir toplumun varlığını ayakta tutan üstün değerler olduğunda o toplumun medeni bir toplum olacağını, bunun da ancak İslâm ile mümkün olabileceğini savunmuştur. Bunun yanında müslümanlarının kendi özgün düşüncelerini yabancı düşüncelerden tamamen uzaklaştırarak yeniden kurmaları gerektiği fikrini ön plana çıkarmıştır.²³⁵

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Seyyid Kutub gerek hayatı ve eserleriyle gerekse de idam süreciyle XX. yüzyılın ikinci yarısında gelişen İslâmcı düşünce ve hareketler üzerinde büyük bir etki bırakan fikir adamlarından olmuştur. Eserleri pek çok dile çevrilerek müslümanların yaşadığı coğrafyalarda düşünceleri yayılmıştır. Ülkemizde de başta Hilâl dergisi olmak üzere birçok yayın da eserlerinin çevirilerine yer verilmiştir. Bilhassa İslâm coğrafyasının işgalden ve sömürüden yeni kurtulması, bazı İslâm ülkelerinde Batılı ülkelerin ekonomik, kültürel ve siyasal yönden hâlen baskılarının devam etmesi, özgürlük fikrini ciddi bağlamda ön plana çıkaran Seyyid Kutub'un etkisini daha da arttırmıştır.

2.4.3.2. Eserleri

Seyyid Kutub'un, büyük ölçüde İslâmî hareketler bağlamında çok yönlü bir karaktere sahip olduğu belirtilmektedir. Dinî düşüncesinin yanında edebiyat, siyaset

²³⁴ Görgün, "Seyyid Kutub", s. 65.

²³⁵ Görgün, "Seyyid Kutub", s. 66. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbrahim Gümüşay, *Seyyid Kutub'un Din ve Toplum Anlayışı*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2016.

ve eğitim alanlarında pek çok çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalarından bazıları şu şekildedir.²³⁶

Fî Zılâli'l Kur'ân, el-Adâletü'l ictimâ'iyye fi'l-İslâm, es-Selâmül âlemi ve'l İslâm, el-Müstakbel li-hâze'd-dîn, el-Belâgu'l-üsbû'î, el-Cihâd, el-Hayâtü'l cedîde, el-Muktetaf, el-Vâdî, Kevkebü's-şark, el-Üsbû, es-Sekâfe, eş-Şu'ünü'l ictimâ'iyye, el-Livâ'ü'l cedîd, el-İştirâkiyye, ed-Da've, el-Fikrû'l-cedîd, el-Âlemü'l-Arabî, el-İhvânü'l-Müslimîn, Meâlim Fit-tarîk.

2.4.4. Muhammed İkbâl

2.4.4.1. Hayatı

İkbâl, Hindistan'ın Pencap eyaletinin Keşmir sınırına yakın bir bölge olan Siyâlkût şehrinde 8 Kasım 1877 tarihinde doğmuştur. Babası Nûr Muhammed ve annesi İmam Bîbî İkbâl, dinî özelliklerinin gelişmesinde önemli katkılar sağlamıştır. 1895 tarihinde Lahor şehrinde ağırlıklı olarak felsefe ve hukuk alanında dersler almıştır. İkbâl üzerinde hocaları Mevlânâ Mîr Hasan ve Thomas Arnold kalıcı etkiler bırakmıştır. Arnold, Muhammed İkbâl'in yeteneğini fark ederek Cambridge Üniversitesi'ne gitmesini sağlamıştır. İkbâl, şarkiyatçı Reynold Alleyne Nicholson ve Edward Granville Browne ile yakın bir ilişki kurmuştur. 1907 senesinde Cambridge Üniversitesindeki eğitim ve öğretimini bitirdikten sonra Almanya'nın Münih kentine giderek *The Development of Metaphysics in Persia* adlı araştırmasıyla felsefe bölümünde doktorasını tamamlamıştır. 1934 yılına kadar geçimini genel itibarıyla avukatlık yaparak sağlamış olmasına rağmen avukatlık mesleği ilgi alanına girmemiştir.²³⁷

İslâm coğrafyasının bulunduğu hali gören İkbâl, diğer müslüman bilginler gibi İslâm coğrafyasına yenilik getirilmesi gerektiği düşüncesine yönelmiştir. 1922 yılında İngiliz hükümeti tarafından kendisine “sir” lakabı verilmiş olmasına rağmen İkbâl bu unvanı kullanmak istememiştir. 1928-1929 yılları arasında Haydarâbâd, Aligarh ve Madras üniversitelerinde İslâm fikrinin yeniden önem kazanması üzerine sempozyum vererek 1930 senesinde Allahâbâd kasabasında gerçekleştirilen Hindistan Müslüman Topluluğunun toplantısında başkanlık görevini üstlenmiştir. Bağımsız Pakistan

²³⁶ Görgün, “Seyyid Kutub”, s. 66-67.

²³⁷ Mehmet S. Aydın, “Muhammed İkbâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 17.

Devleti kurulması için ilk adım, İkbâl tarafından atılmıştır. İkbâl, 1931 senesinde düzenlenen 2. Milletlerarası İslâm Kongresi’nde Dünya İslâm Kongresi’nin başkan yardımcılığı görevine getirilmiştir.²³⁸

Hindistan halkına özerklik verilmesi konusunun görüşülmesi için 1931 ve 1932 yıllarında Londra’da düzenlenen toplantıya katıldıktan sonra İspanya’ya giden İkbâl, Kurtuba Ulu Cami’ni ziyaret etmiş ve güçlükle izin alarak camide namaz kılması unutamadığı bir anı olarak hayatında kalmış olup bu duruma istinaden “Mescid-i Kurtuba” başlıklı şiirini yazmıştır.²³⁹

İkbâl, İtalya’da Mussolini ile görüşerek Kuzey Afrika Müslümanlarına iyi davranmalarını istemiştir. Sonrasında da Kâbil’i ziyaret ederek Afganistan’ın yönetim yapısının yeniden düzenlenmesiyle ilgili bilgi alışverişinde bulunmuştur.²⁴⁰

1934 yılında gırtlak kanserine yakalanarak sesini kaybeden, sonrasında da görmesi iyice azalan İkbâl, maddi problemler yaşamasına rağmen gerek halkının gerekse de İslâm âleminin sorunlarına ve geleceğine olan ilgisini sürdürmüştür. 1937 yılında ülkesindeki müslüman halkın en büyük lider olarak kabul ettiği Muhammed Ali Cinnah’a, Hindistan müslümanlarının bağımsızlığı ve güvenliğiyle ilgili mektup yazmıştır.²⁴¹

İkbâl, daha genç yaşlarında şair olarak adını duyurmayı başarmıştır. Sanatın insana ve topluma hayat vermesi, kişinin benliğini güçlendirmesi, Mûsâ peygamberin asası misali bâtili ortadan kaldırıp gerçeğin gün yüzüne çıkarılması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun yanında Muhammed İkbâl, bilimin, felsefenin ve dinin birbiriyle yakın ilişki içinde olduğunu ifade etmiştir. Bilimin sürekli kendini geliştirmesiyle bireylerin fikirlerinde değişimler olduğunu ve bu sebeple de felsefî ve dinî düşüncenin yeniden kuruluş dönemi yaşadığını belirtmiştir. Dinin, felsefenin araştırma alanına girdiğini ifade eden İkbâl, felsefenin din konusundaki fikriyatında dinin merkezî konumunu kabullenmesinin ve anlayışa dayalı terkip sürecindeki işlevini görmesinin kaçınılmaz bir durum olduğunu ifade etmiştir. Aklî ve fikrî bakış açısına dayanan felsefenin, gerçek olana uzaktan baktığını, buna karşılık dinin ise gerçeğin içinde

²³⁸ Aydın, “Muhammed İkbâl”, s. 17. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Cevdet Kılıç, “Muhammed İkbâl”, *Doğudan Batı’ya Düşüncenin Serüveni*, ed. Bayram Ali Çetinkaya, İnsan Yayınları, C. 9, 2015, ss. 485-435.

²³⁹ Aydın, “Muhammed İkbâl”, s. 18.

²⁴⁰ Aydın, “Muhammed İkbâl”, s. 18.

²⁴¹ Aydın, “Muhammed İkbâl”, s. 18.

olduğunu, son tahlilde felsefe bir teoriden ibaretken dinin ise hayatın kendisi olduğunu ifade etmiştir. Dinin hem duygu hem doktrin hem de faaliyet olduğunu savunan İkbâl, sürekli değişim halinde olan ve büyüyen dünya aleminin olduğunu söylemiştir. İkbâl'in felsefesinin, baştan sona teist bir yapıda olduğu ifade edilmektedir.²⁴²

İkbâl, her bireyi birbirinden bağımsız bir kimliğe, karaktere sahip “ben” olarak görmektedir. Allah'ın ise “mutlak ben” olduğunu ifade etmiştir. Kur'ân'ın açıkladığı Müslümanın aktif bir birey olduğuna, bu aktifliğin ilk çağlarda açıkça görüldüğünü ancak zamanla bu dinamizmin zayıfladığına, sonraki bazı düşünce akımlarının da bu durumu hızlandırdığına değinmiştir.²⁴³

Muhammed İkbâl'in “Câvidnâme” adlı eserinde geçen “Daha tez ol, vuruşun daha sert olsun, yoksa iki âlemde bedbaht olursun” dizesinden de anlaşılacağı gibi bireylerin güç ve irade kavramlarına ağırlık vermesinin Müslüman toplumun uzunca zamandır iç buhranda bulunmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Batıda meydana gelen siyasî milliyetçilik düşüncesinin İslâm topluluğunu böleceğinden kuşku olmadığını ifade etmiştir. İslâm dini için problem teşkil eden şeyin, toplumu tanımlayıcı ve belirleyici bir ilke olan milliyetçilik olduğunu belirtmiştir. Batı'da ortaya çıkan emperyalizmi ve sosyalizmi de tenkide tabi tutmuştur.²⁴⁴

İkbâl, İslâm'da dinî düşüncenin son beş asırda hareketliliğini yitirdiğine vurgu yaparak, İslâm ülkelerinde sosyal alanlarda yeniden kuruluş faaliyetine başlamanın zorunlu olduğunu savunmaktadır. Bu yeniden kuruluş için geleneksel oluşumun tahlil ve tenkidi ile tefekkürün, gelişmeler ekseninde yeniden yapılması olmak üzere iki önemli aşama olduğunu ifade etmektedir. Kur'ân-ı ve sünneti yeni gelişmeler ve gereksinimler karşısında ilk baştan anlayarak ve yorumlayarak içtihadla yeniden yönelmedikçe hem İslâmî fikirlerin hem de dinî yaşama dair hareketliliğin gelmeyeceği düşünülmektedir. Yeniden inşa sürecini yaşayabilmek için müslüman toplumların vahye başvurarak dünyanın mânevî yorumunu yapmaları ve ahlâkî temel taşlara dayalı bir sosyal düzeni oluşturmaları gerektiğini savunmuştur.²⁴⁵

²⁴² Aydın, “Muhammed İkbâl”, s. 18.

²⁴³ Aydın, “Muhammed İkbâl”, s. 19.

²⁴⁴ Aydın, “Muhammed İkbâl”, s. 20.

²⁴⁵ Aydın, “Muhammed İkbâl”, s. 21. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Muhammed İkbâl, *İslâm'da Dini Düşüncenin Yeniden İnşası*, çev. Rahim Acar, Timaş Yayınları, 2019.

İkbal, müslüman milletler içinde sadece Türklerin entelektüel hürriyet bilinciyle kendilerini yenilemek adına yol kat ettiklerini ve İslâm Rönesans'ının Türklerle olacağını belirtmiş olsa da sonraki yıllarda ortaya çıkan gelişmeleri ve Batılılaşma faaliyetlerini görünce açık bir şekilde eleştirmiştir. Batı'ya yönelmenin kendinden uzaklaşmak olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁶

2.4.4.2. Eserleri

İkbal'in farklı alanlarda kaleme aldığı birçok eseri bulunmaktadır. Bazıları şu şekildedir:²⁴⁷

Esrâr-ı Hôdî, Rumûz-ı bî-Hôdî, Peyâm-ı Meşrik, Zebûr-i Acem, Câvidnâme, Bâl-i Cibrîl, İlm-i İktisâd, The Reconstruction of Religious Thought in Islam.

2.5. Hilâl Dergisinde Ele Alınan Konular

2.5.1. İslâmi Açıdan Toplumsal Hayata Dair Değerlendirme

1958 yılında yayın hayatına başlayan Hilâl dergisi, çıkış misyonunda da belirttiği üzere dini içeriği ön planda olan dergi özelliği taşımaktadır. Derginin hemen hemen bütün sayılarında İslâm toplumunun içinde bulunduğu duruma dair değerlendirmeler yapılarak çözüm önerilerine yer verilmiştir. Dini hayatın yanı sıra ekonomik, iktisadî ve politik konular hakkında da değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir.

2.5.1.1. Dini Eğitim ve Hurafe

Dergide İslâm toplumunda dünyanın neredeyse her yerinde din konusunda samimi olup, çeşitli sebeplerden dolayı eksik bilgilere sahip olan kesimler olduğu vurgulanmaktadır. Bu sebeple de eksik kalan yerlerin yanlış bilgilerle doldurulmaya çalışıldığı dergideki bir bölümde şöyle belirtilmektedir: “Ailede ve mekteplerde çocuklara din esaslarının ve hassaten dinin ferdi ve içtimai ahlak zâbıatlarının öğretilmemesi böyle camialarda halkı ve genç dimağları muhtelif kanallardan ve ekseriya gizli gizli, bazen aşikâr fakat pek güç anlaşılabilir yazı ve konuşma taktikleri teşviş etmektedir.”²⁴⁸

²⁴⁶ Aydın, “Muhammed İkbal.”, s. 21.

²⁴⁷ Aydın, “Muhammed İkbal”, s. 22-23.

²⁴⁸ Şakir Berki, “Hamdullah Suphi Beyefendi'nin Güzel Bir Sualine Cevap”, *Hilâl Dergisi*, C. I, S. 1, 1958, s. 2.

Bunun yanında dergine dini yetkin kişilerden öğrenmek gerektiği de vurgulanmaktadır:

İslâmiyeti onu bilmeyen kimselerden öğrenmek ve din sahasında cahil ve yanlış yolda bulunmak bedbahtlığına ve tehlikesine maruz kalan camialar ailelerinde, mekteplerinde ve camilerinde din bilgisinin esaslarını öğrenememek kadersizliğinin ızdırabını çekmektedirler. Böyle camialardaki halk, cahil kalır ve din namına söylenen her şeyi din zanneder, akidesizlikten ızdırap çeker veya hurafelerin pençesinde iniler.²⁴⁹

Görüldüğü üzere dini yetkin kişilerden öğrenmemek kişiyi cahil bırakacağı gibi her türlü tehlikeye de kişiyi açık hale getireceği dergide yer almaktadır. Dini anlamda toplumda yaşanan sorunların temelinde din konusunda cahil kalınmışlığın ve hurafelerin dinin aslî hükümlerinin yerine koyularak iman edilmesinin olduğu belirtilmektedir. Dergide temas edilen nokta, İslâm toplumunda müslümanların arasında Müslümanmış gibi görünerek dinin gerçek olan hükümlerini inkara yeltenip, dinde olmayan hurafelerin²⁵⁰ dinin hükümleri gibi topluma öğretilmeye çalışıldığı gerçeğidir. Bu durumda derginin bir bölümünde şöyle ifade edilmiştir:

Müslüman halkımızı dobra dobra bir din düşmanlığı ile iğfal edip kendi taraflarına çekerek tasavvurlarındaki “kıızıl alemini” gerçekleştirmenin imkansızlığına kanaat getiren bazı satılmışların, dindar görünerek bizi içten vurmak gibi “klasik Yahudi taktiğine” başvurmakta olduklarına halkımızın dikkatini çekeriz. Dinin eskimez ve değişmez hükümlerine “hurafe” diyerek ve bir kanaatlerini mesnetsiz hikaye ve şaşkın ilim madrabazlarının fikirden yoksun kanaatleriyle takviyeye yeltenerek, yeni yeni hurafeler uydurup dini kültürü kilayetsiz olanları avlamaya çalışan bu insan müsveddelerinin hakiki çehrelerini teşhir etmek hepimizin vazifesidir.²⁵¹

Dini eğitim, neslin yetişmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Aksi takdirde cahiliye döneminde olduğu gibi ya gelenek olarak kabul edilenlerin dinin hükümleriymiş gibi algılanması ya da boş kalan din eğitiminin art niyetleri kimseler tarafından doldurulması kaçınılmaz bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Doğru bir dini eğitim, toplumların güçlü kalabilmesi için büyük bir önem arz etmektedir. Bu gerçek dergide de şu şekilde kaleme alınmıştır: “Kitlelerin ayakta durabilmesi, milletin yere sağlam basabilmesi, geleceğe huzur ve emniyetle bakabilmesi için lâzım olan ana şartlardan biri -belki birincisi- hiç şüphesiz “Dini Eğitim” dir.”²⁵²

²⁴⁹ Berki, “Hamdullah Suphi Beyefendi'nin Güzel Bir Sualine Cevap”, s. 2.

²⁵⁰ Mantıkî temeli olmayan telakki ve uygulamaları, din adına ileri sürülüp benimsenen bâtıl inanç ve davranışları ifade eden bir terim. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ali Murat Yel ve Yusuf Şevki Yavuz, “Hurafe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, ss. 381-384.

²⁵¹ “Diyanet ve Sakallı Yılanlar”, *Hilâl Dergisi*, C. IV, S. 42, 1963, s. 18.

²⁵² Halide Zorlutuna, “Dini Eğitim”, *Hilâl Dergisi*, C. III, S. 26, 1962, s. 27.

Dergide zikrettiğimiz bu pasajın devamında din eğitime önem verilmediği takdirde İslam dini kapsamında Allah korkusundan uzak, ana babaya saygısı olmayan, helal haram çizgisini bilmeyen bir gençliğin yetişeceği, bu durumunun da milletlerin birliğini ve toplumların dayanışmasını bozacağı, netice itibarıyla de devletleri yıkacağı belirtilmektedir. Doğru dini bilgiyle yetişen bir neslin ise, İslam devletlerindeki orduya manevi bir güç katacağı, aydın din adamlarının yetişmesini sağlayacağı vurgulanmaktadır.²⁵³

Ayrıca hurafelerden ve insanların tabulaştırdığı inançlarından kurtulmanın yolu dergide yer alan bir metinde peygamberin sünnetine yönelmekle mümkün olacağı şöyle ifade edilmiştir:

En büyük nimet olarak verilen akli güzel kullanarak “Müslüman olanlar doğru yolu arayanlardır” mealindeki âyeti hakimin işaret ettiği müminlerden (büyük velilerden) olduğuna hüsnü zan ettiğimiz İmam-ı Malik hazretleri şu ölçüyü veriyor: “Resûlullah’dan başka hiçbir kimse yoktur ki sözü alınır veya reddolunur olmasın”. Bütün müctehidler, Allah onlardan razı olsun, aynı gerçeği işleyerek insanların tabu edinmek tehlikesini önlemeye çalışmışlardır. Velisiz toplumlarda, gafil ve gayrı zâkir olarak yaşayan fertlerin, totem ve tabularının şerrinden korunmanın zorunluluğu açıktır. Her zaman olduğu gibi yine yegâne çarenin sünnet-i seniyyeyi bütün gücü ile öğrenip, ona entelektüel (aydın mütefekkir) bir kafa yapısıyla gereği gibi sarılmaktır. Vahyi kaynaklardan doymamış aç akılların, tatmin için sağa sola koşarak ne bulursa tabulaştırmaya müsait yapılarıyla yozlaşanların mekrinden emin kalmanın başka bir çaresini bilemiyoruz.²⁵⁴

Dini eğitimin yanında, dinin duygu boyutuna da dergi de yer verilmiştir. Dinin fitraten insanda var olduğu, insanın hiçbir zaman dinsiz yaşayamayacağı, ilahi bir kaynağa dayanmayan hiçbir şeyin din olamayacağı dergide şu şekilde konu edilmiştir: “Sırf beşerî akla dayanan ve onun mahsulü olan, ilahi vahye istinad etmeyen bir din sistemi, adı ne olursa olsun din değildir. O, felsefi veyahut uydurma bir mezheptir. Beşer ne kadar çalışırsa çalışsın fertlerin vicdan ve ruhlarını, cemiyetin din ihtiyacını tatmin edecek peygamberin tebligatı haricinde dini bir sistem kuramayacaktır.”²⁵⁵ Yazının devamında Gustave Lebon’un Cihan “Muvazenesinin Bozulması” adlı eserinin bir bölümünden de dinin önemi şöyle belirtilmektedir: “Avrupa bugün en geniş manada buhranlar içinde çırpınmaktadır. Bu hal onun her halde inhitatını tevlid edecektir. Çünkü bu kıt’ada kaybolan akidelerin yeri hala boştur.”²⁵⁶

²⁵³ Zorlutuna, “Dini Eğitim”, s. 27.

²⁵⁴ M. Said Çekmegil, “İnsan ve Tabu”, *Hilal Dergisi*, C. XI, S. 127, 1972, s. 26

²⁵⁵ Ahmet Akçael, “İslam: Din Duygusu”, *Hilal Dergisi*, C. XV, S. 179, 1977, s. 37.

²⁵⁶ Akçael, “İslam: Din Duygusu”, s. 38.

Din dersleri üst başlığı altında iman bahsine de değinilen Hilal dergisinde²⁵⁷, çocukların dini eğitiminde ailenin de etkisinin önemine değinilmiştir.²⁵⁸ Ayrıca gençliğin İslâm'a yönelik yaklaşımına dair değerlendirme de dergi bünyesinde şöyle yapılmıştır: “Gençlik İslâmı unutmuştur. Daha doğrusu unutturulmuştur. “İslam orta çağ düzenidir, terakkiye manidir” herzeleriyle gençlik uyutulmuş, uyuşturulmuştur. Maarif sistemimiz İslâmı, İslam'ın kaynağı olan Kur'an ve Hadisten değil, maarifimiz garbın garazkar müsteşriklerinden öğrenerek okul kitaplarını hazırlamıştır. Münevverlerimiz, Hristiyanlık gözüyle İslâmı tetkik etmiştir.”²⁵⁹

Dergide yer alan Risâle-i Nur'dan alınan bir pasajda dini eğitimden şöyle bahsedilmiştir: “Tabiat, misalî bir matbaadır, tâbî' değil; nakıştır, nakkaş değil; kabildir, fâil değil; mistardır, masdar değil; nizamdır, nâzım değil; kanundur, kudret değil; şeriat-ı iradiyedir, hakikat-i hariciye değil.” Ayrıca Allah'a en güzel şekilde inanmak için ilimden başka bir yol olmadığı, hakiki manada ilimle uğraşan bir kişinin kesinlikle Allah'ı bulacağı ve ona kuvvetli bir şekilde inanacağı, bunun aksinin olmasında imkân olmadığı vurgulanmaktadır.²⁶⁰

Netice itibariyle, Hilal dergisi bünyesinde dini eğitimin doğru kaynaklardan ve kişilerden alınmasının önemli olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle, 1970'li yıllarda bu konuya bilhassa değinilmiş olması, o dönemde yanlış dini eğitimin ciddi sorunların oluşmasına sebebiyet verebileceğinden sebeple aktif olarak gündemde tutulmaya çalışıldığının göstergesidir. Ayrıca dergide yer alan pasajlardan yapmış olduğumuz alıntılarda da görüldüğü üzere, din eğitimi hususunda toplumun her yaş grubuna yönelik bir değerlendirme yapıldığı ve toplumdaki din algısının doğru kaynaklardan edinilen bilgilerle oluşturulmasının önem arz ettiğinin vurgulandığı dikkat çekmektedir. Söz konusu hususlarla ilgili yazılar, derginin farklı sayılarında da kaleme alınmıştır.²⁶¹

²⁵⁷ Ahmet Akçael, “Din Dersleri: İman”, *Hilal Dergisi*, C. XV, S. 181, 1978, s. 32.

²⁵⁸ Veli Ertan, “Din Eğitiminde Ailenin Çocuklar Üzerindeki Rolü”, *Hilal Dergisi*, C. XVI, S. 187, 1978, s. 31.

²⁵⁹ Osman Tunç, “Beklenen Kurtarıcı”, *Hilal Dergisi*, C. X, S. 112, 1971, s. 25.

²⁶⁰ Mahmut Alagöz, “İslam ve Müspet İlimler”, *Hilal Dergisi*, C. XI, S. 127, 1972, s. 14-15.

²⁶¹ Necati Tamer, “Maarif Meseleleri: Halk Eğitimi ve Yetişkinler Eğitimi Gerçekleştirme Yolları”, *Hilal Dergisi*, C. II, S. 17, 1961, s. 15; Mustafa Çinkılıç, “Milli Birliğimizin Güçlenmesinde Din ve Din Derslerinin Önemi”, *Hilal Dergisi*, C. XIX, S. 220, 1981, s. 20; Seyyid Ahmed Şahin, “Türk Yavrularına Din Bilgileri”, *Hilal Dergisi*, C. I, S. 6, 1959, s. 21; Veli Ertan, “Din Eğitiminin Gayesi Nedir?”, *Hilal Dergisi*, C. XV, S. 169, 1977, s. 12; Saffet Solak, “Okullarda Din Dersi”, *Hilal Dergisi*, C. VI, S. 72, 1967, s. 16.

2.5.1.2. Dini Yaşantı

Dergide yer alan yazılarda müslümanlara yönelik yapılan eleştiriler de dikkat çekmedir. Lütü Doğan, bu meyandaki yazısında İslâm toplumunun içinde bulunduğu durumu şöyle özetlemektedir:

Zaman geçti, fesat çoğaldı; zihinlerin durgunluğu bulandı. Müslümanlar, Hz. Peygamber'in tarif ettiği doğru yoldan, sahabe-i Kiramın yaşadığı istikametten saptılar. İçleri karardı, gaflet içinde hissiz kaldılar. Hatta birçoğu içlerini unutarak yalnız zahiri amellerle, merasimlerle yetindiler, neticesinde riya arttı ve bu bir teamül halini aldı. İhlas kalmadı, samimiyetten uzaklaşıldı. Bir kısım mü'minler de zahiri bıraktı, iç amellerinin ve vicdanlarının temiz olduğu iddiasıyla gaflet girdabına daldılar.²⁶²

Bu ifadeler aklımıza İslâmcılık hareketinin çıkış amacını getirmektedir. İslâmcılık bünyesinde devletin birçok açıdan sıkıntıda olmasının, gerilemeye başlamasının ve otoritesini kaybetmesinin sebebi olarak toplumun dinin öz değerlerinden uzaklaşması görülmektedir. Dolayısıyla bu durumdan kurtuluş ve devleti yeniden payidar kılmak için İslâmcılık fikrinin, İslâm dinini Kur'an ve sünnet doğrultusunda yaşama amacını gerçekleştirebilmek için ortaya çıktığına çalışmamızın birinci bölümünde yer vermiştik.

Benzer ifadelerin derginin bir başka sayısında da şu şekilde gündeme geldiğini görmekteyiz:

Bütün yirminci asır müslümanları aynı kaderi paylaşıyor. En büyük, en güçlü, hayat dolu, kainattaki büyük ahengin sırlarını yakalayan iman sahipleri, inandıkları gibi davranmıyor. İslâmı iş ve eser halinde takdim edemiyorlar. Netice itibarıyla şu gerçek bütün ağırlığıyla kendini takdim ettiriyor. Biz sadece düşüncede Müslümanız, fiiliyatta değil. İslâmi fikirlerin büyüklüğünü ve kurtarıcılığını düşünüyor, hayran oluyoruz ve Kur'an'ı Kerimi haşa sanki sadece tefekkür için okuyoruz.²⁶³

Ayrıca modern hayatın, insanlarda oluşturduğu gösteriş ve hevaya dair manevi hastalığa da şu sözlerle dikkat çekilmektedir:

Modern hayat, insan nefsinin ve onun hislerinin bütün isteklerini bütün süsü ve bolluğu ile önüne serdi ve üstelik onu ölçü ile tutan bütün bağları gevşetti. Bu suretle bütün dünyayı süratle saran ve sarsan bu keşmekeş ve buhran, insanoğlunu kendi kazdığı kuyuya düşürdü. Onun fitratında mevcut, fakat manevi değerlerin baskısı altında bir türlü su yüzüne çıkma imkânı bulamayan bütün kötü hisler, olanca açıklığı ve küstahlığı ile ortalığı tuttu. Fakat, beşeriyeti bu kuyuya indiren çürük ip, onu tekrar yukarı çıkarabilecek kadar kuvvetli değildi. İşte insanlığı

²⁶² Lütü Doğan, "İslâm Dini Hükümleri", *Hilâl Dergisi*, C. I, S. 6, 1959, s. 20.

²⁶³ Hasan Aksay, "Yaşamadığımız İçin İslam Gelmiyor", *Hilâl Dergisi*, C. VII, S. 77, 1967, s. 10.

saran ve içtimai hayatta büyük rahneler açan bu tip asri hastalıklardan biri de teşhirdir.²⁶⁴

Öze dönüş ve İslâm'ı yeniden yaşama bağlamında topluma yapılan şu çağrı da yine dikkatlerimizi çekmektedir:

Emin ol ki seni bu hale getiren dış düşmanların kadar belki de daha fazla kendini bilmez soysuzlaşmış iç düşmanların oldu milletim. Şimdi öyle bir mücadelesin ki varlığın, yokluğun mevzubahis! öyleyse uyan artık, irkil kalemle, malınla, fikriyatınla, varlığınla mücahit Müslüman Türk ruhuna sarıl milletim! İnan ki bu umursamama, bu meskenet sana yakışmıyor asla milletim. Şimdi, nedir bu kendini bilmez oğullarındaki ulvi ve İslâm dini düşmanlığı? Nedir bu ruhsuzluk, maddeye perestlik? Bunlar sana yakışmıyor; uyan artık yeter, Müslüman Türk olan ruhunu bul ve titre, kendine dön. Allah, Lillah aşkına milletim!²⁶⁵

Hilal dergisinde yer alan metinler de 1970'li yıllara kadar Müslüman toplumların dini yaşayış şekillerine yönelik yapılan eleştiriler ön plana çıkmaktadır. 1970'li yıllarla birlikte, eleştiriden ziyade İslam'a uygun ideal bir Müslüman yaşantısının nasıl olması gerektiğine ve İslam dininin Müslümanlara yönelik emirlerinin neler olduğuna dair yazılar kaleme alındığı görülmektedir. Dergi muhtevastaki böyle bir tavır değişikliğinin, toplumun kendisine yönelik yapılan eleştirilerden rahatsız olduğundan dolayı ya da eleştirilerden ziyade Müslümanın nasıl olması gerektiğinin belirtilmesinin toplumun din algısının oluşmasına dair daha olumlu sonuçlar sağladığından dolayı olduğunu değerlendirmekteyiz.²⁶⁶

2.5.1.3. Milliyetçilik ve Sağ-Sol Ayrışması

Hilâl dergisinde milliyetçilik fikri de ön plana çıkmaktadır. İslâm esasları üzerine kurulan Osmanlı devletinin yeniden güçlü ve otoriter devlet yapısına kavuşabilmesinin ilk hareket noktasının kendi öz benliğine dönmek olduğu ifade edilmektedir. Bir devletin helakinin önce milletin milliyetsizleşmesi ve bu şuuru kaybetmesiyle mümkün olabileceği, milletin milliyetinin devleti beslediği vurgulanmaktadır.²⁶⁷

²⁶⁴ Nail Papatya, "Medeniyetin Müthiş Hastalığı: Teşhir", *Hilal Dergisi*, C. VII, S. 82, 1968, s. 7.

²⁶⁵ Hüsnü Dikeçligil, "Sana Yakışmıyor Milletim", *Hilâl Dergisi*, C. III, S. 30, 1962, s. 14.

²⁶⁶ Fehmi Cumalıoğlu, "İslam Dini Kaynakları: Kur'an-ı Kerim'in Nüzülü", *Hilal Dergisi*, C. III, S. 26, 1962, s. 13; Şah Veliyullah Dehlevi, "Ümmetin Peygamber (S.A.V.)'den Dini Hükümleri Alması", *Hilal Dergisi*, C. XIX, S. 226, 1981, s. 17; İrfanzade, "İslam'da Yaşama Düzeni", *Hilal Dergisi*, C. XV, S. 176, 1977, s. 44; Hüsamettin Yıldırım, "İnsanların Birbiriyle Fikri Münasebetleri ve Hayat İsrâfı", *Hilal Dergisi*, C. XII, S. 144, s. 18.

²⁶⁷ Mehmet Akif İnan, "Nizam Çerçevesi: Milli Benlik", *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 24, 1962, s. 16.

Dergide milliyetçilikle ilgili yapılan şu değerlendirme çarpıcı bir nitelik taşımaktadır:

Milliyetçilik, bir ülkenin tebaalığını, bir ferdi, diğer milletlerin ferdini ezmek şartıyla kendi milletini yükseltme gayreti veya milletini sevmesi mahiyetinde ise, bu sevgi o ferde kendi milletin haksızlığını dahi tasvip ettirecek ve diğer milletleri küçümsetecek kadar taassup haline gelmezse, temiz ve ulvi bir hedeftir ve buna diyeceğimiz yoktur. Fakat asıl nefret ettiğimiz ve bütün gücümüzle karşı koyduğumuz milliyetçilik; kendi faydası uğrunda başkalarının menfaat ve isteklerini hiçe sayan ve sırf kendi hedefini ve yükselişini gerçekleştirmek için başkalarına haksızlık ve eziyet eden bir milliyetçiliktir.²⁶⁸

Ayrıca yazının devam eden bölümlerinde Sekülerizm'in, insanı Allah korkusundan uzaklaştırdığı ve dinsizliğe götürdüğü belirtilmiştir. Modern ve gelişmiş bir toplumun inşasında İslâm'ın ilkelerinin mutlaka dikkate alınması gerektiği ifade edilmekle birlikte, milliyetçiliğin insanda kibir, azamet, bencillik ve herkesi küçümseme gibi davranışlar oluşturduğu, bu sebeple bir milletin milliyetçileşmesi yerine dünya milliyetçiliğinin oluşturulması gerektiği vurgulanmaktadır. Bunun yanında devlet yönetiminde milletin belli bir grubunun seçerek millet hakimiyetinin oluşması yerine Allah'ın hakimiyetinin olduğu halifelik vurgusu yapılmıştır.²⁶⁹

1916 yılında kurulan ve gençlik hareketi olan MTTB'nin de Hilal dergisinde yer bulduğu görülmektedir. Söz konusu gençlik hareketinin sosyal adaletin hâkim olduğu gelişmiş bir toplum inşası gayesinde olduğu, devlet için çeşitli kademelerde görev yapabilecek nitelikli kişiler yetiştirme amacıyla olduğu belirtilmiştir.²⁷⁰

Toplumsal hayatta var olan sağ ve sol ayrışması politik süreçteki bir ayrışma gibi gözükse de özünde yine karşımıza din çıkmaktadır. Sağcı kesim büyük ölçüde dinci kesim olarak nitelendirilirken solcu kesim ise dine karşı bir taraf olarak anılmıştır. Toplumda var olan bu ayrışma da kaos ortamından nemalanan gruplar için her zaman iştah kabartıcı bir durum olmuştur. Hilâl dergisinin editörlüğünü de yapmış olan İsmail Kazdal, kaleme aldığı bir makalesinde bu durumu şöyle özetlemiştir:

Türkiye'deki solculuk istismarcılarının son hareketleri bütün şahsiyetsizliklerini ortaya koydu ve kelleri olanca haşmetiyle meydana çıktı. İzmir'de şahsiyeti meçhul bir adam çıkıp bir büstü baltayla parçalamaya kalkıyor ve daha bu haber İstanbul'a gelmeden sol bazlar izinsiz bir gösteri yürüyüşüne teşebbüs ediyorlar ve gayet tabii ki kanun müesseseleri ile çatışıyorlar.²⁷¹ Sağa gelince: Evvela onun ne olmadığını tespit edelim: Sağ

²⁶⁸ Ebû'l Â'lâ el-Mevdûdî, "Milliyetçiliği (Irkcılığın) Kritiği", çev. Salih Özcan, *Hilal Dergisi*, C. XIII, S. 146, 1975, s. 4.

²⁶⁹ el-Mevdûdî, "Milliyetçiliği (Irkcılığın) Kritiği", s. 4.

²⁷⁰ Nazmi Sakallıoğlu, "M.T.T.B- Akıncılar", *Hilal Dergisi*, C. XV, S. 181, 1978, s. 29-30.

²⁷¹ İsmail Kazdal, "Siyasi İktidarsızlık", *Hilâl Dergisi*, C. V, S. 57, 1966, s. 8.

solcuların iddia ettiği gibi Amerikan kapitalizmi değildir, garp liberalizmi değildir, faşizm, Nazizm'in Türk ırkçılığı şeklinde tecellisi değildir. Uzun lafın kısıası kökü dışarıda olan hiçbir ideoloji değildir.²⁷²

Dergi muhtevasında sağcı kesimle ilgili şu şekilde bir değerlendirmede yapılmıştır:

Hakiki "Sağcı"ların en büyük talihsizliği bir takım fikir gruplarının sağ deyiminin ifade ettiği mâna içine sokulmaları ve birbiriyle telif edilemeyecek inançlara sahip fertlerin veya zümrelerin bizimle aynı kategori içinde mütealâ edilmeye ve bizdenmiş gibi gösterilmeye uğraşılmasıdır. Hakiki sağcıların en büyük vazifesi bu karışık durumdan kurtulması, mefhumları ayıklaması ve kendini, kendi rengine irca etmeğe çalışmasıdır.²⁷³

Kazdal, yazısının devam eden bölümünde de Sağ tabirinin ilk defa Kur'an-ı Kerim'de cennet ehlini sınıflandırmak için kullanıldığını, buna göre mutlak sağcıların müslümanlar olduğunu, sol grubun ise bu sınıflandırmanın ve inanışın dışında kalan herkes olduğunu belirtmektedir.²⁷⁴

Dergide yer alan bir başka yazıda da toplumda yaşanan sağ sol münakaşasının, İslâmiyet'in devlet işlerinden uzaklaştırılmasıyla devlet idarelerinde oluşan katı tutumların neticesinde başladığı ifade edilmiştir.²⁷⁵

Hilâl dergisinin genelinde de yeniden yükseliş için birliktelik ve beraberlik mesajlarının altında kardeşlik teması bulunmaktadır. Kardeşlik bilinci, Müslüman toplumlara birlik ve beraberlik içerisinde yaşama bilinci kazandıran bir etkidir. Dergide vurgulanan milliyetçiliğin karşılığının da aslında kardeş olmak ve öze sahip çıkmak olarak değerlendirildiğini görmekteyiz. Bunun yanında Hilal dergisinin ilk çıkış misyonunda bulunan milliyetçilik anlayışının, 1960'lı yıllarda başlayan çeviri faaliyetleriyle değiştiği dikkat çekmektedir. Bunun sebebinin milliyetçiliğine Türk toplumunda ideolojik bir anlam yüklenmesi ve İslam ile Türkçülüğün özdeşleştirilmesi, Türk olmayanın müslüman olamayacağı gibi bir din algısının oluşmaya başlaması olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla 1960'lı yıllardan sonra dergi muhtevasında belli bir grubu ifade eden milliyetçilikten ziyade bütün İslam

²⁷² Kazdal, "Siyasi İktidarsızlık", s. 8.

²⁷³ İsmail Kazdal, "Sağ ve Sağcı", *Hilal Dergisi*, C. V, S. 58, 1966, s. 6.

²⁷⁴ Kazdal, "Sağ ve Sağcı", s. 6.

²⁷⁵ Taha Sabuncu, "Sağ-Sol Arasında İslam", *Hilal Dergisi*, C. VI, S. 63, 1966, s. 6.

toplumunu kapsayan ümmetçilik anlayışı ekseninde milliyetçiliğin farklı sayılarda konu edildiğini görmekteyiz.²⁷⁶

2.5.1.4. Finansal Hayat: Faiz

Hilâl dergisinde, İslâm toplumundaki finansal hayata dair yazılara da yer verilmiştir. Bu kapsamda vurgulanan noktanın faizsiz bankacılık sistemi olduğunu görmekteyiz. Müslümanın diğer Müslüman bireyin maddi sıkıntısında kendisine destek olması, sıkıntısını gidermesine olanak tanınması, bunu yaparken de tekrar bir sıkıntı oluşturacak müeyyideler yerine İslâm'daki borçlanma usulüne dair önerilerin sunulduğu karşımıza çıkmaktadır.²⁷⁷ Bu sistemin aynı zamanda insanların kenetlenmesini de artıracığına değinilmiştir.

İslâmi bankacılık, dergide yer alan bir bölümde şöyle ifade edilmiştir:

Çağımızın, batılı fikirlerden müteessir olan bazı müslüman bilginler, İslâm'ın mukaddes emirlerinde önemli eksiklikler bulunduğu zannındadırlar. İlk planda, İslâm'ın yalnız bir din olduğunu, onun prensiplerinin modern dünya ile bağdaşamayacağını düşünerek yanlış bir yola girmişlerdir. Gerçekte, İslâm bir din değildir; sosyal bir sistem, bir düzen ve bir medeniyettir. Din de bu bütünün bir parçasıdır. Fakat İslâm'ın temel prensipleri, komünizm ve kapitalizm gibi farklı ekonomik düşünce okullarınca sert tenkitlere uğratılmıştır. İslâm bağlıları, inançlarını korumak için modern dünyanın akli ölçüleri içinde, bu saldırılara sebepleri ve dilleriyle karşı koymalıdırlar. Bizim bu yazımızın hedefi, İslâm'la kapitalizmin modern bankacılık üzerine düşüncelerinin ayrılıklarını göstermektedir.²⁷⁸

İslâm toplumlarında faizsiz bankacılık sisteminin kurulması, İslâm dininin faizi kesin bir dille yasaklığı Hilal dergisinde sıklıkla yer bulmuştur. Bu kapsamda 1985 yılında kurulan ve uluslararası bankacılık niteliği taşıyan Faisal Finans Kurumunun reklamının ve üyelerinin tanıtımının Hilal dergisinin birçok sayısında yapıldığı görülmektedir.²⁷⁹

Görüldüğü üzere Hilal dergisi, İslâm toplumlarındaki iktisâdi hayata dair de İslâm ilkelerine uygun bir din anlayışı oluşturmaya çalışmıştır. Birçok sayıda bu

²⁷⁶ İslamoğlu, “İrkçılık, Türkçülük, Milliyetçilik ve İslâm”, *Hilal Dergisi*, C. XVII, S. 196, 1979; M. Gazi Yeşilada, “Solun Din Düşmanlığı”, *Hilal Dergisi*, C. XV, S. 169, 1977, s. 25.

²⁷⁷ Muhammed Hamidullah, “İslâm da İktisat: Faizsiz Banka Kooperatifleri”, *Hilâl Dergisi*, C. III, S. 25, 1962, s. 3, 24.

²⁷⁸ “İslâm ve Modern Bankacılık”, *Hilal Dergisi*, C. IX, S. 98, 1969, s. 18-22.

²⁷⁹ “Faisal Finans Kurumu A.Ş Genel Müdürlüğü Üyeleri”, *Hilal Dergisi*, C. XXIII, S. 275, 1985, s. 18, 34; “Faisal Finans Kurumu”, *Hilal Dergisi*, C. XXIII, S. 275, 1985, s. 1; “Faisal Finans Kurumu”, *Hilal Dergisi*, C. XXV, S. 291, 1987, s. 1; “Faisal Finans Kurumu”, *Hilal Dergisi*, C. XXVII, S. 314, 1989, s. 1; “Faisal Finans Kurumu”, *Hilal Dergisi*, C. XXVIII, S. 341, 1991, s. 1.

konuya yer ayrılması da derginin faizsiz bankacılık sistemine verdiği önemi ortaya koymaktadır.²⁸⁰

2.5.1.5. İslam Dinine Batı Tarafından Yapılan Eleştirilere Karşı Sergilenen Tavır

Dergide yer verilen yazılanlardan anlaşılacağı üzere Avrupa'nın her dönemde İslâm'a yönelik karşıt söylemleri olmuştur. İslâm dini gericilikle itham edilerek inancın bireyler üzerinde olan etkisinin kırılıp, o toplumu istenilen şekilde yönetebilmenin, yönlendirebilmenin amaçlandığı Hilâl dergisinin farklı sayılarında yer almaktadır. Bu kapsamda bilime dair keşiflerin büyük bir bölümü İslâm keşifleri tarafından yapılmış olmasına rağmen Avrupa'nın bu keşifleri kendisine mal ettiği de konu edilmiştir. Dünya üzerinde yaşanan tüm sorunlardan kurtuluşun tek çaresinin İslâmiyet olduğu vurgulanmaktadır. Dergide bir yazısının çevirisine yer verilen Oscar C. Pfaus²⁸¹ bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Astronomi, kimya, fizik, tıp ve matematik sahalarında büyük İslâm keşiflerinin ehemmiyeti ilk zamanlar derhal fark edilmişti. Fakat fen ve icatlar yoluna ışık tutan İslâm alimlerinin muvaffakiyetlerini teslim edecekleri yerde, Avrupalılar, bu muvaffakiyetleri kendilerinin imiş gibi göstermeye ve bunları, Batılı ilim adamlarının fikri sahadaki üstünlüklerinin tabii neticeleri olarak ilan etmeye başladılar. İslâm terakkisinin zamanla gerilediği bir hakikattir. Fakat kültürleri maziye intikal etmiş ve lisanları uzun zaman evvel ölü lisanlar arasına karışmış eski Yunan ve Roma medeniyetlerinin uğradıkları akıbetten aksine, İslâm tesir ve terakkisi ortadan kaldırılamayacaktır. İslâm medeniyetinin duraklama zamanları olmuştur, fakat hiçbir zaman ayrılıp dağılması olmamıştır. Mazinin mihnet ve acı tecrübeleri İslâm davasının nihai zaferini hazırlamak hususunda onları daha azimkar yapmıştır. Bu zafer dinlerine dört elle sarılanların ve dünyayı dini ve irki müsamahasızlıklar, adaletsizlik ve korku zincirlerinden kurtaracak yegane yaşayan kuvvetin İslâmiyet de olduğu hakikatine tamamıyla iman edenlerin zaferi olacaktır.²⁸²

Bu söylemlerin bir yabancıya ait oluşu ve çeviriyle derginin gündemine alınmasını manidar bulmaktayız. Çünkü İslâm'a yapılan eleştiriler ve dışlayıcılık en çok Hilâl dergisindeki tabirle Garp'dan yani batıdan gelmektedir. Bu eleştirilere ve dışlayıcı dile yönelik olarak, yine Batı'da yetişen bir kişinin beyanlarıyla cevap

²⁸⁰ Fehmi Canbaz, "Faiz Canavarı", *Hilâl Dergisi*, C. XXV, S. 291, 1987, s. 10; Resul Kurt, "İktisadî Sistemlerde ve İslâm'da Faiz", *Hilâl Dergisi*, C. XXVIII, S. 342, 1991, s. 20; Ebû'l Âlâ el-Mevdudî, "Faiz Hakkında İslâm Ahkamı", çev. Seyfettin Oğuz, *Hilâl Dergisi*, C. XXVII, S. 314, 1989, s. 17; Adnan Moldibi, "Modern İktisat ve İslâm", *Hilâl Dergisi*, C. V, S. 49, 1965, s. 18; Mahmud Ebu Suud, "İktisat Kürsüsü: İslâm'da İktisadî Sistem III", çev. Mehmet Aydın, *Hilâl Dergisi*, C. XV, S. 180, 1978, s. 12.

²⁸¹ Alman-Amerikan Nazi propagandacısı. Ayrıntılı bilgi için bkz. "İnsanlar / Oscar C. Pfaus", <https://peoplepill.com/people/oscar-c-pfaus/>, (Erişim: 20.03.2023).

²⁸² Oscar C. Pfaus, "İslâm Dehası", *Hilâl Dergisi*, çev. İbrahim H. Kurt, C. III, S. 30, 1962, s. 8.

vermek İslâm toplumu nezdinde Batı'da İslâmiyet'in büyüklüğünü ve evrenselliğini kavrayanların olduğunu göstermesi açısından önem arz ettiği söylenebilir.

İslâm dinine yönelik yapılan bir diğer eleştiri ve karalamanın da İslâmiyet'in kölelik dini olduğu şeklinde lanse edilmeye çalışıldığı gerçeğidir. Bu karalama çalışmasına da yine Hilâl dergisinde karşılık verilerek köleliğin aslında İslâm ile var olmadığı, İslâm öncesi cahiliye toplumunda var olan bir adet olduğu, İslâmiyet'in insanın şeref ve izzetini koruyan, insana değer veren ve insanı en şerefli varlık olan nitelendiren bir din olduğu vurgulanmıştır. Bunun yanında İslâmiyet'in, köleliği kaldırma noktasında mücadele ettiği, Peygamberin kölesi Bilal'i Habeşî'yi ve daha birçok sahabeyi kölelikten azat ettiği yönünde izahatlar okuyucuya sunulmuştur.²⁸³

Avrupa'dan İslâm toplumuna getirilen kanunların hakiki sebebinin toplumsal düzenden ziyade istismar niteliği taşıdığı dergide ifade edilmektedir. Avrupa'nın gelişmişliğinin ve nüfuzunun İslâm alimlerinin ihmalkarlıkları neticesinde göz önünde olduğu da dergide yer verilen konular arasındadır.²⁸⁴

Ayrıca Batı dünyasında yer alan inanç sistemleriyle İslam dininin karşılaştırılması da dergide bulunan bir pasajda şöyle yapılmıştır:

Batı düşünce sistemleri içerisinde bunalış her insan tanrısı inkar etse de etmese de kendine yeni putlar bulmuştur. Makina ve çağdaş teknoloji, bugün Batı'nın en büyük putu olmuştur. Örnekler çoğaldıkça kadın bir put, para bir put, eşyalar birer puttur. İnsan ve onun tabiatı koparıp şekil verdiği her şey puttur. İslam düşüncesi, bidayette insan düşüncesinin sapmalarına peşin engel olmuştur. Paranın, kadının, tekniğin İslam da putlaştırıldığını söyleyenler vahy'de kendi zaafılarını bulmak isteyenlerdir. İslâm'a göre, insanın aynı anda hem mümin hem de münkir olması muhal olmadığı halde Batı düşüncesinde bir insan, aynı anda hem inanmış hem de inanmamış olabilir. Bu açıdan Batı düşünce sistemlerinden hiçbiri ile İslam'ın uzlaşması mümkün değildir. Batılı sistemler kendi içinde bir bütün olabilir. Çünkü bu sistemler birbirlerinin değişik zaman ve mekanda değişik görüntülerinden başka bir şey değildir.²⁸⁵

Batı, her dönemde diğer toplumlar tarafından gelişmiş ve modern bir yapıda görülmüştür. Bu sebeple de gerek Tanzimat döneminde gerekse de Cumhuriyet döneminde gelişmiş, çağdaş ve modern bir toplum olma yolunda Batı örnek alınmaya çalışılmıştır. Batı toplumuna yüklenen bu anlamın bir sonucu olarak da bir bilginin ya da bir inanç sisteminin doğruluğu için bir dönem Batı'nın onayı gözetilmiştir. Batı'nın

²⁸³ Muhammed Hamidullah, "İslâm da Kölelik", *Hilâl Dergisi*, C. IV, S. 42, 1963, s. 2, 22.

²⁸⁴ Abdulkadir Udeh, "20. Asırda İslâmın Durumu", *Hilâl Dergisi*, çev. Ali Arslan, C. V, S. 60, 1966, s. 23.

²⁸⁵ Servet Demir, "Batı; Çelişki Dünyası", *Hilâl Dergisi*, C. XX, S. 237, 1982, s. 4-5.

İslam'a yönelik eleştirileri artarak İslam dini gericilikle itham edilmiştir. Bu noktada Hilal dergisi muhtevasında, çalışmamızda da yer verdiğimiz alıntılarda da görüldüğü üzere Batı'nın eleştirilerine karşılık mücadeleci bir tavır sergilenerek İslam toplumlarının Batı karşısında mücadeleye yönelik cesaretini artırmaya ve İslam'ın bilgiye ve gelişmeye önem verdiğine dair bir din algısı oluşturulmaya çalışıldığını görmekteyiz.

2.5.1.6. Kadın ve Aile

Birçok İslâmî dergide olduğu gibi Hilâl dergisinde de aile ve kadın faktörüne vurgu yapılmıştır. İslâm toplumlarında aile, toplumun yapı taşıdır. Aile düzeni olmayan bir yerde toplum varlığından söz edilemeyeceği ilkesi önem taşımaktadır. Hilal dergisinde, aile hayatının bozulmaya başlamasının sebebi olarak kadının çalışma hayatında olmasından dolayı evinin dışında ve çocuklarından uzakta olması görülmektedir. Bu ifade edilirken de dergi nezdinde kadının suçlanmasından ziyade iktisadî şartların zorluğunun kadını ev dışına ittiği fikri öne sürülmektedir.²⁸⁶

Bunun yanında dergide, İslâm'ın kadına verdiği öneme ve İslâmî esaslar ekseninde aile birlikteliğinin önemine çeşitli sayılarda yer verilmiştir.²⁸⁷ Bir önceki paragrafta belirttiğimiz hususa benzer, kadının sosyal hayattaki konumu ve toplumda kadına yapılan muamelenin aile hayatına etkisi Mevdûdî'ye ait olan ve çevirisine yer verilen bir yazıda şöyle ifade edilmektedir:

Şüphesiz ki kadınlar da erkekler kadar hürmete lâyıktırlar. Nasıl ki tabii haklardan aynı derecede istifade ederler, sevap bakımından da erkeklerden farklı değildirler. Çalışmaya gelince: erkeklerle aynı seviyede çalışmaları mahsurludur. Hizmet edecekleri sahalar erkeklerden ayrıdır ve öyle olmalıdır. Siyaset, hükûmet idaresi, askerî hizmetler ve benzerleri yaratılış iktizasınca yalnız ve yalnız erkeklerin işidir. Sözde kadınlara hak veriyoruz diye, kadınları erkek işlerinde istihdam ettiğimizden bu yana aile hayatımız hercümerç olmuş ve aile, haysiyetini kaybetmiştir. Zira; aile hayatının düzeni ancak kadınla kurulur. Eğer kadını erkeklerle aynı sahada ve ayarda çalıştırsak kadına iki işi birden yüklemiş oluruz ki, bu keyfiyet kadını en tabii vazifesi olan aile düzenini yürütme işinden mahrum bırakır. Aile de erkeğin fonksiyonu kadının ki yanında bir hiç mesabesinde. Aile düzeni içinde erkeğin kadına yardımcı olabilmesi imkânı çok azdır. Bu tabii vazife ile birlikte zavallı kadına bir de erkeğin vazifesini yüklemek verilmiş bir hak değil onun istismarıdır. Ve kadının bütün faaliyetleri ile birlikte öldürülmesidir. Fiilen kabul olmamakla beraber garpta olduğu gibi erkeğin kadın işlerinde kullanılması vardır ki, bu İslâm ahkâmına hiç bir suretle uygun değildir.²⁸⁸

²⁸⁶ Ahmed Bayezid, "Müslümanlığın Temeli Adalet ve Ahlak", *Hilâl Dergisi*, C. IV, S. 46, 1964, s. 11.

²⁸⁷ Mehmed Tefvik Özcan, "Dinimiz ve Sıhhatimiz: Kadın ve Aile", *Hilâl Dergisi*, C. XXIV, S. 279, 1986, s. 16-18; Hatice Köroğlu, "İslam da Kadın", *Hilâl Dergisi*, C. X, S. 117, 1971, s. 29.

²⁸⁸ Ebû'l Âlâ el-Mevdûdî, "İslâm Devlet Nizamında Kadının Durumu", çev. Sabri Aslan, *Hilâl Dergisi*, C.V, S. 59, 1966, s. 33.

Aile hayatının mutlu bir şekilde sürdürülmesi noktasında kadının tesettürünün de önem arz ettiği dergide kaleme alınan bir yazıda şu şekilde ifade edilmiştir:

Birazcık aklı ve düşüncesi olan bir kimse, kadınların iffet, ismet, ar ve namus gibi sıfatlara sahip olmalarının aile saadeti bakımından olduğunu bilir. Çünkü birçok kadını kendi nefislerini korumaya kudretleri yetmediği gibi, bir takım zorluklarla karşı karşıya gelmeleri ve kötü ruhlu insanların sarkıntılıklarına maruz kalmaları çıplaklıkları ile olduğu inkar edilemez bir gerçektir. İslamiyet kadına büyük bir değer verdiği için onun korunmasını, örtünmesini, bu vesile ile kötü kuvvetlerin tecavüzünden sakınmasını emretmiştir. İlahi emirler bir kadının dünya ve ahirette hürriyet ve istikbalinin teminatıdır. Buna itibar eden kadın, itibar ettiği ölçüde evine her bakımından bağlı kalır ve mesut olur. Bu gün bazı sosyete çevrelerinde kadın, İslamiyetin doğuşundan önceki gibi alınıp, satılır bir varlık haline gelmiştir. Bu halin doğrudan doğruya kadınlık haysiyet ve itibarını düşürdüğü herkez tarafından bilinir.²⁸⁹

Kadın İslam dininde büyük bir öneme sahiptir. Kur'an'da en-Nisa (Kadın) isminde bir sure bulunması ve kadınlara dair hükümleri barındırması bunun en açık göstergesidir. Hilal dergisi de bu sebeple olacak ki kadın ve aile hayatına dergi muhtevasında geniş bir yer ayırmıştır. Kadının gerek topludaki konumundan gerekse de ailedeki konumundan dergide yer alan çeşitli pasajlarda bahsedilmiştir. Ayrıca kadınlara yönelik tesettür gibi toplum içindeki davranışlarıyla ilgili yazılarda dergi bünyesinde her dönemde yer almıştır. Dolayısıyla Hilal dergisi, İslam'ın kadına verdiği önemi ve duyulan saygıyı bireylere de kazandırmaya çalışmıştır. Bunu yaparken de gelişmiş bir toplum için aile birlikteliğinin ve saadetine önem taşıdığının belirtilmesi de dikkat çekici bir nitelik taşımaktadır. Çünkü ailenin yapı taşlarından en önemlisi yine kadın olarak dergide belirtilmiştir. Kadın ve aileye her dönemde sıklıkla²⁹⁰ dergi muhtevasında yer verilmesinin sebebi olarak; kadına verilen önemin artmasının ve kadının korunmasının, ailenin korunmasını ve saadetine sağlayacağı, sağlam ve dinamik bir yapıda olan ailelerin de toplumun kalkınmasında ciddi bir etken olacağı görülmektedir.

2.5.1.7. Devlet Yönetimi

Dergide İslâm'ın devlet ve siyaset anlayışında müslümanların birbirinden ayrıldığına da değinilmektedir. Bu ayrışma şu şekilde beş grup olarak dergide izah edilmektedir: Birinci grupta yer alan Müslümanların anlayışına göre devlet nizamında

²⁸⁹ Hacer Sezgin, "İslâm'da Tesettür", *Hilal Dergisi*, C. IX, S. 97, 1969, s. 24-25.

²⁹⁰ Ahmet Akgündüz, "Mukayeseli Hukukta ve İslam Hukukunda Kadın", *Hilal Dergisi*, C. XXVIII, S. 341, 1991, s. 25; "Aile Kürsüsü: İslam Ailesinin Saadet Güneşi Kadınlara Rasulullah'ın Hitabı", *Hilal Dergisi*, C. XV, S. 176, 1977, s. 25; Mehmet Süleyman Teymuroğlu, "Kadın Kıyafetleri", *Hilal Dergisi*, C. I, S. 5, 1959, s. 20; Ali Zengin, "Kadına Ait İslami Görüş", *Hilal Dergisi*, C. XXI, S. 251, 1983, s. 2; Mustafa Sıbai, "İslam'da Kadın Hakları", *Hilal Dergisi*, C. VIII, S. 90, 1969, s. 12; "Araştırmalar: Yabancı Gözü İle İslam Aleminde Kadın", *Hilal Dergisi*, C. II, S. 20, 1961, s. 18.

bölge ve ırk etkindir. İkinci grup Müslümanlar ise İslâm anlayışının özünde laiklik olduğunu, din işlerinin ve dünya işlerinin ayrı telakki edilmesi gerektiği anlayışı hakimdir. Üçüncü grup Müslümanlar için de din işlerinde ayrı ayrı nizama ihtiyaç olduğu, siyasi ve iktisadi hususlarda Müslümanların ve Gayrimüslimlerin birbirinden ayrılarak farklı muameleler geliştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Dördüncü grup Müslümanlar, asıl olanın Allah’a ve ahiret gününe inanmak olduğunu, kitap ve sünnete tâbi olmanın şart olmadığını belirtmişlerdir. Beşinci grup Müslümanlara göre ise, kendilerini koruyabilmek için sözlerini ve yazılarını mevcut rejimin ruhuna ve kalıbına uydurabilecekleri anlayışındadırlar.²⁹¹

Devlet yönetimine dair dergide yer alan bir makalede de laikliğin İslâm ile bir arada olamayacağı belirtilmektedir. İslâm’ın, insanı saadete ulaştıran demokratik düzeyde sosyal refah sistemi olduğu, beşerî hayatı tefrikaya düşürmeyeceği, belirli grup veya ferdin hakimiyeti altında olmayan beşerî itibar, adalet ve hürriyet fikri olduğu ifade edilmektedir. Modern demokrasinin ana teması olan bu fikrin, İslâmi ülkünün de ana prensibi olduğu, Avrupa Rönesans’ının ve Fransız ihtilalinin çok öncesinde İslâmiyet’in sadece beşerî itibar, adalet, eşitlik ve dini müsamahaya ait modern demokratik ilkelerini ilan ettiği ve uyguladığı dergide yer almaktadır.²⁹²

Hilal dergisinde, devlet yönetimine dair genellikle laiklik kapsamında değerlendirmeler yapıldığı, yayın hayatında olduğu sürece devletin izlediği politikalarla ilgili diğer bazı İslamcı dergilerden farklı olarak eleştiriden ve çatışmadan kaçınıldığı görülmektedir.²⁹³ Bunun yerine zaman zaman İslam dininin esasları, bazen de geneli kapsayan ilkeler dayanak gösterilerek ideal bir devletin nasıl olması gerektiğiyle ilgili yazılara dergide yer verilmiştir.²⁹⁴

²⁹¹ İslâmoğlu, “Bizim Siyasi Düşüncemizde Cahilce Din Anlayışı ve Bunun Nedenleri”, *Hilâl Dergisi*, C. XV, S. 176, 1977, s.18-20.

²⁹² Anon, “İslâm ve Laik Demokrasi”, *Hilâl Dergisi*, C.VIII, S. 94, 1969, s. 20.

²⁹³ Sami Karamısır, “Laiklikle ilgili Meseleler”, *Hilal Dergisi*, C. XXVII, S. 324, 1990, s. 2-3; Recep Y. Korkmaz, “Laiklik ve Türkiye Gerçeği”, *Hilal Dergisi*, C. XXVIII, S. 342, 1991, s. 30; Anon, “İslam ve Laik Demokrasi”, *Hilal Dergisi*, C. VIII, S. 94, 1969, s. 18.

²⁹⁴ İ. Özcan, “Devlet Adamı”, *Hilal Dergisi*, C. XVIII, S. 206, 1980, s. 28; Ebû'l Âlâ el-Mevdudî, “İdeal Devlet”, *Hilal Dergisi*, C. XIII, S. 151, 1975, s. 28; Ebû'l Âlâ el-Mevdudî, “İslam Devlet Nizamı”, çev. Rasim Özdenören, *Hilal Dergisi*, C. VI, S. 66, 1967, s. 22; Ali Nihat Eskioğlu, “Kalkınma: Maddî ve Manevî Yatırımlar II”, *Hilal Dergisi*, C. XV, S. 179, 1977, s. 19; Hamza Asyalı, “Maneviyatçı İktidarın İlk Hedefleri”, *Hilal Dergisi*, C. XVIII, S. 205, 1980, s. 13.

2.5.1.8. Toplumsal Hayata Dair Diğer Konular

Toplumdaki sorunlardan derginin konu edindiği bir diğer problemde sakal mevzusudur. Müslümanlara yönelik “gerici sakallılar” tabiriyle toplumda sakallı olanlar ve olmayanlar arasında bir ayrıştırmanın olduğu söz konusu dergide belirtilmiştir. Bu durumla da mücadelede Hilâl dergisi baş aktör olmuştur. Sakallı kesimin dinci ve gericilikle yaftalanarak toplumsal bir ayrıştırma oluşturmaya çalışılmasının kabul edilebilir bir durum olmadığı izah edilmiştir.²⁹⁵

Dergide, İslâm dininin demokratik kapsayıcı bir din oluşu da ön plana çıkmaktadır. Hiçbir insan arasında ayrım gözetilmediği, hiçbir insanın diğer insandan üstün olmadığı vurgulanmaktadır. Böylelikle hem Batı’daki eleştirilere savunmacı bir karşı tavır sergilenmiş hem de toplum nezdinde de İslâmiyet’in aslî ilkeleri topluma aktarılmaya çalışılmıştır.

Siyonizm de Hilâl dergisinde gündeme getirilen konular arasında yer almıştır. Kudüs’ün ve Mescid-i Aksâ’nın kurtuluşu ve Siyonizm’le mücadele için müslümanlar arasında birlikteliğin olması gerektiğine değinilmektedir.²⁹⁶ Aynı şekilde 1934 yılında müzeye dönüştürülen Ayasofya Camii de tekrar ibadete açılması açısından mücadelenin ve direnişin simgesi haline gelmiş, bu sebeple olacak ki dergide sıklıkla gündeme alınmıştır.²⁹⁷

Toplumsal bir konu olan sosyal adalet de Hilâl dergisinin gündeminde kendine yer bulmuştur. İslâm dininin sosyal adaleti sağlama noktasında ileri sürdüğü temel argümanlardan ikisi, dergide yer alan bir makalede şöyle ifade edilmiştir:

Çoklarının ayıpladığı İslâm dini, tanıdığım dinlerin en üstünüdür. Çünkü o, tabii, iktisadi ve edebi bir dindir. Ben onda; bugün durmadan insanlığın zihnini meşgul eden iki problemin halini buldum. Birincisi “Mü’minler ancak kardeşirler”²⁹⁸ ayeti. Bu, sosyal dayanışma esaslarının en güzelidir. İkincisi ise, servet sahiplerinin mallarına yüklenen ve şayet zenginler isteyerek vermezlerse devlete zorla alma salahiyeti tanınan zekât müessesidir.²⁹⁹

²⁹⁵ Hüsnü Dikeçligil, “İlerici Sakallılar”, *Hilâl Dergisi*, C. IV, S. 37, 1963, s. 22.

²⁹⁶ Emin el Hüseyini, “Mescidi Aksa ve Siyonizm”, *Hilâl Dergisi*, C. IX, S. 107, 1970, s. 12; Ramazan Tunç, “Siyonizm”, *Hilâl Dergisi*, C. XII, S. 136, 1973, s. 12; Mücahid İslamoğlu, “Kudüs ve Yahudiler”, *Hilâl Dergisi*, C. XV, S. 171, 1977, s. 4; Abdullah Çağrı Ergün, “Müslümanlar ve İlk Kiblenin Durumu”, *Hilâl Dergisi*, C. 27, S. 324, 1990, s. 12.

²⁹⁷ Mustafa Egemen, “Ayasofya İbadethane Olarak Müslümanlara Açılmalıdır”, *Hilâl Dergisi*, C. I, S. VI, 1959, s. 2; Semahaddin Cem, “Ayasofya Fetih Camidir”, *Hilâl Dergisi*, C. V, S. 52, 1965, s. 7; İsmail Kazdal, “Fetih: Patrikhane ve Ayasofya”, *Hilâl Dergisi*, C. V, S. 52, 1965, s. 8; M. Sabri Dörtkol, “Ayasofya Hakkında Birkaç Söz”, *Hilâl Dergisi*, C. XIV, S. 162, 1976, s. 13.

²⁹⁸ Hucurat, 49/10.

²⁹⁹ A. Muhammed Cemal, “İslâm da Sosyal Adalet”, *Hilâl Dergisi*, C. XIII, S. 151, 1975, s. 8.

Hilâl dergisinde yer alan bir diğer konuda şeriat ve Müslüman ilişkisidir. Dergide yer alan bir makalede şeriata karşı olan her şeyin müslümanlara haram olduğu, hükümetin haram olan fiili helal emretmesinin bir anlam taşımadığı, hükümete olan itaatın ancak şeriat çizgisi dahilinde hareket ettiği zaman farz olduğu belirtilmektedir.³⁰⁰

2.5.2. İslâm Toplumlarda İnkılap ve Modernleşme

Hilâl dergisinde yer alan bir diğer konu da inkılap ve modernleşmedir. Bu iki kavram da İslâmi perspektiften değerlendirilmiştir. İnkılap, toplum düzenini ve yapısını mevcut durumdan daha iyi duruma getirmek için yapılan iyileştirmeler ve köklü değişiklikler anlamı taşımaktadır.³⁰¹

En genel tabirle modernleşme ise, ekonomik, politik ve kültürel değişimi kapsayan yeni bir toplumsal gerçekliğe ulaşmaya imkân veren süreçlerin ortak adı olarak tanımlanmaktadır. Daha özel ve yaygın kullanıma göre ise modernleşme, Batıya ait düşünce geleneği içerisinde, Batının dışındaki toplumların gelişmesi sorununu esas alan sistemli kuramsal çerçevenin ilk kilit tabiri olarak ifade edilmektedir.³⁰²

Hilâl dergisinde inkılap ve modernleşme kapsamında yer alan makalelerde genellikle İslâm'a yönelik eleştirilere cevap mahiyetinde bilgilere yer verilmekle birlikte, yine daha önceki konularda da olduğu üzere çözüme dair öneriler ve yapılması gerekenler ifade edilmektedir. Her iki kavram da esasında politik bir kavram gibi gözüktüğü de özellikle Batı'dan, İslâm'ın gerici ve gelişmeye karşı bir din olduğu yönünde gelen söylemler sebebiyle inkılap ve modernleşme kavramları dergide İslâm'ı açıdan konu edinilmiştir. Burada İslâm'ı savunmacı bir dil kullanımı öne çıkarken, müslüman toplumlara yönelik eleştirilerinde olduğunu görmekteyiz. Dergide yer alan bir bölümde eleştiri mahiyetinde şu şekilde değerlendirme yapılmıştır:

Müslüman ecdadın asırlarca evvel ellerinde tuttuğu fen ve ilim silahı maalesef yere atılmış bir bayrak gibi birkaç asırdan beri elimizden düşmüştür. Bu yolda müslümanların yüzyıllar sonra ne kadar müşkül bir vaziyete düşeceği evelden tahmin edilmiş olsaydı bu ihmalin ne kadar azim bir günah olduğu, ilim, fen, sanat,

³⁰⁰ Abdulkadir Udeh, “Yirminci Asırda İslâm'ın Durumu”, *Hilâl Dergisi*, çev. Ali Arslan, C.VI, S. 61, 1966, s.12.

³⁰¹ “İnkılap Nedir?”, <https://www.nedir.com/ink%C4%B1lap>, (Erişim: 18.03.2023).

³⁰² Fahrettin Altun, “Modernleşme”, Popüler Bilim Yayınları, <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/modernlesme>, (Erişim: 18.03.2023).

iktisat silahlarının elden bırakılmayarak onların mütemadiyen işletmenin ve kullanmanın ne büyük bir farz olduğu anlaşılırdı.³⁰³

İslâm dini, bilime, öğrenmeye ve gelişmeye her zaman öncelik vermiştir. İlk inen ayetin “Oku” emrini içermesi de bu durumun en büyük göstergesi mahiyetindedir. Dergide de bu konuya dair bilgilere yer verilmiştir. Batı’nın, İslâm toplumunu kamuoyuna gericilikle lanse etmesi ve müslüman toplumda da bu fikre yönelik destek içeren söylemlerle dergide her zaman mücadele edildiğini görmekteyiz. Daha önce de belirttiğimiz üzere, Hilal dergisinde politik kavramların dini argümanlarla cevaplandırıldığı, böylece toplum nezdinde İslâm’ı itibarsızlaştırmaya çalışanların amaçlarının önüne, toplumda yeniliğe açık, bilimi savunan bir İslâm anlayışı oluşturarak set koyulmaya çalışıldığı görülmektedir.³⁰⁴

Din ile bilimin ve gelişimin bir arada olmasının önemi Hilâl dergisinde şu şekilde yer almaktadır:

Bir millette din ilimsiz ilim dinsiz kalır, örf ve âdet, mahiyet ve vasfı aslisini gaip eder, başka milletlerin örf ve adetini taklitçilik başlarsa maddi bünye var kuvveti ile inkişaf eder, millet vasfını zevale yüz tutar, dejenere olmuş bir cemiyet tipi meydana gelir. Böylece milli bünye kansere müptela ve millet çözülüp parçalanmaya mahkûm olur. Dini ilimsiz, ilmi de dinsiz kalmış olan bir milletin din adamı ilim adamına dinsiz, ilim adamı da ötekine gerici, yobaz der. Ve biri diğerinin meclisinden hoşlanmaz, yüzünü görmek istemez.³⁰⁵

Bunun yanında İslam toplumlarına yönelik şu şekilde bir eleştiri de yapılmıştır: “Tarihi hakikatlerin en açığı şudur ki, İslam alemi fikren geri kalmadı, düşmanları kendisine galebe çalmadı. Ancak, dünyasını İslamiyet’ten başka kanunlarla idare etmeye başladığı ve dinin kalplere çekilmesini istediği zaman geri kaldı.”³⁰⁶

Hilâl dergisinde toplumsal bir mesele olan sanat da unutulmamıştır. İslâm’ın sanata verdiği önem ifade edilerek toplumda sanata dair bilinç oluşumu ve sanat kapsamında İslâm’a yönelik haricî ve dahili eleştirilere karşı savunmacı bir yaklaşım oluşumu sağlanmaya çalışılmıştır. Dergide yer alan bir bölümdeki şu satırlar da bunu ortaya koymaktadır:

“Fikri hayatın bu inkişâfı İslâm inkılâbının beraberinde getirdiği iş zevki ve enerjisi ile İslâm medeniyetinin öncüleri Arap ve Acemlerin parlak fikir ve sanat

³⁰³ Mehmet Süleyman Teymuroğlu, “Din ve İnkılap”, *Hilâl Dergisi*, C. I, S. 1, 1958, s. 3.

³⁰⁴ M. Lebib Divanlıoğlu, “Maddi ve Manevi Bünye Meselesi”, *Hilâl Dergisi*, C. III, S. 25, 1962, s. 9.

³⁰⁵ Divanlıoğlu, “Maddi ve Manevi Bünye Meselesi”, s. 9.

³⁰⁶ Sabuncu, “Sağ-Sol Arasında İslâm”, s. 6.

kabiliyetleriyle ve nihayet ve bilhassa İslâm dininin ilimlere karşı olan durumuyla izah edilebilir.”³⁰⁷

Netice itibariyle Hilâl dergisine bütüncül olarak baktığımızda İslâm’ın yeniliğe ve modernleşmeye açık olduğu hususu ana tema olarak kendisine dergide yer bulmuştur. Modern dünyaya entegre olma çabasında İslâm dininin ilkelerinin gözetilmesi ve bu doğrultuda yenilik hareketlerin gerçekleşmesi gerektiği dergide birçok sayıda gündeme gelen bir konu olmuştur. Bunun yanında aslında modernleşme sürecine dair bir faaliyet olarakta değerlendirebileceğimiz Batı’nın İslâm’ı gericilikle, yobazlıkla itham etmesine karşılık İslâm dinini, savunmacı bir yaklaşımla İslâm’ın yeniliğe ve gelişmeye açık olduğu çeşitli sayılarda belirtilerek mücadele edilmiştir.³⁰⁸

2.5.3. Komünizme Karşı Mücadele

Komünizm, her çeşit üretim araçlarının ortak mülkiyeti üzerine kurulu, sınıf ayrımı olmayan, parasız ve devletsiz bir toplumsal düzenin oluşmasını amaç edinen, siyasi ve ekonomik bir ideolojik hareket olarak tanımlanmaktadır.³⁰⁹ Hilâl dergisinde komünizme sıkça değinilmiş ve sürekli olarak komünizmle mücadele edilmiştir. Türkiye’de komünizm taraftarları genel olarak solcu kesim olarak nitelendirilmiştir. Hilâl dergisinde komünizmin şu şekilde tarif edildiğini görmekteyiz: “İnsan kafasından çıkmış olan en batıl inanış hiç şüphe yok ki Komünizmdir.”³¹⁰ Ayrıca komünizm ile olan mücadele şöyle vurgulanmaktadır: “Komünizme karşı mücadelemiz Allah’ın kudretine inananlarla inanmayanlar arasındaki bir mücadele değil de nedir? Komünistler bunu biliyorlar. Onlar bütün inanç sistemlerinden Allah’ı dışarı çıkarmak zorundadırlar. Zira Allah içeri girince, komünizm dışarı çıkmaya mecbur olur.”³¹¹

Komünizmin çıkış noktası Batı olmuştur ve dünyaya özellikle de İslâm toplumlarına buradan yayılmıştır. Bu noktada komünizm ile olan mücadelede Batı da

³⁰⁷ Said Mutlu, “İslâm Medeniyetinin Başlangıcı”, *Hilâl Dergisi*, C. I, S. 12, 1960, s. 13.

³⁰⁸ Hurşit Ahmet, “İslam ve Batı”, *Hilâl Dergisi*, C. VIII, S. 96, 1969, s. 25; Abdusselam, “İlmi Başarılar Karşısında İslam ve Batı Konferansından: Mukaddes Kur’an ve İlim”, *Hilâl Dergisi*, C. XXIV, S. 276, 1986, s. 8; Ali Haydar Öztürk, “Örnek Aldığımız Batının Barbarlığı”, *Hilâl Dergisi*, C. XXIV, S. 278, 1986, s. 13.

³⁰⁹ “Komünizm”, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kom%C3%BCnizm>, (Erişim: 19.03.2023).

³¹⁰ İsmail Kazdal, “Komünizm Kapıya Dayandı”, *Hilâl Dergisi*, C. V, S. 54, 1965, s. 3.

³¹¹ Hikmet Tanyu, “Eisenhower’in Düşünceleri, Duası ve Bir Beyanatı”, *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 13, 1960, s. 24.

hedefe koyularak, Batı'nın dini değerlerden uzaklaştığı, madde ciddi düzeyde önemsenerek gelinen noktada maddeye tapıldığı belirtilmektedir.³¹²

Dergide bulunan bir pasajda komünizmin toplumdaki varlığına dair değerlendirme şöyle yapılmıştır:

Cemiyetin en mühim temeli dindir. Vicdanları Allah sevgisi ve korkusu dolu olmayan insanları dünya kanunları güç düzene kor. Bir milletin fertlerinin ruhlar ülkesinde Allah sevgisi ve korkusu hüküm sürüyorsa milletleri kimse yıkamaz. Din afyondur diyen komünist dinsizlerin sözleri o kadar tesir yaratmış ki dinden bahsedene hemen mürteci diye hücumla geçildiğini görüyoruz. Komünistlerin gayesi dünyayı kendi hayvan cemiyetlerine benzetmektir. Bu gayenin yoluna dikilen en mühim kuvvet ise dindir. Bu maliyi yıkmak için komünistler dünyanın her yerinde koyu din aleyhtarlığı yapmaya çalışırlar. Memleketimiz inkılaplara sahne olmuş bir diyardır. Elbette din mevzuunda hassasiyetleri mevcuttur. Suiniyetli kimselerin memleketimizi felakete sürüklemesine meydan vermemek elzemdir. İşte bu hassas noktayı komünistler istismar ederek milli bünyemizden din namına ne varsa silmektedirler. Böylece kendi fikirlerine müsait zemin yaratacaklardır. Cemiyetimizi ikide bir irtica var feryadıyla çalkalayanlar, din kelimesinin ağza dahi alınmasını men edercesine mücadele edenler bu hareketlerinin ekseriya yersiz bir telaş olduğunu düşünsünler. Düşünsünler ki milletimizin en büyük kudreti olan imanına saldırmak ancak komünistlerin işine yaramaktadır.³¹³

Görüldüğü üzere yine politik bir kavram olarak karşımıza çıkan komünizm, İslâm toplumunda dini bir mücadelenin hedefi olmuştur. Bunun yanında Hilâl dergisinin bir başka bölümünde de komünizmle ilgili şöyle bir değerlendirme yapılmıştır:

Milletlerin ve insanlığın başına ahlak düşmanı, millet ve vatan haini, fazilet ve aile katili birer bela olmaktadır. Bütün milletler ve bütün insanlık, maddi ve manevi varlıklarını korumak için bu sinsi düşmanı, bu gizli haini, bu maskeli katili iyice tanımalı ve ona, her zaman ve her yerde amansız bir savaş açmalıdır. Bütün milletler ve tüm insanlık bu düşmanın kim olduğunu ve isminin ne olduğunu ve sisteminin ne iddiğini biliyor ve ona karşı açıkça bir savaş açılmış durumdadır. Bu fazilet ve aile, millet ve vatan, din ve ahlak düşmanı Sovyet Rusya'dır. Onun her millet içinde salmış olduğu gizli yardımcıları da vatan ve millet haini, ahlak ve din düşmanı, fazilet ve aile katili komünistlerdir. Onun her toplum içinde ve bütün insanlığa yaymak istediği alçak sistemde kominizmdir. Milletler milli vasıflarını muhafaza ettikçe bunun için manevi değerlerine ve milli geleneklerine sınıksız sarıldıkça komünist sızmalarına karşı koyacak bir zırha bürünmüş olurlar. Bunu bilen komünistler, sızmak istedikleri ulusun manevi değerlerine bağlılıklarını zayıflatmaya, yaşayan nesli ulusal geleneklerinden ayırmaya çalışırlar. Bunun için de ilerilik yaygarası altında dinsizliği, asrılık ve modernlik perdesi arkasında kozmopolitliği ve milliyetsizliği terkin ederler. Ve böylece hiçbir manevi yasak ve sorumluluk tanımayan, hiçbir milli ülkü taşımayan robotlaşmış kişiler yetiştirmek isterler.³¹⁴

³¹² Hasan Fehmi Başoğlu, "İlmikelâm ve Felsefe: Allahını Peygamberini Kaybetmiş Bir Genç Türk Münevveri İle Nasıl Konuştum", *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 24, 1962, s. 4-5.

³¹³ Orhan Özgedik, "İrtica", *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 25, 1962, s. 4.

³¹⁴ Necati ş. Tamer, "Düşmanımızı Tanıyalım Ona Savaş Açalım", *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 24, 1962, s. 10.

Toplum içinde komünizm ile mücadeleyi red edenlerin oluşturduğu komisyonun hazırladığı rapora da dergide yer verildiğini görmekteyiz. Bu raporda; komünizm hareketindeki asıl hedefin İslâm dini olduğu, okullardaki din derslerinin kalkacağı, İmam-Hatip okullarının fesat yuvası haline geldiği belirtilerek kapatılması gerektiği, radyolardaki dini sohbetlerin kaldırılacağı, bu neviden yayın yapan dergi ve gazete sahiplerinin tevkif edileceği yer almaktadır.³¹⁵ Devletin resmi dini kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığının kapatılmasının da komünizmin hedeflerinden biri olduğuna yer verilmiştir.³¹⁶

Görüldüğü üzere devletin yeniden otoriter bir güce sahip olması ve toplumun refah düzeyinin artması için İslâm dinini Kur'an ve sünnet ışığındaki öz değerleriyle yaşamanın gerektiğini savunan, müslüman toplumlarda da böyle bir din anlayışının oluşmasını amaçlayan ve bunu yaparken de kitle iletişim araçlarını kullanan Hilâl dergisinin, hedefine İslâm dinini koyan, din derslerinin kalkması, dini yayın yapan kuruluşların kapatılması amacını taşıyan komünizme karşı söyleminin ve mücadelesinin neden olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Dergideki bu söylemlerin, okuyucular vasıtasıyla topluma komünizmi anlatma ve mücadeleye ortak olmalarına yönelik olduğu görülmektedir. Devlet yönetiminin de bu konuda dikkatli olmasına yönelik dergide yer alan çeşitli yazılarda da çağrı yapılmıştır:

“Devletin bu hususta çok uyanık durması ve bunu daha geniş uyanık ve kültürlü komiteler tarafından adım adım ve nihayet makale makale, beyanat beyanat takibi halkımızın da bu davaya tam bağlı olarak fikriyatı, malı ve nihayet canı ile seferber olması icap etmektedir. Bu icabet şüphesiz en hasta komünizmle çetin mücadele mevkiinde olan müspet basın ve yayınları okuyup okutma, kaldırılıp zenginleştirme ile olabilir”³¹⁷

Komünizm ile yapılan mücadele kapsamında Hilâl dergisi okuyucusuna şu şekilde seslenmektedir:

Muhterem okuyucu, hepinizin bildiği gibi beşerî ve milli bir tehlike olan komünizm âfetine karşı yurdumuzda açılmış bulunan büyük mücadele, komünizm belâsına müdrik ve ilmi bir şekilde tel'in edilmektedir. Lâkin bu arada, hükûmetin bile, yaygın bir şekilde faaliyet gösteren komünizmin ezilmesi için verdiği ruhsat istismar edilerek, bazı basın tarafından böyle bir tehlikenin varid olmadığını ihsas etmeleri gayet calib-i dikkat ve şayan-ı eseftir.³¹⁸

³¹⁵ Kemal Kuşçu, “Türkiye de Din ve Vicdan Hürriyeti Kimler İçindir”, *Hilâl Dergisi*, C. IV, S. 46, 1964, s. 2.

³¹⁶ Kemalettin Nomer, “Gericilikle Mücadele ve Arkası”, *Hilâl Dergisi*, C. IV, S. 46, 1964, s. 3.

³¹⁷ Müslümoğlu, “Müşahedeler- Mülahazalar: Biz ve Komünizm”, *Hilâl Dergisi*, C. III, S. 36, 1963, s. 9.

³¹⁸ Salih Özcan, “Hilâl’den Mektup”, *Hilâl Dergisi*, C.II, S. 23, 1962, s. 1.

Benzer ifadelerle Hilâl dergisinin başka bir sayısında da komünizme yönelik ılımlı tavır sergileyenlerle ilgili şu şekilde bir değerlendirmede yapılmıştır: “Bugün dünyanın her yerinde gayet plânlı ve yerine göre sinsi veya açık bir faaliyet gösterdiği düşmanı olan ve coğrafi ve siyasî gerçek olan Komünizmin ezeli bakımından kendisi için oldukça önemli bir ülke sayılabilecek Türkiye’ye yönelik menfur emeller beslemediğini zan ve iddia etmek, iyi bilinmelidir ki ya satılmışlığın veya ahmaklığın tezahüründen başka bir şey değildir”.³¹⁹

Hilâl dergisinde komünizmin farklı sayılarda birçok defa³²⁰ yer almasının yanı sıra sosyalizme karşı da benzer eleştirilerin ve mücadelenin olduğu da görülmektedir.³²¹

İslam dininin düşmanı olarak kabul edilen komünizme karşı yapılan mücadelenin, derginin farklı sayılarında çok kez gündeme getirilmesiyle toplum üzerinde komünizme karşı bir tavır ve dini açıdan mücadelecî bir algı oluşturulmaya çalışılmıştır. Görüldüğü üzere Hilal dergisi, verdiği mesajlarda toplumsal hayata dair oluşturmak istediği din algısının yanında komünizm gibi sosyolojik akımlarla da mücadeleyi kendisine amaç edindiği dergide yer alan bölümlerde görülmektedir.

2.5.4. Çeviri Faaliyetleri

İslâmî dergiler içerisinde çeviri faaliyetlerinin en çok ön plana çıktığı dergi Hilâl dergisi olmuştur. Bilhassa 1960’lardan sonra dergide tercümelemler ön plana çıkmaktadır. Daha öncede belirtildiği üzere Hilâl dergisinin baş yazarı ve sahibi olan Özcan, Dünya İslâm Birliği’nin ve Dünya İslâm Kongresi’nin yurt dışı toplantılarına katılarak, İslâm aleminin farklı bölgelerinden gelen İslâmcı aydınlarla irtibat sağlamış ve onların yapmış olduğu çalışmaların ve eserlerin Türkçe’ye çevrilerek yayımlanmasında öncülük etmiştir.³²² Bu kapsamda İsmail Kazdal’ın da dile getirdiği üzere “En planlı

³¹⁹ Müslümoğlu, “Müşahedeler- Mülâhazalar: Biz ve Komünizm”, s. 9.

³²⁰ Hamza Yayla, “Komünizm ve İslamiyet”, *Hilal Dergisi*, C. XIII, S. 149, 1975, s. 19; Maruf Devâlîbî, “İslam Karşısında Komünizm ve Kapitalizm”, *Hilal Dergisi*, C. VIII, S. 86, 1968, s. 20; Semahaddin Cem, “Dünya Masonluğu Hakkında”, *Hilal Dergisi*, C. V, S. 49, 1965, s. 12; Sadeddin Arslan, “İslâm ve Komünizm”, *Hilal Dergisi*, C. VI, S. 70, 1967, s. 18; M. Gazi Yeşilada, “Komünizme Karşı Koyma Tedbirleri”, *Hilal Dergisi*, C. XVII, S. 197, 1979, s. 42.

³²¹ Erdiñ Beylem, “İslâmiyet ve Sosyalizm”, *Hilâl Dergisi*, C.V, S. 50, 1965, s. 26; Said Şamil, “Sosyalizm”, *Hilal Dergisi*, C. X, S. 111, 1970, s. 19; Maruf Devâlîbî, “İhtilalci Sosyalizm II”, *Hilal Dergisi*, C. VII, S. 76, 1967, s. 10; Ahmet Bayezid, “Sosyalizm Merdiveni”, *Hilal Dergisi*, C. IV, S. 47, 1964, s. 5.

³²² Köroğlu, “Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak”, s.19-20.

ve yoğun çeviri faaliyetleri, Hilâl dergisi tarafından 1960-1970 yılları arasında gerçekleştirilmiştir.”³²³

Hilâl dergisinde yer verilen çeviri eserlerin, genel anlamda bir ideolojinin ürünü olduğu görülmektedir. Devlet ve siyaset nizamının İslâmiyet kapsamında açıklandığı, cihadın önemi, İslâmiyet’in Batı ile olan karşılaştırması ve Batı karşısındaki önemi konu edilen çeviri yazılara çokça yer verilmiştir. Bu doğrultudaki yazılara derginin 69. sayısında Siyaset Nizami, Devlet Nizamı, Nura Doğru başlıkları altında rastlanılmaktadır.

1970’li yıllara kadar tevhidi anlayış dâhilindeki neşriyat dergide ağır basmış ve yoğun tercüme faaliyetleri gösterilmiştir. Yapılan bu tercüme faaliyetlerinin amacı bir dönem derginin editörlüğünü de yapmış olan Nihat Armağan tarafından şöyle izah etmiştir; “Bu ıslahatçı alimlerin görüşleri bizleri oldukça derinden etkiledi. Söyledikleri sözler İslâmi düşüncenin oldukça bulanık bir duruma getirildiği ülkemizde arı, berrak, temiz bir şekle dönmesini sağlamaya yöneltici idi.”³²⁴

Çeviri faaliyetlerinin başlaması açısından en önemli olay Salih Özcan’ın yurt dışı seyahatleri olmuştur.³²⁵ Bu seyahatlerde bulundukları toplumlarda öncü bir karaktere sahip olan kişilerle kurduğu ilişkiler neticesinde Hilâl dergisinde İslâm toplumlarının içerisinde bulunduğu durum, bu kişilerin eserlerinden yapılan çevirilerle ortaya konmuştur. Hilâl dergisi kendisiyle hemen hemen aynı dönemde neşriyat hayatına başlayan Hilâl Yayınları ile birlikte Türkiye’deki İslâmcılık fikrine katkı sunacak önemli değişiklikleri sağlamıştır. Dergide çevirilerine yer verilen yazıların sahiplerine ait diğer eserleri de Türkçe’ye çevrilerek Hilâl Yayınları bünyesinde basılmıştır.³²⁶ Bu durum dergide şu şekilde ifade edilmiştir:

Mecmuamızda tercüme büyük bir yekûn tutuyorsa da bu tercümelerin her biri islâm âleminin en büyük âlimleri ve mücahitlerinin kaleminden çıkmış olması hasebiyle çok tesirli oluyor ve hattâ yerli müelliflerin doğmasına en büyük yardımcı oluyor. Hilâl, bir bakıma Türkiye’nin islâm âlemine açılan penceresidir. Türkiye dışındaki müslümanların neler düşündüklerini Türk efkârı umumiyesine

³²³ Telci ve Durdağı, “Hilâl Dergisi Örneğinde İdeolojik İzlenimler; Derginin Çeviri Faaliyetlerine ve Çeviri Politikasına Genel Bakış (1960-1980)”, s. 96.

³²⁴ Nihat Armağan, “Hilâl Dergisi Üzerine”, Haksöz Dergisi, S. 31, Ekim 1993. / <https://www.haksozhaber.net/okul/Hilal-dergisi-uzerine-500yy.htm>

³²⁵ Gençosmanoğlu, “Hilâl Dergisi ve Hilâl Yayınları Yerli Bir Neşriyat Harekâtı Olarak Çeviri Faaliyetleri”, s. 303.

³²⁶ Köroğlu, “Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak”, s. 20-21.

aksettirmekle Anadolu halkını kendi dar dünyalarının dışına çıkarıyor ve yerli tefekkürün doğmasına yardım ediyoruz.”³²⁷

Tercümeler, kimi zaman Hindistan, Pakistan gibi Güney Asya ülkelerinin ve Arap ülkelerinin yazarlarının eserlerinden yapılyorken, kimi zamanda Müslüman olmuş bir Avrupalının ya da Avrupa’da yayın hayatında olan bir gazetenin tercüme edilmesiyle yapılmıştır. Verilmek istenen mesajın etkisinin daha fazla olabilmesi için dünyanın bir ucundan diğer ucuna kadar çeviri faaliyetlerinin kapsamı geniş tutulmuştur.³²⁸

Dergi bünyesinde Batı’daki yazarların da eserlerinin çevirilerine yer verilmiştir. Bu eserler, genel ağırlıkta İslâmiyet’in evrensel bir din olduğu, mutlak mutluluğun ve refahın İslâmiyet ile mümkün olacağına dair yazılar olmuştur. Batı’nın İslâmiyet’e yönelik eleştirilerine zaman zaman kendi içlerindeki aydınların eserlerinin çevirileriyle cevap vermiş olmaları da Hilâl dergisinin topyekûn Batı’yı dışlamak yerine kapsayıcılığı göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Dergide Pakistan’da gelişmiş bir İslâm devletini kurmak isteyen, Müslüman toplumların geri kalmışlıktan ve sömürgeci yalnızca İslâm’ın öz değerleri kapsamında olan bir yenilenme ile kurtulabileceğini ifade eden Ebû’l Âlâ el-Mevdûdî’nin eserlerinin yer alması önemlidir. Bunun yanında İhvân-ı Müslimîn hareketinin öncüsü olan Hasan el-Bennâ’nın ve Seyyid Kutub’un, İslâm milletlerinin yenilenmeye ihtiyacı olduğunu düşünen Muhammed İkbal’in görüşlerini de belirten eserlerinin dergi bünyesinde çevirisi yapılarak yer alması dikkat çekici nitelik taşımaktadır.

Hilâl dergisi de içeriği itibariyle dini yönü ağır basan, İslâm toplumunun öze dönüş kapsamında kendisini yenilemesi ve İslâmiyet’e sarılması gerektiğini savunan, bu meyanda gerek Batı’yla gerekse komünizm ve benzeri fikri akımlarla sürekli mücadele eden muhtevaya sahiptir. İsimlerini belirttiğimiz ve bulundukları toplumlarda öncü olan ilim adamlarının da aynı amaç ekseninde gayret sarf ettiklerini gösteren eserlerinin çevirilerinin, Hilâl dergisinin hitap ettiği okuyucu kitlesine de ulaştırılmış olması önem taşımaktadır.³²⁹

³²⁷ Salih Özcan, “Muhterem Okuyucu”, *Hilâl Dergisi*, C. VII, S. 83, 1968, s. 1.

³²⁸ Telci ve Durdağı, “Hilâl Dergisi Örneğinde İdeolojik İzlenimler; Derginin Çeviri Faaliyetlerine ve Çeviri Politikasına Genel Bakış (1960-1980)”, s. 81.

³²⁹ Seyyid Kutub, “Günümüzün Harbi ve İslâm”, çev. Ali Arslan, *Hilâl Dergisi*, C. VII, S. 77, 1967, s. 13; Seyyid Kutub, “Yoldaki İşaretler”, *Hilâl Dergisi*, C. VI, S. 62, 1966, s. 12; Seyyid Kutub, “Yenilik

2.5.5. İbadetlerin Önemi

İbadet, genel anlamda tanrıya yönelik saygı davranışı demektir. İslâm dini açısından ibadet ise, kulun Allah’a karşı sevgi, saygı ve bağlılığını gösteren duygu, düşünce ve davranış biçimleridir.³³⁰ İbadetler, İslâm’da büyük önem taşımaktadır ve İslâm’ın temel esaslarını oluşturmaktadır. Hilâl dergisi bünyesinde de muhtelif sayılarda ibadetlere hem fikhî açıdan hem de maddi ve manevi faydaları açısından yer verildiğini görmekteyiz. Namaz ibadeti için ön şart olan abdest ile ilgili dergide şöyle bir anekdot bulunmaktadır:

Irak’ta öğrenimi tamamlayarak çalışma hayatına başlayan bir doktor, mastır yapmak üzere Londra’ya gider. Londra’daki hocasıyla sohbet ederken hocası kendisine Bağdat’taki trahoma hastalarının sayısını sorar. Bu hastaların sayısının fazla olduğunu belirtmesi üzerine hocası şöyle bir karşılık verir:

Sizin Müslüman olduğunuzu biliyorum Müslüman bir kimse günde beş vakit namaz için günde beş defa akarsu ile abdest alır ve yüzünü yıkar. Bu gibilerin trahoma (hastalık) yakalanmaları mümkün değildir. Şu hale göre siz ismen Müslümansınız. Çünkü abdest almıyor ve namaz kılmıyorsunuz. Yahut da abdest ve namaza devam ediyorsanız aranızda yayılan bu hastalığın trahoma değil başka bir hastalık olması mümkündür.³³¹

Buradan çıkarılabilecek iki sonuç bulunmaktadır. İlk olarak abdestin insan vücuduna sağladığı maddi faydadır. Diğer ise bir doktorun gözünden hastalık üzerinden İslâm toplumu hakkında yapmış olduğu değerlendirmesidir. Sosyal hayattaki bir hastalığın dahi sebep sonuç ilişkisi bağlamında İslâm toplumu hakkında bir sonuca ulaşmaya imkân tanıdığı açıkça ortadadır.

Hilâl dergisinde ibadetlerle ilgili ayrılan pasajlarda karşımıza çıkan bir diğer hususta namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetlerin İslâm dininin emirlerine ve Hz. Peygamberin sünnetine uygun bir şekilde canı gönülden yerine getirilmesi ve riya gösteriş gibi davranışlardan uzak durarak ihlasla ifa edilmesi gerektiği gerçeğidir. Bu ibadetlerin yanında diğer temel görevlerinde Allah’ı tanıyıp bilmek, varlığına,

İslâm’ın Hedefidir”, *Hilal Dergisi*, C. XVIII, S. 208, 1980, s. 8; Muhammed İkbal, “Cahiliyye’nin Geri Dönüşü”, *Hilal Dergisi*, C. XX, S. 230, 1982, s. 23; Ebû’l Âlâ el-Mevdûdî, “İslâm İnkılabı”, çev. S. Mikail Bayram, *Hilal Dergisi*, C. VIII, S. 86, 1968, s. 12; Ebû’l Âlâ el-Mevdûdî, “Sosyal Bozukluk”, *Hilal Dergisi*, C. XIII, S. 147, 1975, s. 6.

³³⁰ Mustafa Sinanoğlu vd., “İbadet”, *Türkiye diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 233.

³³¹ Hasan Hüsnü Erdem, “Abdest almanın Göz Hıfzıssıhhası Üzerindeki Tesirleri”, *Hilâl Dergisi*, C. I, S. 1, 1958, s. 13.

birliğine, inanmak olduğu ve bilhassa zatı âlisine her ne suretle olursa olsun şirk koşmamak gerektiği belirtilmektedir.³³²

Muhammed Hamidullah, dergide kaleme aldığı “Müslümanın Namazı Kâinatın Namazıdır” adlı yazısında namazın yaratılan her canlının ibadetini kapsayıcı bir nitelikte ve evrensel bir perspektife sahip olduğunu vurgulamaktadır. Söz konusu yazısında evrende yaratılan her türlü canlının ve nesnenin, örneğin bir hayvanın, bitkinin ve taşın Allah’a ibadet ettiğini ancak bu durumun her nesneye ve canlıya özel bir durum olduğu, insanların bu ibadeti anlayamadığı ifade edilmektedir. İslâm da yaratılmışların en şerefli olarak belirtilen insanın namaz ibadetinin ise diğer bütün yaratılmışların ibadetini simgeleyen bir ibadet olduğu konu edilmiştir.³³³

Namaz ibadeti gibi oruç ibadetinin de müslüman üzerindeki etkisi ve manevi faydası dergide yer almaktadır. Bu fayda şu şekilde ifade edilmiştir:

“Oruç hiçbir zaman gelişigüzel aç kalıştan ibaret bir fiil değildir. Orucun şartlarından birisi niyettir. Demek ki tesadüfen aç kalış bir oruç değildir. Onda bir niyet ve bir kast’ın mevcut olması ne yaptığını ne yapacağını ve hangi zaman aralıklarında oruçlu olması lazım geldiğini bilmesi icap eder. Görülüyor ki oruç irade terbiyesi ile ilgili bir ibadettir.”³³⁴

Hac ibadetinin genel fıkıhı şartlarına da dergide yer verilerek, bunun yanında haccın farklı etnik kültürdeki ve farklı imkanlara sahip olanların aynı amaç uğrunda bir araya gelmesi, hiçbir ırk, renk, sosyal statü ayrımının olmadığı kardeşlik bilincinin ve aczi yetin kavranması açısından önem taşıdığı belirtilmektedir.³³⁵

Müslümanlar için büyük önem arz eden tövbenin tanımının ve ne anlam çağrıştırdığının Hilâl dergisinde şu şekilde yer aldığını görmekteyiz: “Tövbe, kelime itibari ile Cenabı Allah’ın emirlerine muvafakat etmeğe söz vermektir. Yani muhalefetten muvafakate dönmek demektir. Hal ile kal ile rucudur. Nehyi ilahinin temas ettiği şeylerden kaçmak, emri ilahiye itaati azmetmektir. Bunun için mücadele ve mücahede etmektir.”³³⁶

³³² Celâl Saraç, “Allah’a Karşı Vazifelerimiz”, *Hilâl Dergisi*, C. I, S. 6, 1959, s. 8.

³³³ Muhammed Hamidullah, “İslâm Tetkikleri: Müslümanın Namazı Kâinatın Namazıdır”, *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 18, 1961, s. 3.

³³⁴ Fahrettin Akbulut, “Allah’ın ziyafeti Oruç”, *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 13, 1960, s. 4.

³³⁵ Veli Ertan, “Hac ve Haccın Faziletleri”, *Hilâl Dergisi*, C. III, S. 36, 1963, s. 6-8.

³³⁶ Hacı Bayram Sezgit, “Tasavvuf Bahisleri”, *Hilâl Dergisi*, C. III, S. 36, 1963, s. 16.

Diğer ibadetlere de yer verilen Hilâl dergisinde ibadetlerle ilgili olan asıl tema “ihlâs”³³⁷ olarak karşımıza çıkmaktadır. Müslümanlıkta ihlâsın yücelik olduğu, ihlâstaki asıl mananın yalnız Allah rızasını kazanmak için ibadet yapmak olduğu ve böyle bir kazanımın en büyük mükâfat olduğu vurgulanmaktadır. Buna karşılık gösteriş için olan ibadette Allah’ın olmadığı, böyle bir ibadette de beklenenin sevap yerine günah olduğu ifade edilmektedir.³³⁸ İhlâs ile ilgili yer alan şu pasajda dikkat çekicidir: “Vicdanları gayet müsterih ve sakın bazı salih insanlar vardır ki kalplerinde ve sözlerinde tecelli eden huzur ve sükûne iştirak edilmedikçe yanlarına yaklaşamaz. Bu sükûna iştirak gözyaşıyla karışık nezaketin sembolü olarak yaşanabilir.”³³⁹

Görüldüğü üzere dergide ibadetlere yer verilirken daha çok ibadetlerin oluşturduğu manevi hazdan bahsedilmektedir.³⁴⁰ Bu durumun da Hilâl dergisinde sürekli eleştiri konusu olan İslâm toplumundaki bozulmaların, ahlaki çöküşlerin, iktisadi ve sosyal sıkıntıların bertaraf edilmesi için İslâm’ı yeniden öz temeli olan Kur’an ve sünnet çizgisinden sapmadan ve hurafelere kapılmadan yaşamak gerektiği teziyle örtüştüğünü görmekteyiz.

³³⁷ Kulun bütün davranışları ve sözlerinde sadece Allah’ın rızasını gözetmesi anlamında ahlâk ve tasavvuf terimi. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Süleyman Ateş, “İhlâs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 535-537.

³³⁸ Enver Tunçalp, “İbadet ve Gösteriş”, *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 24, 1962, s. 14.

³³⁹ Mühür Derman, “İslâm da Nezaket ve Göz Yaşı”, *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 24, 1962, s. 20, 24.

³⁴⁰ Hakkı Bilen, “Beş Vakit Namaz ve Düşündürdükleri”, *Hilâl Dergisi*, C. XII, S. 144, 1973, s. 22; Necati Ş. Tamer, “İslâm’ın Şartları”, *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 24, 1962, s. 6; Afife İffet, “Oruç Üzerine İrade ve Nefs Terbiyesi”, *Hilâl Dergisi*, C. X, S. 109, 1970, s. 8; Fahrettin Akbulut, “Allah’ın Ziyafeti Oruç”, *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 13, 1960, s. 4; A. Muhammed Cemal, “İslâm İktisadının Temellerinden Zekat”, *Hilâl Dergisi*, C. XIII, S. 154, 1975, s. 9; “İslâm’da Servet Herkesin Menfaati İçindir”, *Hilâl Dergisi*, C. XIX, S. 225, 1981, s. 28; Veli Ertan, “Hac ve Haccın Faziletleri”, *Hilâl Dergisi*, C. III, S. 36, 1963, s. 6; Semahaddin Cem, “Haccın Bugünkü Hedefi İslâm’ın Gayesi”, *Hilâl Dergisi*, C. X, S. 113, 1971, s. 7.

SONUÇ

Devletin içinde bulunduğu olumsuz şartlardan ve toplum düzeninde olan olumsuzluklardan kurtuluşun ve devletin eski refah düzeyine ulaşmasının İslâm dininin öz değerlerine geri dönüşle ve Kur'an, sünnet çizgisinde yenilenmeyle mümkün olacağını savunan İslâmcılık, 19. yüzyılda dergi neşriyatının da gündemine girmiştir. Bu sayede daha çok kitleye ulaşma imkânı bulmuştur. İslâmcı dergicilik, 19. yüzyılda Sırât-ı Müstakim/Sebilürreşâd dergisiyle başlamış ve günümüze kadar çeşitli badireler atlatmıştır. İktidarı devralan siyasi partilerle İslâmcılar arasındaki ilişkiler dönemin koşullarına paralel olarak değişim yaşamıştır. Cumhuriyetin ilanıyla İslâmi dergicilik Türkiye de zaman zaman sansüre uğratılmış ve yayınevlerinin kapatılmış olmasına rağmen 1945 yılında çok partili hayata geçişle birlikte neşriyat konusunda ciddi bir atılım yaşanmıştır. Birçok İslâmi dergi bu dönemin akabinde yayın hayatına girmiştir. Bu dergiler, İslâmcıların fikirlerini yayma ve yaygınlaştırma aracı olmuş, İslâmcılık fikrinin yaygınlaşmasını ve etkisinin artmasını sağlamıştır.

Genel içerikleri dini argümanlar olmalarına karşılık, tekrardan sansüre maruz kalmamak adına çıkış misyonlarını genel olarak dini, siyasi, edebi aylık mecmua şeklinde belirleyerek okuyucuyla buluşmuşlardır. Bu nokta da 1958 yılında yayın hayatına giren Hilâl dergisi, neşriyat süresince birçok konuyu ihtiva etmekle birlikte esas olarak dini konular üzerinde durmuştur. Yaklaşık 35 yıl yayın hayatında kalan Hilâl dergisi, 367 sayısı ile okuyucusuna içerisinde barındırdığı mesajları aktarmıştır. Hilâl dergisinin bu denli uzunca bir müddet yayın hayatında kalması ve birçok okuyucuya ulaşmasındaki en önemli etken Salih Özcan olmuştur. Bediuzzaman Said Nursî'nin "Hariciye Vekilim" olarak andığı ve Nur hareketinin varislerinden biri olan Özcan, bir dönem Şanlıurfa Milletvekili olarakta görev yapmıştır. Derginin muhtevasının oluşmasında Özcan'ın bu özelliklerinin yanında birçok İslam ülkesine yapmış olduğu gezilerde etkili olmuştur.

"Türkiye'de İslamcı Dergilerin Dönemin Din Anlayışına Etkileri: Hilal Dergisi Örneği (1958-1993)" adlı çalışmamız kapsamında elde ettiğimiz bulgular şu şekildedir:

Hilal dergisinin diğer İslamcı dergilerden farklı olarak muhtevasında, Özcan'ın gençlik yıllarında Bediuzzaman Said Nursî'nin yanında yetişmesi ve Nursî'nin varisi olarak anılması dergi bünyesinde Nursî'ye yer ayrılması sonucunu doğurmuştur.

Derginin birçok sayısında Said Nursî'nin hayatından bahsedilmekle birlikte risalelerine ve menkıbelerine yer verilmiştir. Nurculuk hareketine dair bazı yazılarda kaleme alınmıştır. Ayrıca Said Nursî'ye yönelik zaman zaman yapılan eleştirilere de dergi bünyesinde cevap mahiyetinde yazılar yazılmıştır.

Bunun yanında Hilal dergisi, diğer birçok İslamcı dergiye göre mevcut hükümet ile karşı karşıya gelmekten kaçınarak uyumlu bir politik süreç yürütmüştür. Siyasi değerlendirmeden ve eleştirilerden genel itibarıyla uzak durulmuştur. Mevcuttaki hükümetin izlediği politikaların yanlışlığını ya da doğruluğunu belirtmekten ziyade, yayın süreci içerisinde derginin yayımlanmış farklı sayılarında İslam'da devlet yönetiminin nasıl olması gerektiğine dair bazen çeviri eserler aracılığıyla bazen de doğrudan yazılan makalelerle değinilmiştir.

Hilal dergisi, Türkiye'deki dergi yayıncılığına çeviri faaliyetlerini kazandırmıştır. İslamcı dergiler içerisinde yabancı eserlerden en çok çeviri yapılarak yayımlayan dergi olmuştur. Özellikle bulundukları topluma temayüz etmiş ve İslamcılık kapsamında benzer ilkeler üzerine hareket başlatmış olan Mevdûdî, Seyyid Kutub, Hasan el-Bennâ ve Muhammed İkbal gibi kişilerden yoğun çeviri faaliyetleri yapan Hilal dergisi, Türkiye'den İslam toplumuna açılan bir pencere olmuştur. Bu çeviri eserlerin içeriğinin de milliyetçiliğe ve devlet nizamına, İslâm'ın öz değerleriyle yeniden yaşanmasına ve her yönüyle İslâmî ilkeler gözetilerek müslüman toplumun modernleşmesine dair temaların olduğu görülmektedir.

Çeviri eserlerle birlikte, 1960'lı yıllarda derginin çıkış misyonunda olan milliyetçilik çizgisinden ayrılarak tüm müslüman toplumları kapsayan ümmetçilik anlayışının derginin muhtevasında yerini aldığı görülmektedir. Bunun sebebi olarak milliyetçilik ve Türkçülük gibi akımların İslamla bağdaştırılarak, Türk olmayanların müslüman olamayacağı gibi bir ayrışmanın toplumda etkin olmaya başladığı dergide belirtilmiştir.

1970'li yıllara kadar Müslüman toplumun, gösteriş ve hevaya daldığı eleştirisini yapan dergi, Batının ilerleyişi karşısında Müslüman toplumun geri kalmasının İslâm'dan değil İslâm'ın yaşayış şekline bağlı olduğunu vurgulamıştır. İslâm dininin çağın gerektirdiği modernleşmeye ve gelişmeye engel olmadığı, aksine İslâm'ın bilgiye çok önem verdiği çeşitli sayılarda ifade edilmiştir. 1970'li yıllardan sonraki derginin sayılarında, topluma yönelik eleştirilerden ziyade müslüman bir toplumun ve

müslümanın nasıl olması gerektiğine, bu noktada İslam'ın ne emrettiğine dair yazıların yer aldığı görülmektedir.

Dergide, ibadetlerle ilgili fikhî hükümlerin yanında ibadetlerin kişide oluşturduğu maddi ve manevi kazanımlara da yer verildiği görülmektedir. İbadetlerin diğer İslamcı dergilere göre daha geniş yer bulmasının müslüman toplumun içinde bulunduğu buhrandan kurtuluşunun ve yeniden yükselişinin İslâm'ı öz değerleriyle yaşamakla mümkün olacağı fikrinden kaynaklığını ve ibadetlerin insanda oluşturduğu manevi etkiyle müslüman toplumu hevedan uzaklaştırarak ihlasla ibadetlere yöneltmeyi, bu sayede İslâm'ı aslî ilkeleriyle yaşama bilincine kavuşmanın amaçlandığı anlaşılmaktadır.

Dergi bünyesinde hemen hemen her dönemde Batı tarafından sürekli gericilik yaftasıyla itham edilen ve eleştirilere maruz kalan İslâm diniyle ilgili savunmacı bir tavır sergilenmiştir. Batıdan gelen bu eleştirilere aynı minval de yine dergi üzerinden cevap verilerek İslâm dininin yeniliğe ve iyi olan her şeye açık olduğu, Batıdaki değerlerin dahi esas itibarıyla İslâm kaynaklı olduğu vurgulanmıştır. Bunun yanında komünizm ile de ciddi mücadele verilerek komünizmin İslâm ile zıt olduğu her fırsatta yoğun bir şekilde dergide yer bulmuştur. Komünizmin, Türkiye de ki karşılığının sol gruplar olarak nitelendirildiği belirtilen dergide, bazı sayılarda bu tehlikeye karşı devletin de resmi adımlar atması ve komünizmle mücadele etmesi gerektiğiyle ilgili çağrılar yapıldığı görülmektedir.

Diğer bazı İslamcı dergilerde olduğu üzere Hilal dergisi, kadın ve aile konularına da birçok sayıda yer vermiştir. İslam'ın kadına verdiği önemin sıklıkla belirtildiği bu yazılarda mutlu bir ailenin oluşumunda kadının konumu da açıkça belirtilmiştir.

Bunun yanında İslam toplumlarının finans hayatına da vurgu yapılan dergi de, faizsiz bankacılık sisteminin kurulması için çağrılar yapılmıştır. 1985 yılında Faisal Finans Kurumu'nun kuruluşuyla birlikte derginin birçok sayısında bu kurumun reklamı yapılarak İslam dininin faizi haram kıldığı, Müslüman toplumlarında finans işlerini faizsiz kurumlarla yapmaları gerektiği, faizin toplumda oluşturduğu olumsuzluklar vurgulanmıştır.

Netice itibarıyla 35 yıla yakın bir süre yayın hayatında kalan Hilâl dergisi, Batının yaftaladığı geri kalmışlığın İslâm'ın kendisinden değil Müslümanların yaşayış şekline kaynaklandığını vurgulayarak, İslamcılık çizgisinden ayrılmadan toplumda

İslâm'ın asli hükümlerine dair inanç sistemi oluşturmaya çalışmıştır. İslâm'ın çalışmaya, bilgiye ve yeniliğe verdiği önem daimî olarak dergide yer bularak, Müslüman toplumun İslâm'ı Kur'ân ve sünnet ekseninde yaşamaya başlamasıyla toplumun refah düzeyine ulaşabileceği, bunun için İslâmi ilkelere göre davranmaktan başka hiçbir şeye ihtiyaç olmadığı, bu sayede modern bir toplum inşa edebilmenin mümkün olacağı vurgusu yapılmıştır. Bu kapsamda İslami perspektifte devlet yönetiminden ailenin oluşumuna, sosyal yaşantıdan finans hayatına kadar birçok konu Hilal dergisi bünyesinde yer bulmuştur. Bireylerin davranışları, komünizm ile mücadele, faizsiz bankacılık, kadının toplumdaki yeri ve ibadetler, derginin ilk sayısından son sayısına kadar belli aralıklarla sürekli olarak dergide yer bulmuş olması da derginin toplumdaki din anlayışına hangi yönlerde etki etmeye çalıştığının göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

- “Aile Kürsüsü: İslam Ailesinin Saadet Güneşi Kadınlara Rasulullah’ın Hitabı”, *Hilal Dergisi*, C. XV, S. 176, 1977, ss. 25.
- “Ali Ulvi Kurucu”, <https://katalog.idp.org.tr/yazarlar/2089/ali-ulvi-kurucu>, (20.05.2022).
- “Araştırmalar: Yabancı Gözü İle İslam Aleminde Kadın”, *Hilal Dergisi*, C. II, S. 20, 1961, ss. 18.
- “Diyanet ve Sakallı Yılanlar”, *Hilâl Dergisi*, C. IV, S. 42, 1963, ss. 18.
- “Faisal Finans Kurumu A.Ş Genel Müdürlüğü Üyeleri”, *Hilal Dergisi*, C. 23, S. 275, 1985, ss. 18, 34.
- “Faisal Finans Kurumu”, *Hilal Dergisi*, C. XXV, S. 291, 1987, ss. 1.
- “Hasan Basri Çantay”, <https://www.biyografya.com/biyografi/15668>, (15.01.2023).
- “Hilâl”, <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/77/Hilâl>, (20.10.2022).
- “İnkılap Nedir?”, <https://www.nedir.com/ink%C4%B1lap>, (18.03.2023).
- “İnsanlar / Oscar C. Pfaus”, <https://peoplepill.com/people/oscar-c-pfaus>, (20.03.2023).
- “İslam ve Modern Bankacılık”, *Hilal Dergisi*, C. IX, S. 98, 1969, ss. 18-22.
- “İslam da Servet Herkesin Menfaati İçindir”, *Hilal Dergisi*, C. XIX, S. 225, 1981, ss. 28.
- “İsmail Kazdal”, <https://katalog.idp.org.tr/yazarlar/4541/ismail-kazdal>, (10.03.2022).
- “İsmail Kazdal”, <https://www.biyografya.com/biyografi/10276>, (10.03.2022).
- “Komünizm”, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kom%C3%BCnizm>, (19.03.2023).
- “Lütfi İkiz”, <https://www.biyografya.com/biyografi/7498>, (18.04.2022). Ayrıntılı bilgi için bkz.: <https://www.memleket.com.tr/konya-haber-Kutubhaneci-mehmet-lutfi-ikiz-vefatinin-15-yilinda-aydinlar-ocaginda-2123911h.htm>, (03.04.2023).
- “Mehmet Akif İnan Biyografisi”, <https://www.haberler.com/mehmet-akif-inan/biyografisi/>, (05.03.2023).
- “Mehmet Zekai Konpara”, <https://www.biyografya.com/biyografi/8098>, (10.02.2022).
- “Muhammed Hamidullah”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Muhammed_Hamidullah, (10.05.2022).
- “Prof. Dr. Muhammed B. Muhammed Tavit Et-Tanci”, *AÜİFD*, C. XX, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1975, ss. 28-31.
- “Salih Özcan ağabey kimdir?”, <https://www.risalehaber.com/salih-ozcan-agabey-kimdir-242103h.htm>, (15.03.2022).
- “Salih Özcan”, <https://katalog.idp.org.tr/yazarlar/3180/salih-ozcan>, (10.02.2022).
- “Salih ÖZCAN”, <https://www.biyografya.com/biyografi/12436>, (10.02.2022).
- Abdusselam, “İlmi Başarılar Karşısında İslam ve Batı Konferansından: Mukaddes Kur’an ve İlim”, *Hilal Dergisi*, C. XXIV, S. 276, 1986, ss. 8.
- Açıkgöçer, Alparslan, “Said Nursi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018, ss. 565-572.

- Ahmad, Anis, “Mevdûdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, ss. 432-437.
- Ahmet, Hurşit, “İslam ve Batı”, *Hilâl Dergisi*, C. VIII, S. 96, 1969, ss. 25.
- Akbulut, Fahrettin, “Allah’ın ziyafeti Oruç”, *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 13, 1960, ss. 4.
- Akçael, Ahmet, “İslam: Din Duygusu”, *Hilâl Dergisi*, C. XV, S. 179, 1977, ss. 33-39.
- Akgündüz, Ahmet, “Mukayeseli Hukukta ve İslam Hukukunda Kadın”, *Hilâl Dergisi*, C. XXVIII, S. 341, 1991, ss. 25.
- Aksay, Hasan, “Yaşamadığımız İçin İslam Gelmiyor”, *Hilâl Dergisi*, C. 7, S. 77, 1967, ss. 10.
- Alagöz, Mahmut, “İslam ve Müspet İlimler”, *Hilâl Dergisi*, C. XI, S. 127, 1972, ss. 14-15.
- Altun, Fahrettin, “Modernleşme”, Popüler Bilim Yayınları, <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/modernlesme>, (18.03.2023).
- Anon, “İslâm ve Laik Demokrasi”, *Hilâl Dergisi*, C.VIII, S. 94, 1969, ss. 18-21.
- Armağan, Nihat, “Hilâl Dergisi Üzerine”, *Haksöz Dergisi*, S. 31, Ekim 1993. / <https://www.haksozhaber.net/okul/Hilâl-dergisi-uzerine-500yy.htm>, (16.04.2023).
- Arslan, Sadeddin, “İslâm ve Komünizm”, *Hilâl Dergisi*, C. VI, S. 70, 1967, ss. 18.
- Asyalı, Hamza, “Maneviyatçı İktidarın İlk Hedefleri”, *Hilâl Dergisi*, C. XVIII, S. 205, 1980, ss. 13.
- Ateş, Süleyman, “İhlâs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 535-537.
- Aydın, Mehmet Âkif, “İslâmcılık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 67-70.
- Aydın, Mehmet S., “Muhammed İkbâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 17-23.
- Aykut, Şeyma, *Yakın Dönem İslâmcı Dergilerde Kadın İmajı: Mektup Dergisi Örneği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022.
- Baçoğlu, Hasan Fehmi, “İlmikelâm ve Felsefe: Allahını Peygamberini Kaybetmiş Bir Genç Türk Münevverî ile Nasıl Konuştum”, *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 24, 1962, ss. 4-5.
- Bayezid, Ahmed, “Müslümanlığın Temeli Adalet ve Ahlak”, *Hilâl Dergisi*, C. IV, S. 46, 1964, ss. 11.
- _____, “Sosyalizm Merdiveni”, *Hilâl Dergisi*, C. IV, S. 47, 1964, ss. 5.
- Berki, Şakir, “Hamdullah Suphi Beyefendi'nin Güzel Bir Sualine Cevap”, *Hilâl Dergisi*, C. I, S. 1, 1958, ss. 2.
- Beydilli, Kemal, “Yeni Osmanlılar Cemiyeti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XLIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 430-433.
- Beylem, Erdinç, “İslâmiyet ve Sosyalizm”, *Hilâl Dergisi*, C. V, S. 50, 1965, ss. 26-28.
- Bilen, Hakkı, “Beş Vakit Namaz ve Düşündürdükleri”, *Hilâl Dergisi*, C. XII, S. 144, 1973, ss. 22.
- Bilgin, Bedri, “Mehmet Zekai Konpara”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s. 175.

- Bilgin, Lütfullah Kerim, *Mevdûdî'nin Hayatı, Eserleri ve İslâm Hukuku ile İlgili Düşüncelerinin Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- Budak, Hatice, "İslâmcı Dergicilik: Vahdetin İçinde Bir Ses "İslâm'ın İlk Emri Oku" Dergisi", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, C. XI, S. 1, 2020, ss. 117-135.
- Canbaz, Fehmi, "Faiz Canavarı", *Hilal Dergisi*, C. XXV, S. 291, 1987, ss. 10.
- Cem, Semahaddin, "Ayasofya Fetih Camidir", *Hilal Dergisi*, C. V, S. 52, 1965, ss. 7.
- _____, "Dünya Masonluğu Hakkında", *Hilal Dergisi*, C. V, S. 49, 1965, ss. 12.
- _____, "Haccın Bugünkü Hedefi İslâmın Gayesi", *Hilal Dergisi*, C. X, S. 113, 1971, ss. 7.
- Cemal, A. Muhammed, "İslâm İktisadının Temellerinden Zekat", *Hilal Dergisi*, C. XIII, S. 154, 1975, ss. 9.
- _____, "İslâm da Sosyal Adalet", *Hilâl Dergisi*, C. XIII, S. 151, 1975, s. 8.
- Cumalıoğlu, Fehmi, "İslâm Dini Kaynakları: Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü", *Hilal Dergisi*, C. III, S. 26, 1962, ss. 13.
- Çap, Metin, *1960'lı Yıllar Sonrası Dini Akımlar: Nesil Grubu Örneği*, Ondokuzmayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2016.
- Çekmegil, M. Said, "İnsan ve Tabu", *Hilal Dergisi*, C. XI, S. 127, 1972, ss. 26.
- Çinkılıç, Mustafa, "Milli Birliğimizin Güçlenmesinde Din ve Din Derslerinin Önemi", *Hilal Dergisi*, C. XIX, S. 220, 1981, s. 20.
- Dehlevî, Şah Veliyullah, "Ümmetin Peygamber (S.A.V.)'den Dini Hükümleri Alması", *Hilal Dergisi*, C. XIX, S. 226, 1981, ss. 17.
- Demir, Servet, "Batı; Çelişki Dünyası", *Hilal Dergisi*, C. XX, S. 237, 1982, ss. 4-5.
- Derman, Mühür, "İslâm da Nezaket ve Göz Yaşı", *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 24, 1962, ss. 20, 24.
- Devalibi, Maruf, "İhtilalci Sosyalizm II", *Hilal Dergisi*, C. VII, S. 76, 1967, ss. 10.
- _____, "İslâm Karşısında Komünizm ve Kapitalizm", *Hilal Dergisi*, C. VIII, S. 86, 1968, ss. 20.
- Dikeçligil, Hüsnü, "İlerici Sakallılar", *Hilâl Dergisi*, C. IV, S. 37, 1963, ss. 22.
- _____, "Sana Yakışmıyor Milletim", *Hilâl Dergisi*, C. III, S. 30, 1962, ss. 14.
- Divanlıoğlu, M. Lebib, "Maddi ve Manevi Bünye Meselesi", *Hilâl Dergisi*, C. III, S. 25, 1962, ss. 9.
- Doğan, Lütfî, "İslâm Dini Hükümleri", *Hilâl Dergisi*, C. I, S. 6, 1959, ss. 20.
- Dörtkol, M. Sabri, "Ayasofya Hakkında Birkaç Söz", *Hilal Dergisi*, C. XIV, S. 162, 1976, ss. 13.
- Duman, Doğan ve Yorgancılar, Serkan, *Türkçülükten İslamcılığa Milli Türk Talebe Birliği*, Vadi Yayınları, 2008.
- Ebu Suud, Mahmud, "İktisat Kürsüsü: İslâm'da İktisadi Sistem III", çev. Mehmet Aydın, *Hilal Dergisi*, C. XV, S. 180, 1978, ss. 12.
- Efe, Adem, "Sebülürreşâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 251-253.

- Egemen, Mustafa, “Ayasofya İbadethane Olarak Müslümanlara Açılmalıdır”, *Hilal Dergisi*, C. I, S. VI, 1959, ss. 2.
- el-Karadavi, Yusuf , *Bir Düşünür Olarak Mevdudi*, Ekin Yayınları, 2017.
- El-Mevdûdî, Ebû Â'lâ, “İslâm Devlet Nizamı”, çev. Rasim Özdenören, *Hilâl Dergisi*, C. VI, S. 66, 1967, s. 22-23.
- _____, “İslâm Devlet Nizamında Kadının Durumu”, çev. Sabri Aslan, *Hilâl Dergisi*, C.V, S. 59, 1966, ss. 33-34.
- _____, “Faiz Hakkında İslam Ahkamı”, çev. Seyfettin Oğuz, *Hilal Dergisi*, C. XXVII, S. 314, 1989, ss. 17.
- _____, “İdeal Devlet”, *Hilal Dergisi*, C. XIII, S. 151, 1975, ss. 28.
- _____, “İslâm İnkılabı”, çev. S. Mikail Bayram, *Hilal Dergisi*, C. VIII, S. 86, 1968, ss. 12.
- _____, “Milliyetçiliği (İrkçiliğin) Kritiği”, çev. Salih Özcan, *Hilal Dergisi*, C. XIII, S. 146, 1975, ss. 4.
- _____, “Sosyal Bozukluk”, *Hilal Dergisi*, C. XIII, S. 147, 1975, ss. 6.
- Erdem, Hasan Hüsnü, “Abdest Almanın Göz Hıfzıssıhhası Üzerindeki Tesirleri”, *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 1, 1958, ss. 13.
- Ergün, Abdullah Çağrı, “Müslümanlar ve İlk Kiblenin Durumu”, *Hilal Dergisi*, C. XXVII, S. 324, 1990, ss. 12.
- Erken, Mehmet, “1923-1960 Yılları Türkiye’de İslâmi Yayıncılık”, *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslâmcı Düşünce ve Dergiler: İslâm’ı Uyandırmak*, ed. Lütfi Sunar, İlmi Etüdler Derneği, C. I, 1. Basım, Nisan 2018, ss. 29-54.
- _____, “İslâmi Yayıncılık ve Tercüme Faaliyetlerinde Bir Merkez Şahsiyet: Nihat Armağan”, Haksöz Okulu, <https://www.dunyabizim.com/portre/İslâmi-yayincilik-ve-tercume-faaliyetlerinde-bir-merkez-sahsiyet-nihat-armagan-h27737.html>, (Erişim: 26.04.2023).
- Eroğlu, Ebubekir, “Diriliş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. IX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, ss. 371-372.
- Ertan, Veli, “Din Eğitiminin Gayesi Nedir?”, *Hilal Dergisi*, C. XV, S. 169, 1977, ss. 12.
- _____, “Hac ve Haccın Faziletleri”, *Hilâl Dergisi*, C. III, S. 36, 1963, ss. 6-8.
- Eskiöğlu, Ali Nihat, “Kalkınma: Maddi ve Manevi Yatırımlar II”, *Hilal Dergisi*, C. XV, S. 179, 1977, ss. 19.
- Fatma Pınar, “Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, Nisan 2015, ss. 133-153.
- Gânim, İbrâhim El-Beyyûmî, “Hasan el Bennâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 307-310.
- Gençosmanoğlu, Alperen, “Hilâl Dergisi ve Hilâl Yayınları Yerli Bir Neşriyat Harekâtı Olarak Çeviri Faaliyetleri”, *1960-1980 Arası İslâmcı Dergiler Toparlanma ve Çeşitleme*, ed. Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu ve Yusuf Enes Sezgin, Nobel Yayıncılık, Ankara 2016, ss. 293-316.
- Görgün, Hilâl, “Seyyid Kutub”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 64-68.
- Gümüşay, İbrahim, *Seyyit Kutup’un Din ve Toplum Anlayışı*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2016.

- Güney, Zehra Betül, “Seyyid Kutup ve İhvan İlişkisi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. XV, S. 1, 2020, ss. 425-448.
- Gürpınar, Bulut, “Hilâl Dergisi ve Dünya Siyasetine Bakışı”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. II, S. 2, Aralık 2017, ss. 436-452.
- Hamidullah, Muhammed, “İslâm Tetkikleri: Müslümanın Namazı Kâinatın Namazıdır”, *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 18, 1961, ss. 3.
- _____, “İslâm da İktisat: Faizsiz Banka Kooperatifleri”, *Hilâl Dergisi*, C. III, S. 25, 1962, ss. 3, 24.
- _____, “İslâm da Kölelik”, *Hilâl Dergisi*, C. IV, S. 42, 1963, ss. 2, 22.
- <https://www.kitapyurdu.com/yazar/mehmet-lutfi-ikiz/19433.html>, (03.04.2023).
- <https://www.nadirkitap.com/kitapara.php?ara=kitaplari&tip=kitap&yazar=L%DCTF%DD+%DDK%DDZ>, (03.04.2023).
- Hüseyini, Emin el, “Mescidi Aksa ve Siyonizm”, *Hilâl Dergisi*, C. IX, S. 107, 1970, ss. 12.
- Işık, Emin, “Hasan Basri Çantay”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. VIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 218-219.
- Işık, Vahdettin, “İslâmcılık Ezberini Dergiler Bozdu”, *Ayşe Olgun ile Röportaj*, Yeni Şafak, 2016, <https://www.yenisafak.com/hayat/İslâmcilik-ezberini-dergiler-bozdu-2440023> (07.04.2023).
- _____, “Türkiye’deki Değişimi İslâmcı Dergiler Üzerinden Okumak”, *Toplumsal Değişim Sempozyumu*, ss. 411-444.
- İffet, Afife, “Oruç Üzerine İrade ve Nefs Terbiyesi”, *Hilal Dergisi*, C. X, S. 109, 1970, ss. 8.
- İkbal, Muhammed, “Cahiliyye’nin Geri Dönüşü”, *Hilal Dergisi*, C. XX, S. 230, 1982, ss. 23.
- _____, *İslam’da Dini Düşüncenin Yeniden İnşası*, çev. Rahim Acar, Timaş Yayınları, 2019.
- İnan, Mehmet Akif, “Nizam Çerçevesi: Milli Benlik”, *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 24, 1962, ss. 16.
- İrfanzade, “İslâm’da Yaşama Düzeni”, *Hilal Dergisi*, C. XV, S. 176, 1977, ss. 44.
- İslâmoğlu, “Bizim Siyasi Düşüncemizde Cahilce Din Anlayışı ve Bunun Nedenleri”, *Hilâl Dergisi*, C. XV, S. 176, 1977, ss. 18-20.
- _____, “İrkçilik, Türkçülük, Milliyetçilik ve İslâm”, *Hilal Dergisi*, C. XVII, S. 196, 1979, ss. 22.
- İslamoğlu, Mücahid, “Kudüs ve Yahudiler”, *Hilal Dergisi*, C. XV, S. 171, 1977, ss. 4.
- Kahraman, Alim, “Ali Ulvi Kurucu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, ss. 457-458.
- _____, “Mehmet Akif İnan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 263-265.
- Kara, İsmail, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Dini Yayıncılığın Gelişimi Üzerine Birkaç Not”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, C. XXIX, S. 30, 1985, ss. 153-177.
- _____, “İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri Üzerine Birkaç Not”, *İslâmiyât Dergisi*, C. IV, S. 4, Ekim-Aralık 2001, ss. 37-53.
- _____, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi, Metinler / Kişiler I*, Dergâh Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2014.

- Karaçam, Ferman, “Osman Yüksel Serdengeçti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 555-556.
- Karaman, Hayreddin, “Cemâleddin Efgânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. X, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, ss. 456-466.
- Karaman, M. Lütfullah, “Siyonizm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 329-335.
- Karamısır, Sami, “Laiklikle ilgili Meseleler”, *Hilal Dergisi*, C. XXVII, S. 324, 1990, ss. 2-3.
- Kaya, Asil ve Çakmak, Fevzi, “Milli Türk Talebe Birliği’nin Yayın Organı: Birlik Gazetesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 65, 2019, ss. 227-262.
- Kazdal, İsmail, “Fetih: Patrikhane ve Ayasofya”, *Hilal Dergisi*, C. V, S. 52, 1965, ss. 8.
- _____, “Komünizm Kapıya Dayandı”, *Hilâl Dergisi*, C. V, S. 54, 1965, ss. 3.
- _____, “Sağ ve Sağcı”, *Hilal Dergisi*, C. V, S. 58, 1966, ss. 6.
- _____, “Siyasi İktidarsızlık”, *Hilâl Dergisi*, C. V, S. 57, 1966, s. 8.
- _____, *Serencâm-Anılar; Zamanıma Şahitliğim*, Pınar Yayınları, İstanbul 2004, ss. 264-351.
- Kentel, Ferhat, “1990’lı Yılların İslâmi Düşünce Dergileri ve Yeni Müslüman Entelektüeller: Bilgi ve Hikmet, Umran, Tezkire”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslâmcılık*, ed. Talha Bora ve Murat Gültekingil, C. VI, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2015, ss. 1-35.
- Kılıç, Cevdet, “Muhammed İkbal”, *Doğudan Batı’ya Düşüncenin Serüveni*, ed. Bayram Ali Çetinkaya, İnsan Yayınları, C. IX, 2015, ss. 485-435.
- Koçak, Ebru, *Muhammed Tavid Tanci ve Mezhepler Tarihçiliği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013.
- Korkmaz, Recep Y., “Laiklik ve Türkiye Gerçeği”, *Hilal Dergisi*, C. XXVIII, S. 342, 1991, ss. 30.
- Köroğlu, Ahmet, “Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinde Okumak”, *1960-1980 Arası İslâmcı Dergiler Toparlanma ve Çeşitlenme*, ed. Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu ve Yusuf Enes Sezgin, Nobel Yayıncılık, Ankara 2016, ss. 5-40.
- Köroğlu, Hatice, “İslam da Kadın”, *Hilal Dergisi*, C. X, S. 117, 1971, ss. 29.
- Kurt, Resul, “İktisadî Sistemlerde ve İslam’da Faiz”, *Hilal Dergisi*, C. XXVIII, S. 342, 1991, ss. 20.
- Kuşçu, Kemal, “Türkiye de Din ve Vicdan Hürriyeti Kimler İçindir”, *Hilâl Dergisi*, C. IV, S. 46, 1964, ss. 2.
- _____, “Hilâl dergisi-2”, *Haksöz Dergisi*, S. 31, Ekim 1993. / <https://www.haksozhaber.net/okul/Hilâl-dergisi-2-499yy.htm>, (16.04.2023).
- Kutluer, İlhan, “İslâmcılık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 65-67.
- Kutub, Seyyid, “Günümüzün Harbi ve İslam”, çev. Ali Arslan, *Hilal Dergisi*, C. VII, S. 77, 1967, ss. 13.
- _____, “Yenilik İslam’ın Hedefidir”, *Hilal Dergisi*, C. XVIII, S. 208, 1980, ss. 8.
- _____, “Yoldaki İşaretler”, *Hilal Dergisi*, C. VI, S. 62, 1966, ss. 12.

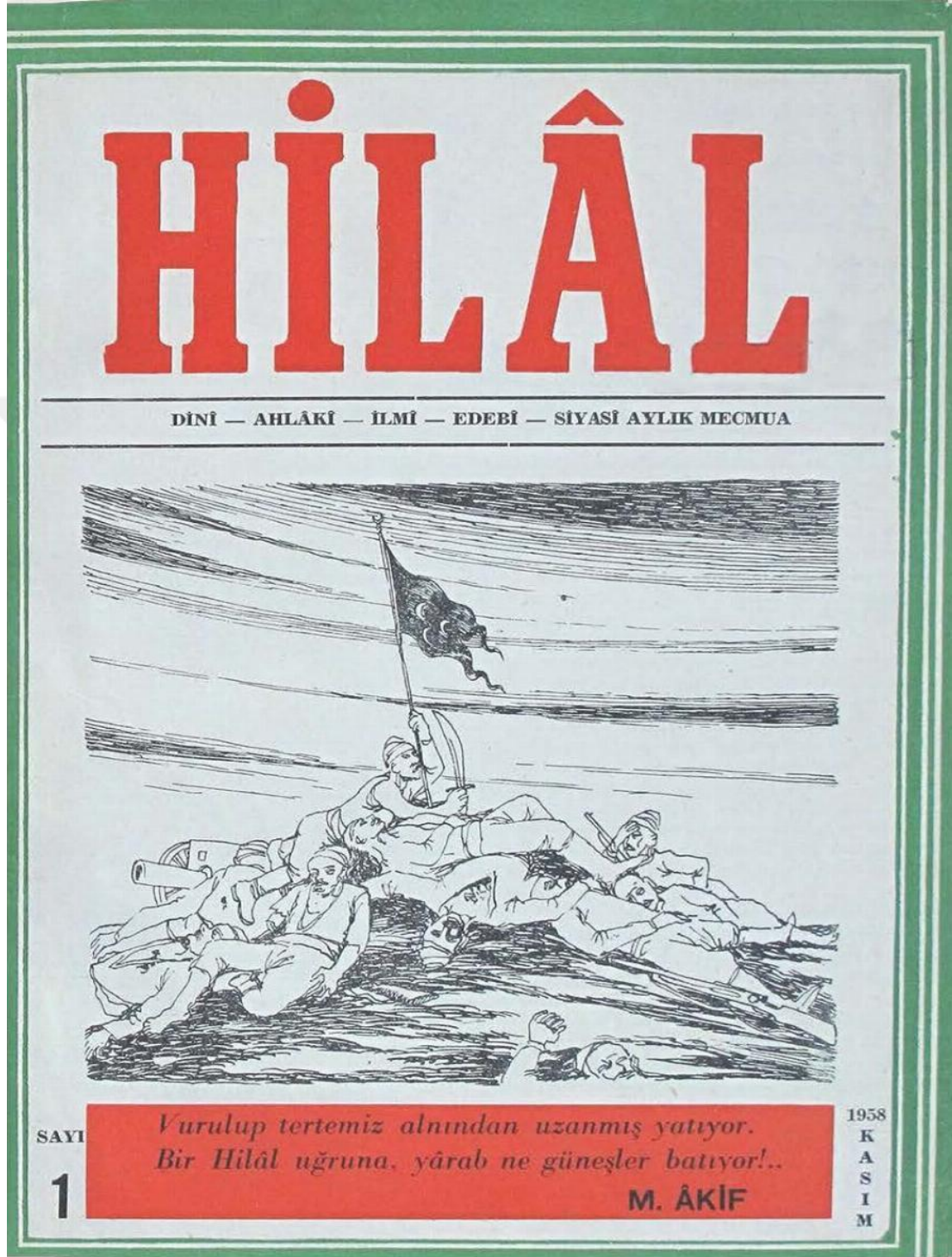
- Külünk, Sema Üstün, *Recontextualizing Turkish Islamist Discourse: Hilâl (1958-1980)*, Boğaziçi University Institute for Graduate Studies in Social Sciences, Doctor of Philosophy in Translation Studies, 2019.
- Moldibi, Adnan, “Modern İktisat ve İslâm”, *Hilâl Dergisi*, C. V, S. 49, 1965, ss. 18.
- Mutlu, Said, “İslâm Medeniyetinin Başlangıcı”, *Hilâl Dergisi*, C. I, S. 12, 1960, ss. 13.
- Müslümoğlu, “Müşahedeler- Mülâhazalar: Biz ve Komünizm”, *Hilâl Dergisi*, C. III, S. 36, 1963, ss. 9.
- Nomer, Kemalettin, “Gericilikle Mücadele ve Arkası”, *Hilâl Dergisi*, C. IV, S. 46, 1964, s. 3.
- Okay, M. Orhan ve Düzdağ, M. Ertuğrul, “Mehmet Âkif Ersoy”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, ss. 432-439.
- Okay, M. Orhan ve Kahraman, Alim, “Büyük Doğu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. VI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 513-514.
- _____, “Hareket”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 123-125.
- _____, “İslâmcılık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 70-71.
- Oruç, Zülküf, *Bir Öğrenci Hareketi Olarak Milli Türk Talebe Birliği*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.
- Öz, Asım, “Kenetlenmenin İmkansızlığı: 1960-1980 Dönemi İslâmcı Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme”, *1960-1980 Arası İslâmcı Dergiler Toparlanma ve Çeşitlenme*, ed. Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu ve Yusuf Enes Sezgin, Nobel Yayıncılık, Ankara 2016, ss. 73-160.
- _____, “Nihat Armağan ve Türkiye’de İslâmî Neşriyat”, Haksöz Okulu, 2014, Nihat Armağan ve Türkiye’de İslâmî Neşriyat (haksozhaber.net), (Erişim: 23.03.2023).
- Öz, Mustafa, “Seyyid Ahmed Han”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, ss. 73-75.
- Özcan, Azmi, “İslâmcılık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 62-65.
- _____, “İttihâd-ı İslâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 470-475.
- _____, “Osmanlıcılık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 485-487.
- Özcan, İ., “Devlet Adamı”, *Hilâl Dergisi*, C. XVIII, S. 206, 1980, ss. 28.
- Özcan, Mehmed Tevfik, “Dinimiz ve Sıhhatimiz: Kadın ve Aile”, *Hilâl Dergisi*, C. XXIV, S. 279, 1986, ss. 16-18.
- Özcan, Salih, “Hilâl’den Mektup”, *Hilâl Dergisi*, C.II, S. 23, 1962, ss. 1.
- _____, “Muhterem Okuyucu”, *Hilâl Dergisi*, C. VII, S. 83, 1968, ss. 1.
- Özervarlı, M. Sait, “Muhammed Abduh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, ss. 480-485.
- Özgedik, Orhan, “İrtica”, *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 25, 1962, ss. 4.

- Özkan, Hülya, “İran İslâm Devrimi’ne Dair Tanımlamalar/Kavramsallaştırmalar: 1978-1990 Yılları Arasında Türkiye’de Yayımlanan İslâmi Dergiler Üzerine Bir İnceleme”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C. XI, S. 3, 2019, ss. 1282-1299.
- Öztürk, Ali Haydar, “Örnek Aldığımız Batının Barbarlığı”, *Hilal Dergisi*, C. XXIV, S. 278, 1986, ss. 13.
- Papatya, Nail, “Medeniyetin Müthiş Hastalığı: Teşhir”, *Hilal Dergisi*, C. VII, S. 82, 1968, ss. 7.
- Pfaus, Oscar C., “İslâm Dehası”, çev. İbrahim H. Kurt, *Hilâl Dergisi*, C. III, S. 30, 1962, ss. 6.
- Pınar, Fatma, “Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, Nisan 2015, ss. 133-153.
- Sabuncu, Taha, “Sağ-Sol Arasında İslam”, *Hilal Dergisi*, C. VI, S. 63, 1966, ss. 6.
- Sağiroğlu, Mehmet, “İslâmın İlme Verdiği Değer”, *Hilâl Dergisi*, C. V, S. 54, 1965, ss. 25.
- Sakallıoğlu, Nazmi, “M.T.T.B- Akıncılar”, *Hilal Dergisi*, C. XV, S. 181, 1978, ss. 29-30.
- Sakallıoğlu, Nizami, “İran Olayları ve Türkiye’deki Basın”, *Hilal Dergisi*, C. XVI, S. 193, 1979 ss. 1-2/37.
- Saraç, Celâl, “Allah’a Karşı Vazifelerimiz”, *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 6, 1959, ss. 8.
- Sarıgül, Süleyman, *1956-1965 Yılları Arasında Yayımlanan İslâm Mecmuası’nda Temel Dini Tartışmalar*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2021.
- Sezgin, Hacer, “İslâm’da Tesettür”, *Hilal Dergisi*, C. IX, S. 97, 1969, ss. 24-25.
- Sezgit, Hacı Bayram, “Tasavvuf Bahisleri”, *Hilâl Dergisi*, C. III, S. 36, 1963, ss. 16.
- Sıbai, Mustafa, “İslam’da Kadın Hakları”, *Hilal Dergisi*, C. VIII, S. 90, 1969, ss. 12.
- Sinanoğlu, Mustafa, vd., “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, ss. 233-252.
- Solak, Saffet, “Okullarda Din Dersi”, *Hilal Dergisi*, C. VI, S. 72, 1967, ss. 16.
- Subaşı, Necdet, “1960 Öncesi İslâmi Neşriyat Sin(diril)me, Tahayyül ve Tefekkür”, *1960-1980 Arası İslâmcı Dergiler Toparlanma ve Çeşitleme*, ed. Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu ve Yusuf Enes Sezgin, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2016, ss. 58-60.
- Şahin, Seyyid Ahmed, “Türk Yavrularına Din Bilgileri”, *Hilal Dergisi*, C. I, S. 6, 1959, ss. 21.
- Şamil, Said, “Sosyalizm”, *Hilal Dergisi*, C. X, S. 111, 1970, ss. 19.
- Şen, Hasan, “Türk İslâmcılarının Milliyetçilik Algıları”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 26, 2011, ss. 1-18.
- Tamer, Necati Ş., “Düşmanımızı Tanıyalım Ona Savaş Açalım”, *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 24, 1962, ss. 10.
- _____, “İslam’ın Şartları”, *Hilal Dergisi*, C. II, S. 24, 1962, ss. 6.
- _____, “Maarif Meseleleri: Halk Eğitimi ve Yetişkinler Eğitimini Gerçekleştirme Yolları”, *Hilal Dergisi*, C. II, S. 17, 1961, ss. 15.
- Tanyu, Hikmet, “Eisenhower’in Düşünceleri, Duası ve Bir Beyanatı”, *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 13, 1960, ss. 24.

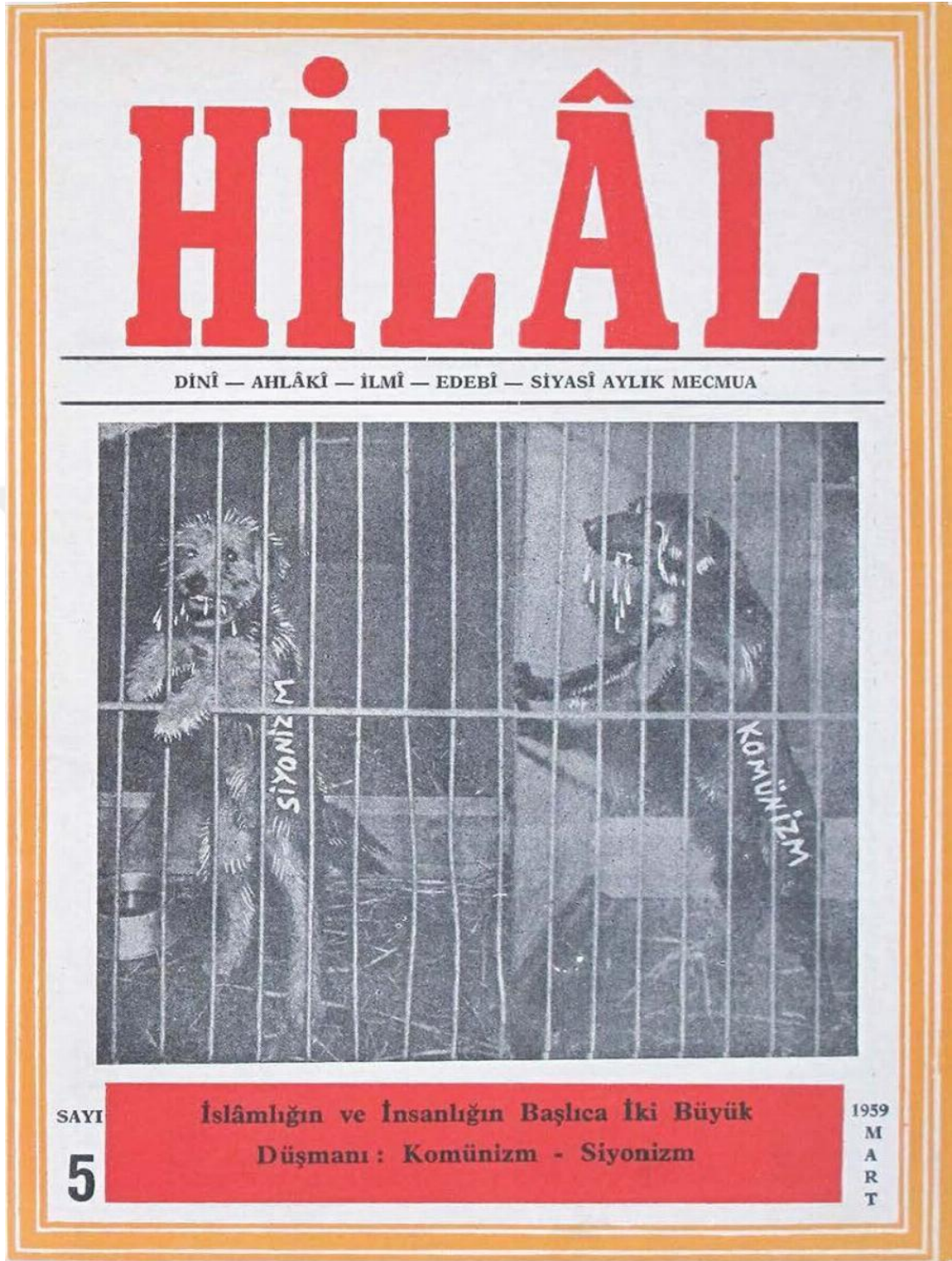
- Telci, Ümmügülsüm Albiz ve Durdağı, A. Nursen, “Hilâl Dergisi Örneğinde İdeolojik İzlenimler: Derginin Çeviri Faaliyetlerine ve Çeviri Politikasına Genel Bakış (1960-1980)”, *Tarih Okulu Dergisi*, C. XXIX, Mart 2017, ss. 77-99.
- Teymuroğlu, Mehmet Süleyman, “Din ve İnkılap”, *Hilâl Dergisi*, C. I, S. 1, 1958, ss. 3-4.
- _____, “Kadın Kıyafetleri”, *Hilâl Dergisi*, C. I, S. 5, 1959, ss. 20.
- Topaloğlu, Bekir, “Muhammed Tancî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 562-564.
- Tuğ, Salih ve Yaşaroğlu, M. Kâmil, “Muhammed Hamîdullah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, ss. 531-534.
- Tunç, Osman, “Beklenilen Kurtarıcı”, *Hilâl Dergisi*, C. X, S. 112, 1971, ss. 25.
- Tunç, Ramazan, “Siyonizm”, *Hilâl Dergisi*, C. XII, S. 136, 1973, ss. 12.
- Tunçalp, Enver, “İbadet ve Gösteriş”, *Hilâl Dergisi*, C. II, S. 24, 1962, ss. 14.
- Türkmen, Hamza, “Nihat Armağan Tevhidi Bilinçlenme Sürecinin Taşıyıcısı ve Öğrencisiydi”, Haksöz Okulu, 2005, <https://www.haksozhaber.net/okul/nihat-armagan-tevhidi-bilinclenme-surecinin-tasiyicisi-ve-ogrencisiydi-4275yy.htm>, (Erişim: 26.04.2023).
- Udeh, Abdulkadir, “Yirminci Asırda İslâm’ın Durumu”, çev. Ali Arslan, *Hilâl Dergisi*, C. VI, S. 61, 1966, ss.12.
- Yalçın, Betül, *Türkiye’de İslâmcılık Fikrini Dergiler Üzerinden Okumak (1960-1980)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2021.
- Yayla, Hamza, “Komünizm ve İslamiyet”, *Hilâl Dergisi*, C. XIII, S. 149, 1975, ss. 19.
- Yel, Ali Murat ve Yavuz, Yusuf Şevki, “Hurafe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, ss. 381-384.
- Yeşilada, M. Gazi, “Komünizme Karşı Koyma Tedbirleri”, *Hilâl Dergisi*, C. XVII, S. 197, 1979, ss. 42.
- _____, “Solun Din Düşmanlığı”, *Hilâl Dergisi*, C. XV, S. 169, 1977, ss. 25.
- Yıldırım, Hüsamettin, “İnsanların Birbiriyle Fikri Münasebetleri ve Hayat İsrافی”, *Hilâl Dergisi*, C. XII, S. 144, ss. 18.
- Zengin, Ali, “Kadına Ait İslami Görüş”, *Hilâl Dergisi*, C. XXI, S. 251, 1983, ss. 2.
- Zorlutuna, Halide, “Dînî Eğitim”, *Hilâl Dergisi*, C. III, S. 26, 1962, ss. 27.

EKLER

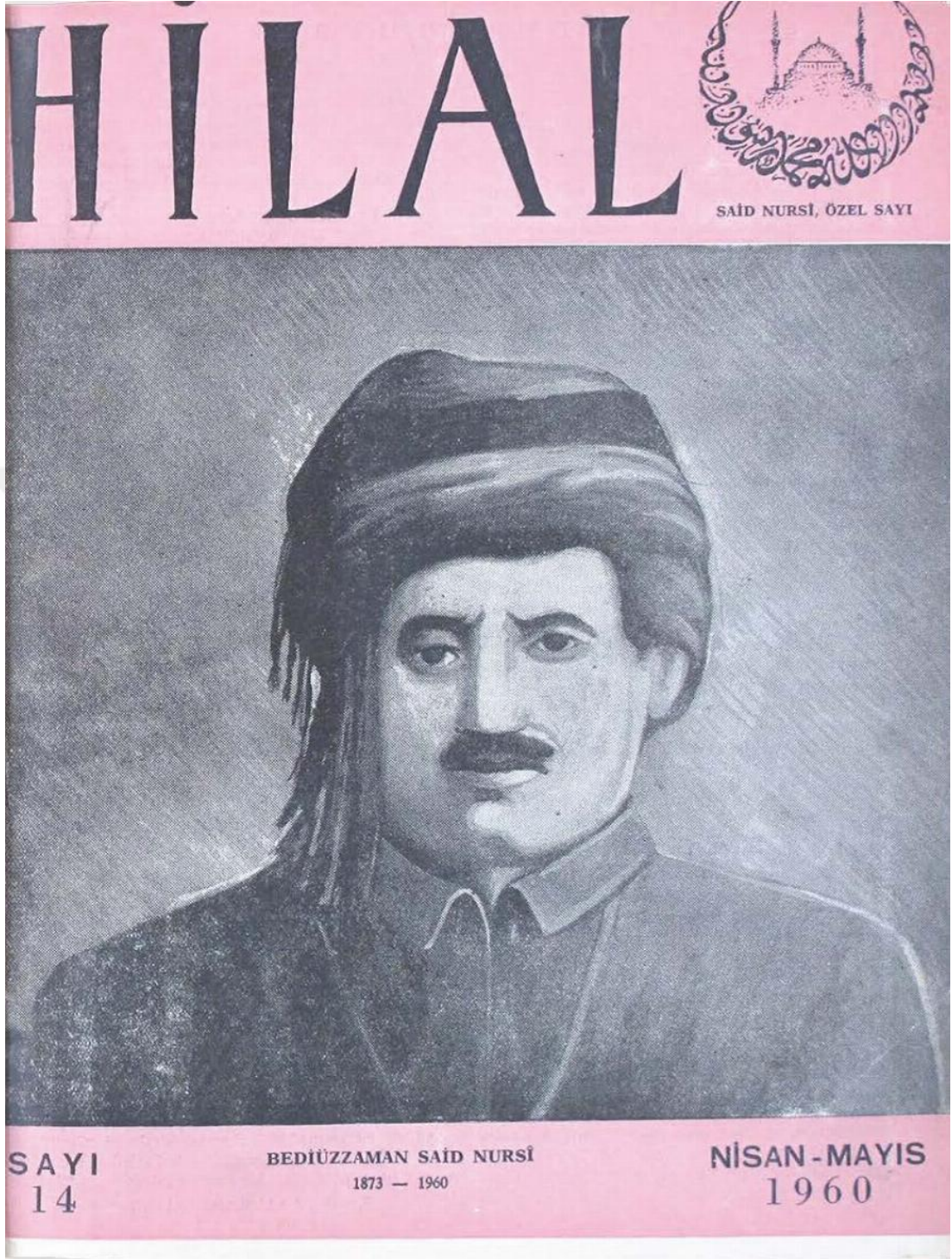
Ek 1. Hilâl Dergisi 1958 Kasım Sayısı

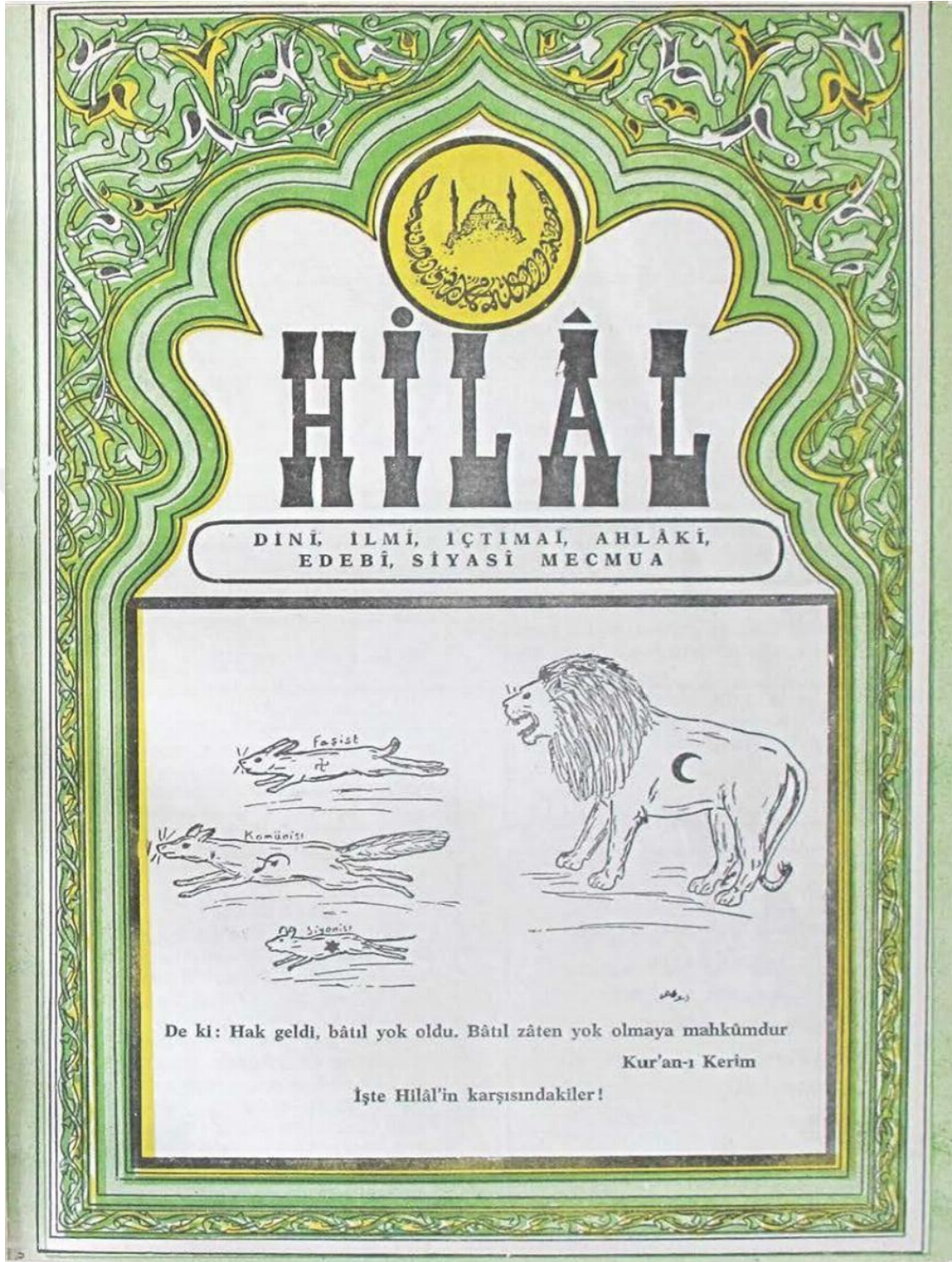
Ek 2. Hilâl dergisi 1959 Mart Sayısı

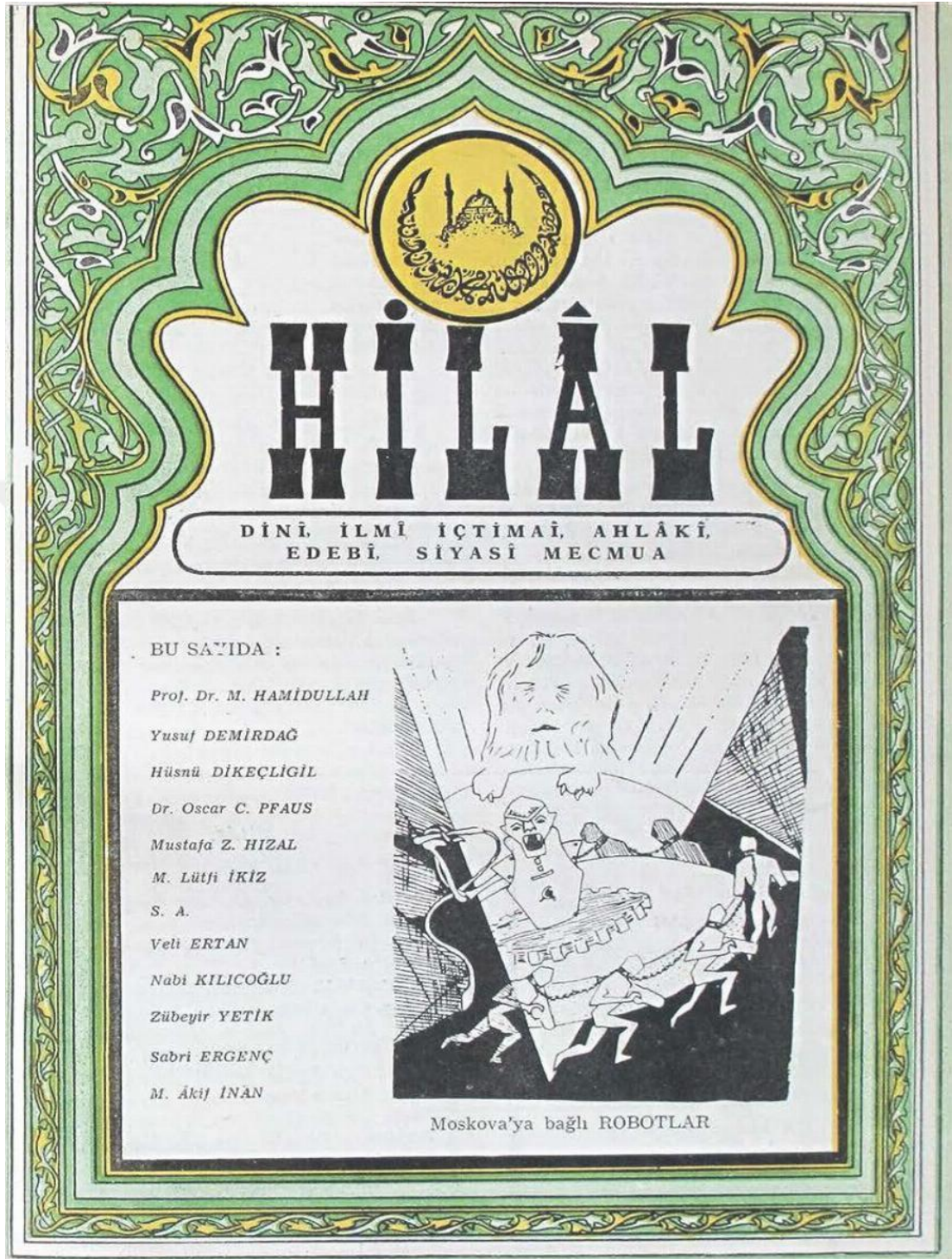
Ek 3. Hilâl Dergisi 1960 Nisan-Mayıs Sayısı

Ek 4. Hilâl Dergisi 1962 Temmuz Sayısı

Ek 5. Hilâl Dergisi 1962 Ağustos Sayısı

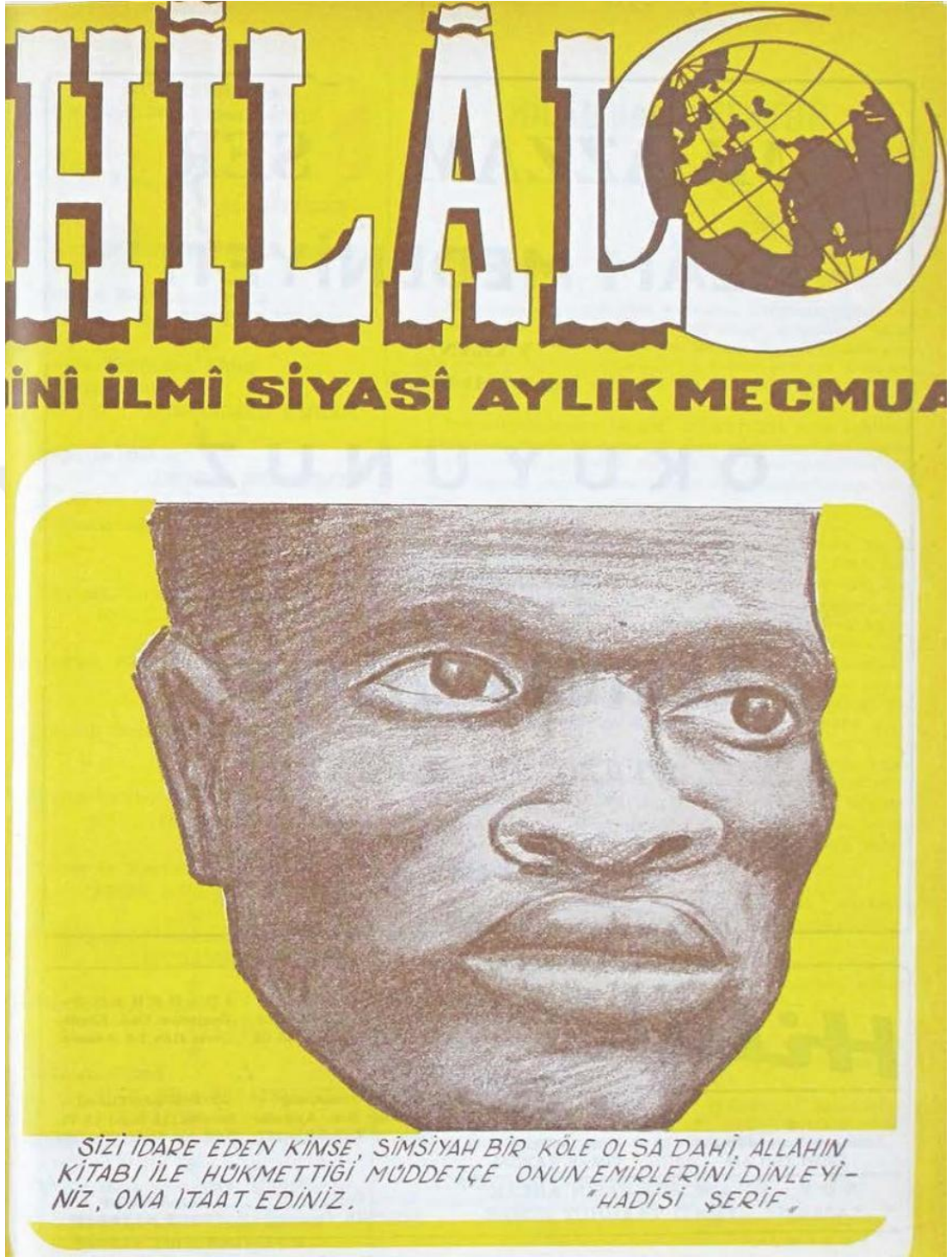
Ek 7. Hilâl Dergisi 1965 Ağustos Sayısı

HİLÂL

Yalnız
Kur'anın
Sesine kulak veriniz...

Bu Sayımızda
★
Necip Fâzıl
KISAKÜREK
★
ZAFER KARİB
★
A. H. ÖZTÜRK
★
Muhammed
HAMİDULLAH
★
EŞREF EDİP
★
NAİM KARAMAN
★
AHMED ARİF
★
MEVDÜDİ
★
SALİH ÖZCAN
★
Semahaddin CEM
★
Osman TURAN
★
Hasan BENNA
★
Musa Türkistani
★
BEDİÜZZAMAN
★
İMAM-I RABBANİ
★
MUHİBBİZÂDE
★
Mehmed Sağıroğlu
★
SEYYİD KUTUB
★
İSMAIL KAZDAL
★
TEMMUZ
SAYI: 54
★
Fiatı 150 Krş.

Ek 8. Hilâl Dergisi 1968 Mart Sayısı

Haberleşme adresi PK. 448 ANKARA Tel:11 95 03

İSLAM BİZ DÜNYA'DA İKİNCİ İSLAM
ÜLKESİ'NE GİRİŞİ YERİNDEN
AMERİK, İSLAMIN İKİNCİ YIL
MEYDAN İSLAM ÜLKESİ
KARŞI KARŞI ÜLKESİ

İSLAM Biz dâhil İSLAM
ÜLKE'ye ARAJİT ERANSININ
AMERİK, MEYDAN 40. YIL
MEYDAN İSLAM İL'DA
OKUL YATIRISI
Ozlenen dayanışma KARAKOL TIRI
İsrail'in BM'den çıkarılması
teklifine İslam dünyası verdik
Konferansında Türkiye, Pakistan
ve İran'ın desteği bildirildi

6. İslâm Ülkeleri Konferansı'nda Türkiye'nin, Pakistan ve İran'ın bir araya gelmesi bildirildi.

6. İslâm Ülkeleri ve İran'ın Ortak Kararı

* 36 İSLAM ÜLKESİ İLE İRANIN ORTAK KARARI
OY KULLANIMIZ "OK ANLAY" ÇEVREMLERİNDE
KARŞI ANDI. GELECEK "VE AKEN"
DE TOPLANMASI KARARI
GELEGER. "BRAVO TURAZ" Dİ.

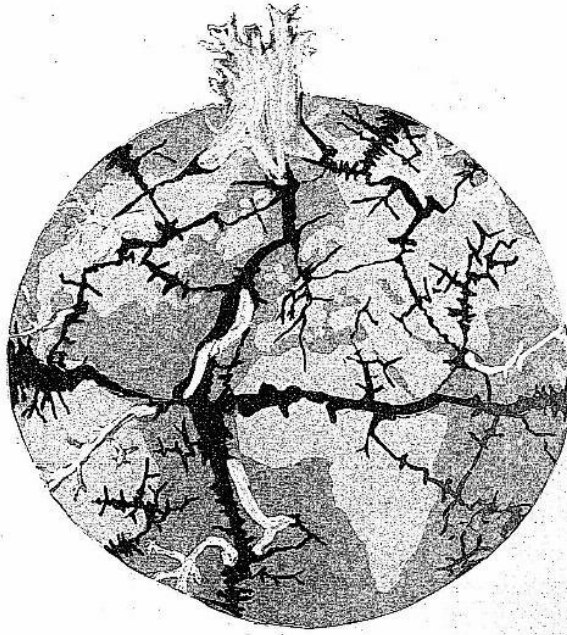
Hilal

DİNÎ, İLMÎ, SİYASÎ

AYLIK MECMUA, MART 1989

TOPLUMLARI ve EKONOMİLERİ
ÇÖKERTEN İLLET

FAİZ

FO

D00914

Y. 1989, C. 27, S. 314

Hilal

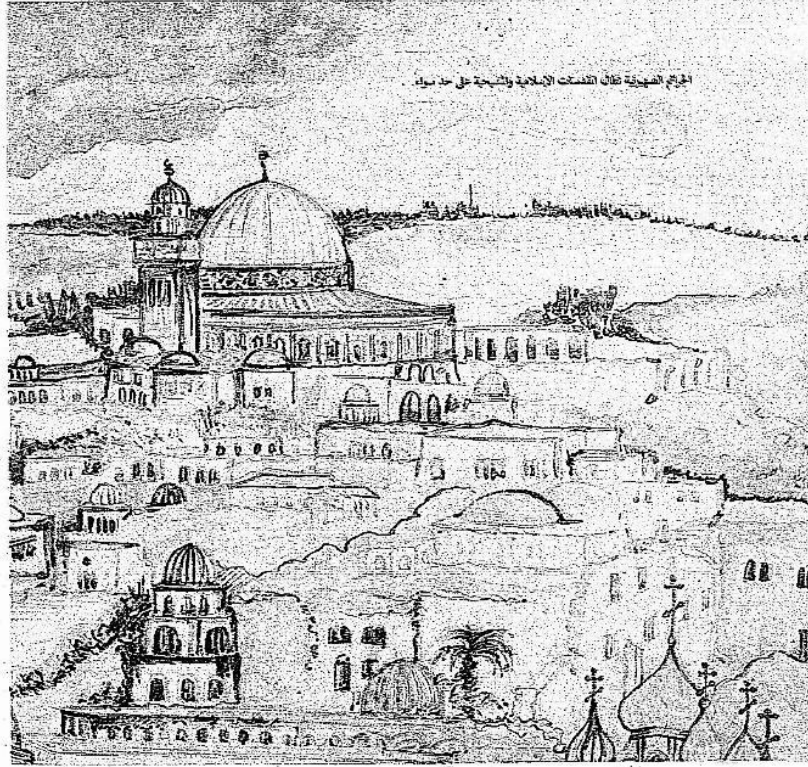
DİNÎ, İLMÎ, SİYASÎ

AYLIK DERGİ/OCAK-1990/2000 TL

D.914

325

İnsan Hakları mı? Nerede?

Y. 1990, s. 324

Müslümanlar ve Kûdüs

ÖZ GEÇMİŞ

Mahmut ÇÖPOĞLU, ilk ve orta öğrenimini 2005 yılında tamamladı. Ardından başlamış olduğu Samsun Anadolu İmam-Hatip Lisesini 2010 tarihinde bitiren Çöpoğlu, aynı yıl kazanmış olduğu Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesini 2015 yılında tamamladı. Akabinde Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dini Danışmanlık ve Rehberlik alanında Yüksek Lisans Eğitimine başlayarak 2017 yılında bitirdi. 2012 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde İmam-Hatip olarak göreve başlayan Çöpoğlu, 2018 yılında Diyanet İşleri Başkanlığının düzenlemiş olduğu Hastanelerde Manevi Destek Hizmet İçi Eğitimine katıldı. Sonraki süreçte Manevi Destek Görevlisi olarak hastanelerde görev alan Çöpoğlu, 2019 yılında Trabzon İl Müftülüğüne Murakıp olarak atandı. Pedagojik formasyon ve bilgisayar kullanım sertifikaları olan Çöpoğlu, şu an Samsun ili Atakum İlçe Müftülüğünde Murakıp olarak görev yapmakta olup evli ve bir çocuk babasıdır.

İletişim Bilgileri

ORCID ID : 0000-0002-6694-9548

Yayınlar:

Çöpoğlu, Mahmut, “Sünnî Paradigmayı Anlamak”, *Baberti*, S. 17, Haziran 2023, ss. 212-220.

Çöpoğlu, Mahmut, “Türkiye’de 1958 ve 1993 Yılları Arasında Yayımlanan Hilâl Dergisinin Dönemin Din Anlayışına Etkileri”, *4. Uluslararası “ACHARAKA” Sosyal ve Beşerî Bilimler Kongresi*, 15-18 Temmuz 2023, ss. 438-446.